

**Современный
Гуманитарный
Университет**

Дистанционное образование

0284.03.01; 1

Рабочий учебник

Фамилия, имя, отчество _____

Факультет _____

Номер контракта _____

**КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК
БАЗОВЫЙ КУРС**

**ЮНИТА 3
СИНТАКСИС**

МОСКВА 2001

М

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

БАЗОВЫЙ КУРС

СИНТАКСИС

Юнита 1. Вводно-фонетический курс.
Юниты 2-4. Базовый курс.

ЮНИТА 3

Синтаксис казахского языка.
Особенности образования словосочетаний и предложений.
Синтаксис простого и сложного предложений.

Соответствует профессиональной образовательной программе N 1

Для студентов Современного Гуманитарного Университета

0284.003.03.00.01;1/11.14.Тир.4000

© СОВРЕМЕННЫЙ ГУМАНИТАРНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ, 2000

ОГЛАВЛЕНИЕ

ДИДАКТИЧЕСКИЙ ПЛАН	4
ЛИТЕРАТУРА	5
УРОК 1	8
День 1. Словосочетания и их виды	8
День 2. Определительные словосочетания	17
День 3. Словосочетания, выражающие пространственные значения	30
День 4. Словосочетания с обстоятельственными отношениями	44
День 5. Словосочетания с объектными и целевыми отношениями	51
УРОК 2	61
День 1. Предложение	61
День 2. Модели повествовательных предложений	65
День 3. Вопросительные предложения	67
День 4. Порядок слов в предложениях. Место подлежащего и сказуемого в предложении	73
День 5. Место дополнения, определения, обстоятельства в предложении	79
УРОК 3	90
День 1. Подлежащее – главный член предложения	90
День 2. Сказуемое. Его виды и способы образования	95
День 3. Дополнение	100
День 4. Определение	105
День 5. Обстоятельство. Его виды	110
УРОК 4	118
День 1. Сложное предложение. Виды сложных предложений	118
День 2. Сложносочиненное предложение (ССП)	124
День 3. ССП с соединительными союзами	133
День 4. ССП с противительными союзами	140
День 5. ССП с разделительными союзами	147
УРОК 5	151
День 1. Сложноподчиненные предложения (СПП). Виды придаточных. Придаточное условия	151
День 2. СПП с придаточным образа действия	159
День 3. СПП с придаточным образа действия.	163
День 4. СПП с придаточным времени	167
День 5. СПП с придаточным причины	174
ГЛОССАРИЙ *	

* Глоссарий расположен в середине учебного пособия и предназначен для самостоятельного заучивания новых понятий.

ДИДАКТИЧЕСКИЙ ПЛАН

Программа курса посвящена изучению синтаксиса казахского языка. Разделы курса включают в себя изучение следующих тем:

- Словосочетания. Виды и способы образования.
- Предложения. Виды и структура.
- Члены предложения (главные и второстепенные).
- Сложное предложение. Виды сложных предложений. Сложносочиненное предложение.
- Сложноподчиненное предложение и типы придаточных.

В основу изложения материала положен принцип сопоставительного анализа синтаксиса русского и казахского языков (способах образования словосочетаний, структуре и порядке построения предложений, сложноподчиненное предложение и особенности связи компонентов СПП).

ЛИТЕРАТУРА

1. Н. Оралбаева, Х. Есенов. Изучаем казахский язык. Алматы, Мектеп, 1989.
2. А. Бектуров. Казахский язык. Алматы, 1998.
3. Х. Кожаметова. 40 уроков казахского языка. Алматы, Жалын, 1996.
4. С. Исаев, Т. Нуркина. Сопоставительная типология казахского и русского языков. Алматы, Самат, 1996.
5. К. Бейсенбаева. Сопоставительная грамматика русского и казахского языков. Алматы, Ана тілі, 1994.
6. Т. Мусаева, Ә. Күрышжанова и др. Алғашқы қадам. Алматы, Балауса, 1998.
7. Ф. Е. и Ә. Е. Агмановы, Л. Ешкембеева. Тілді білсеңіз – елді білесіз. Алматы, Балауса, 1998.
8. Ш. Бектаева. Казахский язык. Алматы, Санат, 1995.
9. А. Кошкарров, Ы. Маманов. Казахский язык. Алматы, Рауан, 1997.
10. Зұлдыбаев А.С. “Сөйлей білсеңіз – ұтасыз”. Алматы, Балауса, 1998.
11. Алдашева А. “Қазақ тілі”, Алматы “Санат”, 1998.
12. Аяпова Т.Т. “Қазақ тілі”, Алматы “Ғылым”, 1998.
13. Ұсалиева “Қазақша сөйлеп үйренейік”, Алматы, “Рауан”, 1995.
14. Әбдиева Ш., Қадашева Қ. “Қазақ тілінен аудиосабактар”, Алматы, 1999.
15. Бизаков С. “Элементарный курс казахского языка”, Алматы, Рауан, 1996.
16. Қ.А.Мусина “Қазақ тілі”, Алматы, Қайнар, 1995.
17. Бейсембаева Н.Н. “Казахский язык”, Алматы, Дәуір, 1997.
18. Наурызбаева Р. “Үй-ішімізбен қазақша үйренеміз”, Алматы, “Ана тілі”, 1994.

Словари

1. Казахско-русский словарь под редакцией Ш. Ш. Сарыбаева. Алматы, 1995.
2. Казахско-русский словарь. Главная редакция Казахской Советской энциклопедии, 1993.
3. Х. Махмудов, Ф. Мусабаев. Казахско-русский словарь. Алматы, Рауан, 1989.
4. К. Бектаев, А. Ахабаев, Е. Керимбаев. Краткий казахско-русский словарь. Алматы, 1992.
5. К. Неталиева. Қазақ тілінің орфоэпиялық сөздігі. Алматы, 1977.
6. Ш. Бектуров, А. Бектурова. Сөздік. Алматы, Рауан, 1997.

ВВЕДЕНИЕ

Вы приступаете к изучению 3-ей юниты, в которой познакомитесь с синтаксисом казахского языка. В ходе изучения данного раздела вы познакомитесь со следующими грамматическими разделами:

1. Словосочетания. Их виды и способы образования.
2. Простые предложения, а также особый порядок расстановки слов в предложении.
3. Главные и второстепенные члены предложения.
4. Сложное предложение
5. Виды сложных предложений.

Структура каждого урока организована следующим образом:

- теоретическое пояснение к изучаемой грамматической форме;
- тренинг, представленный различными видами упражнений;
- работа с текстом (анализ, понимание, пересказ);
- двусторонний перевод текста, упражнений;
- речевой практикум, который основан на частотном употреблении речевых конструкций;
- ситуативные упражнения, целью которых является речевая адаптация студентов к конкретным жизненным ситуациям;
- новые слова для каждого урока.

УРОК 1

■ День 1

Сөз тіркесі Словосочетания

Словосочетание — основная единица синтаксиса, которая состоит из главного и зависимого слова.

Словосочетанием называется соединение двух или более полнозначных слов, связанных подчинительной связью, где одно слово по смыслу зависит от другого.

темір шкаф (қандай?)

(железный шкаф)

дәрежеге жету (неге?)

(добиться успеха)

қызық әңгіме (қандай?)

(интересный рассказ)

Не всякое соединение слов в грамматике считается словосочетанием. Например:

Атам мен әжем мен үшін ауылдан келді.

Дедушка и бабушка ради меня приехали из аула.

- 1) атам мен әжем келді — предикативное сочетание
- 2) мен үшін ауылдан келді — подчинительное сочетание

Атам мен әжем не является словосочетанием, здесь сочинительная связь между однородными членами.

Словосочетания, в отличие от слов, дают более развернутые описания предметов, конкретизируют действия с разных сторон, уточняют и расширяют качественные и определительные признаки предметов.

На основе особенностей связи главного и зависимого слов выделяются 4 типа подчинительной связи в казахском языке, а в русском — 3 типа подчинительной связи. Сравните:

Грамматические связи в словосочетании

в казахском языке	в русском языке
1) қиысу (согласование)	1) согласование
2) меңгеру (управление)	2) управление
3) қабысу (примыкание)	3) примыкание
4) матасу (взаимоподчинение)	

Задание 1. Прочитайте текст. Выпишите подчеркнутые словосочетания, укажите главные и зависимые слова.

Тапсырма 1. Мәтінді оқыңыздар. Асты сызылған сөз тіркестерін теріп жазыңыздар. Бағыныңқы және басыңқы сөздерді көрсетіңіздер.

Үлгі: жаңа газет

Образец: новая газета

Менің әкем күнде кешке жаңа газет, журнал оқиды. Бүгін де оған оқу үшін жаңа бүгінгі басылым алу керек. Мен басылым сатып алуға киоскіге барамын.

– Сәлеметсіз бе! Бүгінгі газеттерді көрсетіңізші.

– Қазақша жаңа газеттерден “Алматы ақшамы”, “Отан” және “Егемен Қазақстан” бар, басқа қазақша газеттер әлі жоқ. Бүгінгі орыс тіліндегі газеттерді де көріңіз. Қай басылымды аласыз?

Мен бірнеше газет, журнал сатып аламын, біреуі 10 теңге тұрады, бұл қымбат емес. Екіншісі – 15 теңге, үшіншісі – 25 теңге. Үлкен бір журнал 250 теңге тұрады. Бұл әдемі жаңа журнал арзан емес, қымбат, мен біреуін сатып аламын.

Задание 2. Ответьте на вопросы.

Тапсырма 2. Сұраққа жауап беріңіз.

1) Мен әкеме не әкелемін? _____

2) Бәрі бірге қанша тұрады? _____

3) Кімнің әкесі күнде газет, журнал оқиды? _____

4) Киоскіге неге бардым? _____

5) Қай тілдегі газеттерді көрдіңіз? _____

6) Бұл жаңа журнал арзан ба? _____

7) Бұл жаңа журнал қымбат па? _____

Задание 3. Составьте словосочетания, где данные слова выступали бы в роли зависимых слов.

Тапсырма 3. Берілген сөзде бағыныңқы мағынада болатындай сөз тіркестерін құрастырыңыздар.

Бесінші ....., үлкен ....., біздің ....., Отанды ....., мектептен ....., сауатты ....., қымбат ....., сенің ....., қатты ....., алыс ....., жақсы ....., оның ....., көршінің ....., өкемнің .....

Задание 4. Составьте словосочетания, где данные слова выступали бы в роли главных слов.

Тапсырма 4. Берілген сөзде басынқы мағынада болатындай сөз тіркестерін құрастырыңыздар.

..... іс, ... әдебиет ....., ... адам, ... керек, ... шығарма, ... оқу, ... бағасы, ... бара жатырмыз, ... барайын, ... ішейік, ... тамақ, ... сағат, ... оқисыз, келдім, ... сөйлеу, ... әрқашан.

Задание 5. Составьте возможные сочетания слов.

Тапсырма 5. Сөз тіркестерін дұрыс құрастырыңыздар.

қадірлі	біреу
өкем	беті
кітап	ақылы
қызыл	сөзі
әсем	табиғат
ашық	күн
өте	жақсы
үлкеннің	мемлекет
екі	біреуі
студенттердің	алма
білмейтін	қонақ
музыканы	сүйю

Задание 6. Укажите в словосочетаниях главные и зависимые слова.

Тапсырма 6. Сөз тіркестерінен бағыныңқы және басынқы сөздерді көрсетіңіздер.

Биік ағаштар, жазда барамыз, Қазақстанның ауа райы, төрт қабат, тамаша

әнші, кітап оқу, қара көз, қымбат зат, менің інім, болашақ туралы ойлану, тез біту, ашуланып айту, көп қате, биік тауда, өте жақсы.

Задание 7. Прочитайте диалог по ролям.

Тапсырма 7. Сұхбатты рольге бөліп оқыңыздар.

- Сәлеметсіз бе!
- Сәлеметсіз бе!
- Маған әйелдер киімі керек еді. Оны қайдан көруге болады.
- Біз әйелдер киімдерін сатамыз. Сізге қандай киім керек еді?
- Маған анау ұзын қара көйлектерді көруге бола ма?
- Иә, ондай көйлектер бар.
- Маған сол көйлектерді көрсетіңізші.
- Мінеки.
- Қанша тұрады?
- 4500 теңге тұрады.
- Жақсы аламын. Қазір ақшасын төлейін.
- Рақмет. Тағы келіп тұрыңыз.

Задание 8. Вместо пропусков подберите и запишите подходящие по смыслу реплики.

Тапсырма 8. Бос орынға мағынасы тура келетін сөйлемдерді тауып жазыңыздар.

- 1) — Маған үлкен сөмке керек еді .....?
  - Иә, бар .....?
  - Қара.
.....
  - Бұл сөмке жақсы екен! .....?
  - 1800 теңге ..... .
  - Маған беріңізші.
  - Алыңыз. Рақмет. Тағы да келіп тұрыңыз.
.....
- 2) — ..... . Сіздерде бар ма?
  - Иә, бар. .... ?
  - Міне, көріңізші.
..... Пальто жақсы екен! ..... ?
  - 400 доллар ..... . Алыңыз. Бұл жаңа және өте жақсы, әдемі пальто.

— Жақсы, мінеки 400 долларыңыз.

— .....

3) — Маған кішкентай қолшатыр керек еді .....

— Иә, бізде қолшатыр бар. Түсі қандай қолшатыр керек еді.

— Түсі көк қолшатыр бар ма?

— Иә, бар.

— .....

— Мінеки, көріңіз.

— Қолшатыр әдемі екен .....

— 1500 теңге тұрады.

— Жақсы маған бұл қолшатырды беріңіз.

— ..... Сізге рақмет .....

— Рақмет.

Согласование (қиысу)

Согласование — тип подчинительной связи, при котором главное и зависимое слово находятся *в одинаковой грамматической форме*.

Особенности согласования слов в словосочетаниях

<i>в казахском языке</i>	<i>в русском языке</i>
Определение выражается теми же частями речи: прилагательными, местоимениями, числительными, которые стоят перед определяемым словом, но все они являются неизменяемыми формами; поэтому они связываются с определяемым словом способом примыкания. Үлгі: бұл балалар ашық терезелер бұл балалар туралы ашық терезелер туралы бұл балаларға ашық терезелерге бұл балалармен ашық терезелермен	<i>Определительные отношения</i> , т.е. зависимое и главное слово согласуются в роде, числе, падеже — <i>процесс уподобления</i> формы зависимого слова формам главного слова. Образец: эти сыновья, дети открытые окна об этих сыновьях, детях об открытых окнах этим сыновьям, детям открытым окнам с этими сыновьями, детьми открытыми окнами

Управление (менгеру)

Управление — тип подчинительной связи, при котором зависимое слово стоит *в форме косвенного падежа* с предлогом и без предлога (послелога).

Связь между словами при управлении (менгеру) осуществляется падежными окончаниями с послелогом или только окончаниями.

При управлении изменение главного слова не приводит к изменению зависимого слова, как это бывает при согласовании в русском языке. Ср.:

кеңес хатшысы	— секретарь совета
кеңес хатшысымен	— с секретарем совета
кеңес хатшысынан	— от секретаря совета
кеңес хатшысына	— секретарю совета

Главное слово изменяется в зависимости от того, к какому слову оно относится, а зависимое остается в той же форме.

Как в казахском, так и в русском языках в роли главного слова могут выступать глаголы, именные части речи:

кітап оқы	— читай книгу
оқу үшін сыйлық	— награда за учебу

При управлении связь односторонняя, зависимое слово стоит обязательно в форме косвенного падежа:

сұраққа жауап бер	— ответь на вопрос
өкеден сұра	— спроси у отца

Управление — один из широко употребительных совпадающих в русском и казахском языках типов связи *как по средствам связи, так и по характеру выражаемых отношений*, хотя формы падежей не всегда могут соответствовать.

Примыкание (қабысу)

Примыкание — тип связи, при котором связь осуществляется местоположением, неизменяемостью зависимого слова, когда главное и зависимое слово *связаны по смыслу и грамматически*.

тез сөйледі	— говорил быстро
өте жақсы	— очень хорошо
өте ұзақ	— слишком долго
үндемей отыру	— сидеть молча

Грамматическая форма главного слова не влияет на зависимое, связь осуществляется только по смыслу и интонационно.

Особенности примыкания слов в словосочетаниях

в казахском языке	в русском языке
1. Строгий порядок расположения зависимого слова — <i>перед главным словом</i>: алға жүру (идти вперед) кеш келді (поздно пришел) 2. В роли зависимого слова наиболее часто выступают именные части речи (имена существительные, прилагательные, числительные, причастия, местоимения, наречия): жібек орамал қысқы ақ боран бес ай ол адам оқыған адам қатты сөйлеу 3. Соединение словосочетания + существительное: екі рет келді (дважды приехал) бес рет үйінде болдық (пять раз были у них дома)	1. Зависимое слово может располагаться как перед, так и после главного слова: сидеть молча весело смеяться хорошо относиться смотреть вперед 2. Обычно в роли зависимого слова примыкают наречия, инфинитив, деепричастия. 3. Соединение глагола и инфинитива: поступить учиться собираться уехать Такая связь невозможна в казахском языке. В таких словосочетаниях в казахском языке инфинитив употребляется в склоняемой форме по типу управления.

Как видно из примеров, в казахском языке данный вид соединения слов называется примыканием, а в русском языке — согласованием. Данное расхождение объясняется тем, что в казахском языке именные части речи примыкают друг к другу, не меняя при этом своей грамматической формы.

В русском языке слова, соединяясь друг с другом, согласуются в формах числа, падежа, рода.

Взаимоподчинение (матасу)

Взаимоподчинение является специфической особенностью тюркских языков вообще, казахского в частности. Слова в данных словосочетаниях выражают отношения “предмет и его признак”, а также “кому принадлежит предмет”.

Взаимоподчинение (матасу) — такая связь, при которой зависимое слово связывается с главным при помощи аффиксов принадлежности:

бала + **НЫҢ** сөзі — слово ребенка
сіз + **ДІҢ** кітаб + **ЫҢЫЗ** — Ваша книга

Данные отношения в русском языке выражаются согласованием зависимого слова с главным, к которым относятся конструкции с притяжательным значением:

сен + **ІҢ** арың — твоя совесть
сен + **ІҢ** қылығың — твой поступок
олар + **ДЫҢ** сөзі — их слова

В русском языке значение принадлежности выражается при помощи притяжательных местоимений, согласованных с определяемым словом.

Взаимоподчинение как тип связи отсутствует в русском языке, а значение принадлежности в казахском языке выражается:

- 1) личными местоимениями в притяжательном значении:

ОНЫҢ кітабы (ЕГО книга)
қамқорлығы (ЕЕ помощь)

олар + ДЫҢ әңгімесі (их разговор)
амандасуы (их приветствие)

- 2) притяжательными местоимениями *менің, сенің, сіздің, біздің, оның, олардың, сіздердің*:

сіздің әкеңіз — Ваш отец
менің атам — мой дедушка

- 3) притяжательными прилагательными:

әкем + **нің** костюмы — отцов костюм / костюм отца
көрші + **нің** шамы — соседкина лампа / лампа соседки

Связь взаимоподчинения (матасу) в казахском языке выражается при помощи специальных аффиксов принадлежности:

	<i>единственное число</i>	<i>множественное число</i>
I лицо	-м // -ім // -ым	-мыз // -міз -ымыз // -іміз
II лицо	-ң // -ің // -ың	-лер + ің // -лар + ың
Вежливая форма	-іңіз // -ыңыз	-лер + іңіз // -лар + ыңыз
III лицо	-сы // -сі -ы // -і	-сі // -сы -ы // -і

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

1. Если Вас интересует наличие какого-либо товара в магазине, то Вам нужно спросить:
  - *Сізде ..... бар ма?*
  - *Маған ..... керек еді.*
  - Сіздерде алтын сырға бар ма екен?
Маған сырғаларды көрсетіңізші.
  - Мына сырғаны көріңіз, алыңыз.
2. Если Вас интересует цена изделия, то нужно спросить:
  - ..... *қанша тұрады?*
  - ... *бағасы қандай?*
  - 1) – Көмпиттің бір килограммы қанша тұрады?
– Жүз елу теңге тұрады.
– Маған бір кило көмпит тартып беріңізші.
  - 2) – Төтті нан қанша тұрады?
– Төтті нан елу теңге тұрады.
– Маған екі төтті нан беріңіз.
– Алыңыз. Саудаңызға рахмет!
– Сізге де көп рахмет.
– Сау болыңыз.
– Сау болыңыз.

Задание 9. Представьте, что завтра к Вам придут гости. Вам необходимо закупить продукты к праздничному столу. С этой целью Вы отправляетесь на базар или в магазин. Какой диалог состоится у Вас с продавцами товаров?

■ День 2

Анықтауыштық сөз тіркесі Определительные словосочетания

Словосочетания отличаются друг от друга лексическими и грамматическими значениями:

ауыр емтихан (признак и его предмет)

емтихан тапсыру (действие и его предмет)

жақсы тапсыру (обстоятельство, характеризующее действие)

Анықтауыштық сөз тіркесі (определительные словосочетания) – словосочетания, выражающие отношения “предмет и его признак”:

менің інім – мой брат

қымбат зат – дорогая вещь

деканның бұйрығы — приказ декана
қара көз қыз — девочка с черными глазами, черноглазая девочка

Схема построения определительных словосочетаний

қандай?
білімді адам

ақылды
білімді
көңілді
бақытты

{ қандай? }

жастар

ұзын бойлы
сымбатты
ренді
сұлу

{ қандай? }

жігіт

өдемі
нөзік
көрікті
ажарлы

{ қандай? }

қыз

тамаша
сұлу
бай
ғажап

{ қандай? }

табиғат

МОДЕЛЬ: СЫН ЕСІМ + ЗАТ ЕСІМ (имя прилагательное + имя существительное)

Задание 1. Прочитайте текст. Обратите внимание на сочетаемость прилагательного с существительным. Задайте вопросы к прилагательным.

Тапсырма 1. Оқыңыз. Зат есімнің тіркесіне қандай сұрақ қойылатынына көңіл бөліңіз.

Жастар

Қазіргі жастар өте білімді. Жастардың білімі терең, тиянақты. Олар терең білім алу үшін кітапты көп оқиды. Жастар қызық кештер, кездесулер өткізіп тұрады. Мұндай кештерге көрнекті ғалымдар, атақты адамдар,

белгілі спортшылар мен танымал өртістер шақырылады. Әрине, мұндай атақты адамдарға қойылатын сұрақтар да өте қызық, тапқыр болары сөзсіз.

Задание 2(а). Напишите ответы на русском языке.

Тапсырма 2(а). Сұраққа орысша жауап беріңіз.

Қазіргі жастар қандай? _____

Жастардың білімі қандай? _____

Олар қандай білім алу үшін кітапты көп оқиды? _____

Жастар қандай кештер өткізіп тұрады? _____

Мұндай кештерге қандай адамдар келеді? _____

Атақты адамдарға қандай сұрақтар қойылады? _____

Задание 2(б). Задайте вопросы к высказываниям на русском языке.

Тапсырма 2(б). Берілген сөйлемге сұрақтарды орысша қойыңыз.

_____ Қазіргі жастар өте білімді.

_____ Жастардың білімі терең, тиянақты.

_____ Кітапты терең білім алу үшін оқиды.

_____ Жастар қызық кештер, кездесулер өткізіп тұрады.

_____ Кештерге көрнекті ғалымдар, атақты
адамдар, белгілі спортшылар, танымал әртістер шақырылады.

_____ Қызық, тапқыр сұрақтар қойылады.

Тапсырма 3. Сөйлемді толықтырып жазыңыз.

Задание 3. Вместо пропусков впишите подходящие по смыслу слова.

а) ХХІ ғасырға ..... жастармен барамыз.

..... ән салып, би билеп, кешті қыздырып жатыр.

“Болашақ” стипендиясының жүлдегерлері .....

ә) Менің досым .....

Ағамның досы .....

Көршімнің баласы .....

Бас рольде ойнаған әртіс .....

б) Әйгерім .....

Менің көршім .....

Құрбым .....

Сенің қызыңның құрбысы .....

в) Алматының табиғаты .....

Ауылдың табиғаты .....

Медеудің табиғаты .....

Тапсырма 4. Берілген анықтауыштық тіркестің бірінші сыңары қандай
жұрнақ арқылы жасалғанына көңіл бөліңіз.

Задание 4. Обратите внимание на первый компонент определительного
словосочетания и укажите, при помощи каких аффиксов
образованы производные прилагательные.

Атақты жазушы, білімдар жігіт, көңілді балалар, күшті кісі, бақытты
ана, сүйкімді қыз, дәмді тағам, білікті маман, тұрақты мекен.

Тапсырма 5. Мына сөйлемдерді үлгі бойынша бірте-бірте күрделендіріңіз.

Задание 5. Постепенно усложняйте следующие предложения по образцу.

Үлгі (образец): Біз кездестік. Біз атақты жазушымен кездестік. Атақты жазушымен ұлттық кітапханада кездестік. Атақты жазушымен ұлттық кітапхананың кең залында кездестік. Атақты жазушы ұлттық кітапхананың кең залында қызық өңгімелер, естеліктер айтып берді.

Мен жаздым. Тамақ пісірді. Құрбысы келді. Мектепке барды.

• • •

В казахском языке **прилагательные — неизменяемая часть речи**, и в предложении они примыкают, а не согласуются с определяемым словом, как в русском языке. Прилагательные не изменяются по родам, числам и падежам. Ср.:

қызық адам	— интересный человек
қызық кітап	— интересная книга
қызық адам-ға	— интересному человеку
қызық кітап-қа	— интересной книге

Неизменяемость, отсутствие согласования в роде, числе и падеже — существенное отличие сын есім от прилагательных в русском языке!

Есте сақтаңыз!

Запомните!

Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті: ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек. (Абай) — Лишь в трех вещах достоинство человека: кипучей силе, светлом уме, горячем сердце.

Тапсырма 6. Мәтінді оқыңыз. Заттың сапасын білдіретін грамматикалық тұлғаларды табындар. Сұраққа жауап беріңіздер.

Задание 6. Прочитайте текст. Укажите в тексте грамматические формы, выражающие качество предметов. Ответьте на вопросы.

Жаңа пөтер

Біз жаңа пөтер сатып алдық. Жаңа пөтеріміз қаланың орталығына орналасқан. Пөтеріміз үшінші қабатта. Пөтер өте жарық, бөлмелері кең. Төбесі биік. Терезелері үлкен. Маған, әсіресе, едені ұнады. Еденге өдемі паркет төселген. Төргі бөлмеге көп дүние қоймаймыз. Бұрышқа шкаф төрге жұмсақ жиһаз, қойып, еденге ашық түсті кілем төсейміз.

1. Біз қандай пәтер сатып алдық? .....
2. Пәтеріміз нешінші қабатта? .....
3. Пәтеріміз қандай? .....
4. Төбесі қандай? .....
5. Терезелері қандай? .....
6. Еденге қандай кілем төсейміз? .....

МОДЕЛЬ: САН ЕСІМ + ЗАТ ЕСІМ (числительное + существительное)

Имя числительное – это неизменяемая часть речи в казахском языке, выполняет атрибутивные функции, является в предложении определением, а также другими членами предложения.

Мысалы: он жас, бес дәптер, алты ұл, бес қыз, бес сағат, жүз теңге, алпыс қой, жетпіс жылқы.

Тапсырма 7. Берілген сөз тіркестері қалай жасалғанын байқаңыз.

Задание 7. Обратите внимание, как сочетаются слова в следующих словосочетаниях.

ақылды		студент
білімді		
отыз		
төртінші		
бес		
озат		

биік		үй
үш		
жаңа		
әдемі		
бір		
ескі		

Тапсырма 8. Сұраққа жауап беріңіздер.

Задание 8. Ответьте на вопросы.

1) Сен қай жылы, қайда тудың? .....

2) Жасың нешеде? .....

3) Қазір қайда оқисың? .....

4) Топтарында неше студент бар? _____

5) Әкеңнің жасы нешеде? _____

6) Анаң әкеңнен неше жас кіші? _____

7) Сен нешінші үйде, нешінші пәтерде тұрасың? _____

8) Таңертең сағат нешеде тұрасың? _____

МОДЕЛЬ: ЗАТ ЕСІМ + ЗАТ ЕСІМ

(существительное + существительное)

Мараттың

- досы
- әкесі
- анасы
- әжесі
- атасы

Серіктің

- кітабы
- үйі
- бөлмесі
- қолы
- университеті

Тапсырма 9. Берілген сөз тіркестерінің байланысу тәсілдеріне көңіл аударыңыздар. Осы үлгі бойынша достарыңыздың жақындары, таныстары туралы айтып беріңіз.

Задание 9. Обратите внимание на способы связи в данных словосочетаниях. По данному образцу расскажите о близких вашего друга, знакомого.

Мараттың досы үлкен ғалым. Мараттың әкесі оқытушы. Мараттың анасы үй шаруасында. Мараттың әжесі ауылда тұрады. Мараттың атасы зейнеткер.

Тапсырма 10. Сұраққа жауап беріңіздер, жасалған сөз тіркестерін салыстырыңыздар.

Задание 10. Ответьте на вопросы и сравните получившиеся словосочетания.

- 1) Серіктің кітабы (қандай?).
- 2) Серіктің үйі (қандай?)

- 3) Серіктің бөлмесі (қандай?)
- 4) Серіктің қолы (не болды?)
- 5) Серіктің университеті (ненің қасында?)

Тапсырма 11. Сөздерге тиісті жалғауларды қойып жазыңыз.

Задание 11. Подберите подходящие окончания к словам.

Айша..... даусы өте жақсы. Айша..... өні бізге ұнайды. Айшаның әже..... де өнші болған екен. Айшаның ана..... оны бес жасында музыка мектебіне беріпті. Айшаның әке..... қызының өн салғанын мақтан етеді. Айшаның достар..... көп. Айшаның құрбылар..... оны қатты сыйлайды.

МОДЕЛЬ: ЕСІМДІК + ЗАТ ЕСІМ (местоимение + существительное)

менің дос-ым	біздің қала-мыз
сенің үй-ің	сендердің достар-ың
сіздің күй-іңіз	сіздердің көшелер-іңіз
оның университет-і	олардың көшелер-і

Тапсырма 12. Мына сөз тіркесін оқыңыз.

Задание 12. Прочитайте словосочетания.

Менің
(кімім?)

- мұғалім-ім
- оқушы-м
- жетекші-м
- қыз-ым

Менің
(нем?)

- мой дом
- моя книга
- мое слово
- мое детство

Тапсырма 13. Жалғауларды қойып, жазыңыз.

Задание 13. Правильно употребите аффиксы.

Менің құрбы....., менің ұстаз....., менің үй....., менің мекте(п)б.....; сенің дос....., сенің қыз....., сенің көше....., сенің көйле(к)г.....; сіздің қала....., сіздің жанұя....., сіздің бөлме....., сіздің әке.....; оның ат....., оның байлы(к)ғ....., оның бесі(к)г....., оның шеше..... .

Тапсырма 14. Есімдіктерді қойып жазыңыз.

Задание 14. Вставьте пропущенные местоимения.

..... көршім егде кісі. .... үйіміз қаланың ортасында. .... достары жақсы. .... ағаң қайда оқиды? .... журналыңызды

көруге бола ма? ..... қарындасы қалада тұрады. .... оқулығы жоқ.

Тапсырма 15. Мәтінді оқып шығыңыз. Мәтіннің тақырыптық негізін құрайтын кілт сөздер мен сөз тіркестерін теріп жазыңыздар.

Задание 15. Прочитайте текст. Выпишите ключевые слова и выражения, составляющие тематическую основу текста.

Алғашқы концерт

Бүгін бірінші курс студенттері өте көңілді және қобалжулы. Себебі олар студенттердің кеңесімен бірінші рет концерт қоятын болды.

Концертке шақырылатын қонақтардың тізімі алдын ала дайындалып қойылған. Келетін қонақтарды екінші топтың студенттері қарсы алатын болды. Концерт залы сырттан қараған адамға үлкен цех сияқты. Ән айтатын студенттер микрофонмен дауыстарын тексерсе, күй тартатын студентер домбыраларын тықылдатып, құлағын бұрап отыр. Би билейтін қыздар әдемі көйлектерін киіп айнаның алдында дөңгеленіп жүр.

Әрине, концерт те болар, қонақтар да келер, ән де салынар, би де биленер, бірақ бұл күн 1 курс студенттерінің есінде ұзақ сақталары сөзсіз.

Тапсырма 16. Сұраққа жауап беріңіз.

Задание 16. Ответьте на вопросы.

1) Студенттердің көңіл күйі қандай? _____

2) Олар не істейтін болды? _____

3) Алдын ала не дайындалып қойылды? _____

4) Сырттан қараған адам концерт залын неге ұқсатады? _____

5) Ән айтатын студенттер не істеп жатыр? _____

6) Келетін қонақтарды кім қарсы алатын болды? _____

7) Домбыра тартатын студенттер не істеп жатыр? _____

8) Би билейтін қыздар не істеп жүр? _____

9) Бұл күн кімдердің есінде ұзақ сақталды? _____

МОДЕЛЬ: ЕСІМШЕ + ЗАТ ЕСІМ
(причастие + существительное)

Тапсырма 17. Мына сөйлемдерден ған тұлғалы есімшелерді табыңыз, тексті аударыңыз.

Задание 17. Найдите в тексте причастия на -ған. Переведите текст.

Қонақта

Келген қонаққа құрмет көрсетіліп, төрге шақырылды. Төрте отырған кісілер, кірген қонақтарға бас изеп сәлем берді. Жайылған дастарханға бауырсақ, жент, май, құрт, ірімшік, айран, қымыз қойылды. Отырған қонақтар жеген еттеріне, ішкен қымыздарына риза болып, үй иесіне алғыстарын айтып отыр. Үй иесі дастарханға қойылған дәмді алып отыруын сұрады. Кеш болды қонақтар көрсетілген құрметтерге ризашылықтарын білдіріп, үйлеріне қайтты.

Тапсырма 18. Сөз тіркестерін пайдаланып, сөйлем құраңыздар.

Задание 18. Используя данные словосочетания, составьте предложения.

аялдамада тұрған адамдар _____

білім берген мектеп _____

сүйген қыз _____

үйренген жер _____

тұрған үй _____

сағынған ана _____

сөйлескен күн _____

**Есте сақтаңыз!
Запомните!**

В казахском языке причастие выступает не только в роли объекта, но выполняет функцию определения и образует определительное словосочетание, которое на русский язык переводится, как правило, с предложением придаточным определительным.

Тапсырма 19. Есімшенің **-ар, -ер, -р**, жұрнақтарын қойып жазыңыз.

Задание 19. Вместо пропусков впишите аффиксы причастий **-ар, -ер, -р**.

Кір..... есік, ат..... таң, шы(к)ғ..... есік, кел..... күн, көтер..... жүк, қайт..... күн, бер..... білім, ал..... білім, кездес.....уақыт ақылдас..... адам, шақыр..... қонақ.

Тапсырма 20. Сол жақтағы есімшеге оң жақтағы зат есімдерден сыңарын тауып жазындар. Сөз тіркестерін аударындар.

Задание 20. Используя причастия из левого столбца и имена существительные из правого, составьте возможные словосочетания. Переведите их.

айтылатын	жер
көрген	жеміс
естіген	мәселе
кездесетін	өңгіме
шақыратын	қияр
теретін	мақала
жинайтын	кез
сұрайтын	кино
жазатын	қонақ
жарысатын	хат

МОДЕЛЬ: ЕСІМШЕ + ЕСІМ СӨЗ
(причастие + именное слово)

Тапсырма 21. Есімшенің -атын, -етін, -йтын, -йтін жұрнақтарын қойып жазыңыз.

Задание 21. Используя аффиксы -атын, -етін, -йтын, -йтін образуйте причастия.

Айт..... әңгіме бар. Кездес..... күн жақсы. Айт..... сөзім жоқ.
Кездес..... жерге кел. Түсіндір..... ойынды жинақта. Кешір.....
сияқты. Ақылдас..... мәселе. Күл..... әңгіме.

Тапсырма 22. Жаттығудан “есімше + атау сөз” тіркестерін теріп жазыңыздар.

Задание 22. Выпишите из упражнения все словосочетания, соответствующие модели “причастие + именное слово”.

Біздің үйіміз орталыққа жақын орналасқан. Әкем ауданнан жаңа келген.
Маған қызық кітап әкеліпті. Бұл кітапты мен оқымағанмын, қарындасым оқыған екен.

Келген адам — менің інім. Менің інімнің бітірген жұмыстары өте жақсы.
Інімнің алған білімі өте терең. Оның оқыған кітаптары көп. Інімнің үйренген тәжірибесі де жақсы. Алған білімі үйренген тәжірибесі оның өнімді еңбек етуіне көмектеседі. Інімнің өндірісте тапқан жаңалықтары мол.

Тапсырма 23. Төмендегі етістіктерді -ған/-ген, -қан/-кен тұлғалы есімшеге айналдырып, олармен сөйлемдер құрастырыңыз.

Задание 23. От следующих глаголов образуйте причастия и составьте с ними предложения.

Кел, бар, айт, көр, бер, оқы, жат, сөйле, ал, жаз, айт, ұнату, ұстау.

Тапсырма 24. Мәтіннен есімшесі бар тіркестерді табыңыз.

Задание 24. Найдите в тексте словосочетания с причастиями.

Көп оқитын адам көп біледі. Келген оқушы — Асқар. Көп оқыған адам көп біледі. Анда — санда маған келетін, мен сонда қуанатынымын. Ол былтыр келген.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Задание: Представьте, что Вас просят охарактеризовать человека для:

- приема на работу;
- рекомендации его выступления на научную конференцию;
- более близкого с ним знакомства.

Схема описания

.....	}	адам	.....	}	біледі
.....			.....		
.....			.....		
.....			.....		

.....	}	еркек жігіт	.....	}	істейді оқиды
.....			.....		
.....			.....		
.....			.....		

Досымның	{	.....
		.....
		.....
		.....
		.....

ЕСТЕ САҚТАҢЫЗ! ЗАПОМНИТЕ!

терең
тиянақты
көрнекті
тапқыр
жүлдегер
тұрақты
тәртіпті
көңілді
қобалжулы
кеңес
шақыру
дайындалу
қарсы алу

- глубокий
- (*перен.*) глубокие знания
- выдающийся, видный
- находчивый
- призер
- постоянный, стабильный
- дисциплинированный, воспитанный
- веселый, радостный
- взволнованный
- совет
- приглашение
- подготовка
- встречать

күй тартатын
құлағын бұрау
өдемі көйлектер
ұзақ сақталар

сөзсіз
мақтан етеді
құрмет көрсету
төрге шақырылды
жайылған дастарқан
отырған қонақтар
жеген еттеріне
ішкен қымыздарына
үй иесіне
көрсетілген құрмет
ризашылықтарын білдіру
күн жақсы
ойынды жинақта
сияқты
мәселе

- исполняющий кюй
- настроить
- красивые платья
- надолго запомнится,
(перен.) сохранится
- без слов
- гордиться
- оказать уважение
- приглашать на почетное место
- накрыть стол
- сидящие гости
- (перен.) за угощение
- (перен.) за угощение
- хозяину, хозяйке
- оказанная честь, уважение
- проявить признательность
- в скором времени
- соберись мыслями, сконцентрируйся
- как, подобный
- проблема

■ День 3

Способы образования словосочетаний с пространственным значением

	Способ образования	Қайда? Қайдан?
1.	Мекен үстеу + етістік (нарекние места + глагол)	<i>Алда келеді</i> (идет впереди). <i>Үстінде жатыр</i> (лежит наверху).
2.	Зат есім + етістік (имя существительное + глагол)	<i>Ауылда</i> тұрады (живет в ауле). <i>Кинодан шықты</i> (вышел из кинотеатра).
3.	Есім сөз + көмекші + нда + етістік (именные части речи + служебные слова + аффиксы + глагол)	Терезенің <i>алдында</i> тұр (стоит перед окном). Дүкеннің <i>қасында</i> тұр (стоит рядом с магазином).

		<i>Пойыздың артынан жүгірдім (бежал за поездом). Екі көшенің киылысында тұр (на пересечении 2-х улиц).</i>
4.	Зат есім + етістік (имя существительное + глагол)	<i>Алматыға бардым. Қалтасына салды. Үйден шықтым (вышел из дома). Еш жерден таба алмадым (нигде не мог найти).</i>
5.	Есім сөз + қарай/шейін/дейін + етістік (знам.часть + послелог + глагол)	<i>Шығысқа қарай ұшады (летит на восток). Теңізге қарай барады (идет к морю).</i>

Модель: МЕКЕН ҮСТЕУ + ЕТІСТІК (наречие места + глагол)

Артта + тұру, алдында + болу, артқа + қарау, жоғары + көтерілу, төмен + түсу, кейін + қайту.

Задание 1. Прочитайте и укажите словосочетания с пространственными значениями.

Тапсырма 1. Оқып шығып, кеңістікті білдіретін сөз тіркестерін тауып, жазыңыз.

Аяқты нық басып, артқа қарамай алға жүру керек. Үйден шыққасын, кейін қайтуға болмайды. Менің жоғары көтерілгенде басым айналады. Төмен түсіп келе жатып, жоғары көтеріліп бара жатқан Серікті көрдім.

Тапсырма 2. Орыс тіліне аударыңыз.

Задание 2. Переведите на русский язык.

Марат осында тұрады. _____

Мен ілгері жүре бердім. _____

Жоғары шығыңыз. _____

Марат алға жүрді. _____

Кітаптар жоғарыда жатыр. _____

Тапсырма 3. Мүмкін болатын сөз тіркестерін құрастырыңыздар.

Задание 3. Составьте возможные словосочетания

ілгері	тұру
жоғары	жүру
төмен	қарау
кейін	түсу
артқа	көтерілу
алға	қалу
осында	жүру
мұнда	қайту
артта	болу

Задание 4. Прочитаите диалог, обратите внимание на употребление словосочетаний с пространственным значением.

Тапсырма 4. Сұхбатты оқыңыздар. Кеңістікке қатысты сөз тіркестерінің қолданылуына көңіл аударыңыздар.

- Сен қайда бара жатырсың?
- Алға бара жатырмын.
- Сенің кезегің қай жерде?
- Ана қарт кісіден кейін.
- Артта неге тұрдың?
- Досымның қасында өңгімелесіп тұрдым.

Задание 5. Соотнесите правильность перевода. Выберите нужный вариант.

Тапсырма 5. Аударманың дұрыстығын салыстырыңыздар. Тиісті вариантты табыңыз.

- Ты ..... идешь. а) куда? б) зачем? в) откуда? г) как?
- ..... иду. а) вперед б) назад в) налево г) направо
- ..... твоя очередь? а) как? б) где? в) когда? г) откуда?
- Да, ... тем пожилым человеком. а) рядом б) за, после в) впереди г) далеко от
- Почему ты стоял ..... ? а) впереди б) позади в) сбоку г) рядом
- Стоял ..... с другом и разговаривал. а) рядом б) недалеко в) друг г) далеко

• • •

Служебные имена *іші (внутри), асты (под), алды (возле, у), қасы (около, возле), төбесі, басы (над, на), арты (позади)* служат дополнительным средством выражения пространственных отношений.

үйдің	жаны
вокзалдың	алды
мектептің	қасы
банктің	іші

Задание 6(а). Используя слова-помощники, опишите картину.

Тапсырма 6(а). Көмекші сөздерді пайдаланып, төмендегі суретті өңгімелеңіз.

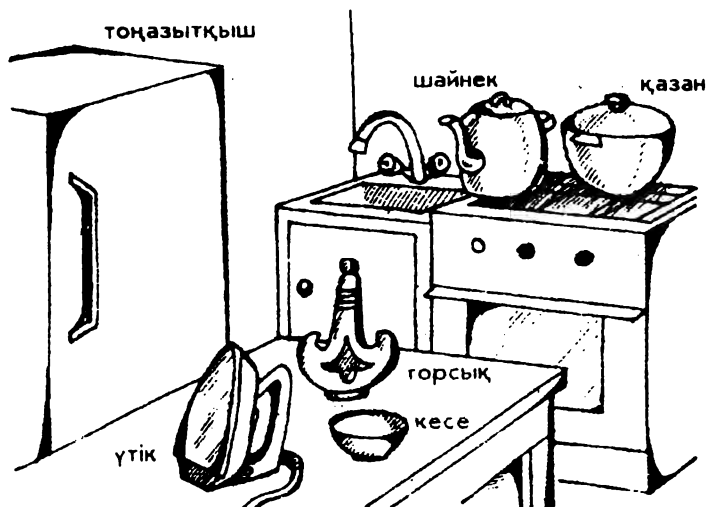

Задание 6(б).

Опишите картину.

Тапсырма 6(б).

Суретті өңгімелеңіз.

В казахском языке вопросы ҚАЙДА? ҚАЙДАН? соответствуют вопросам русского языка КУДА? ОТКУДА?

	ҚАЙДА?	ҚАЙДАН?	
БАРЫС СЕПТІК	мектеп } университет } <i>ке</i> сабақ } жұмыс } <i>қа</i> емхана } кітапхана } <i>ға</i> Сәуле } үй } <i>ге</i>	дүкен – <i>нен</i> мектеп } университет } <i>тен</i> жұмыс – <i>тан</i> Сәуле } үй } <i>ден</i> ата } аға } <i>дан</i> қала }	ШЫҒЫС СЕПТІК
	КЕТТІ КЕЛДІ	ШЫҚТЫ КЕТТІ	
	үйдің { алдына { қасына { жанына { бұрышына } <i>келді</i>	үйдің { алдынан { қасынан { жанынан } <i>өтті</i>	

В словосочетаниях с пространственными значениями чаще всего употребляют глаголы АПАРУ (алып бару), БАРУ, КЕТУ, КІРУ, ЖАТУ, ҚАЛУ, ОТЫРУ, ҚАШУ, БЕРУ, ҚАРАУ, КӨРСЕТУ, АЙТУ. Данные глаголы требуют после себя употребления слов в дательном-направительном падеже (Барыс септік):

үйГЕ
 стадионҒА
 жұмысҚА } бару
                   } кіру

Задание 7. Прочитайте диалоги. Выделите все словосочетания с пространственным значением. По данному образцу подготовьте диалоги. Работа в парах.

Тапсырма 7. Сұхбаттарды оқыңыз. Кеңістік қатынасты білдіретін сөз тіркестерін көрсетіңіздер. Осы үлгі бойынша сұхбаттар құрастырыңыз. Екеу ара жұмыс.

- 1) – Алексей, сендер қайда бара жатырсындар?
 – Біз асханаға бара жатырмыз.
 – Асхана қазір ашық па?
 – Онда мен де сендермен бірге барайын.
 – Жүр бірге тамақ ішейік.
- 2) – Омар, қайда асығып бара жатырсың?
 – Мен мектепке, жиналысқа асығып бара жатырмын.

- Алексей, сен бармайсың ба?
  - Жоқ, мен қазір емханаға барамын.
- 3) – Алпыс алтыншы автобустың аялдамасы қайда, айтып жіберіңізші?
- Сіз қай жаққа баратын едіңіз? Жоғары ма, төмен бе?
  - Маған Республика сарайы керек еді?
  - Онда осы көшемен төменірек түсіңіз де, дүкеннің жанында аялдама бар, сол жерден автобуска отырасыз.

В казахском языке существует форма принадлежности, поэтому словосочетания с пространственным значением в данной форме будут иметь следующие окончания в III лице:

БАРЫС СЕПТІК	ҚАЙДА? ҚАЙ ЖЕРГЕ?	ҚАЙДА? ҚАЙ ЖЕРДЕ?	ШЫҒЫС СЕПТІК
	университет-і } <i>не</i> үй-і } <i>не бара жатыр</i> институт-ы } <i>на</i> емхана-сы } саба(қ/ғ)-ы }	университет-і } <i>нде</i> үй-і } <i>отыр</i> институт-ы } <i>нда</i> емхана-сы } саба(қ/ғ)-ы }	

Задание 8. Подчеркните все словосочетания с пространственными значениями.

Тапсырма 8. Кеңістік қатынасты білдіретін барлық сөз тіркестерінің астын сызыңыздар.

- 1) – Сіз бүгін маған келесіз бе?
  - Жоқ, бүгін сізге бара алмаймын, уақытым жоқ.
  - Ертең қайда боласыз?
  - Ертең үйге бармақшымын.
  - Үйде не істейсіз?
  - Апама көмектесемін.
  - Үйге немен бармақсыз?
  - Жеңіл машинамен бармақшымын.
  - Үйден қашан келесіз?
  - Демалыс күні келермін.
- 2) – Кешіріңіз, “Қазақстан” қонақ үйіне қалай бару керек?
  - Осы автобуспен баруға бола ма?
  - Әрине, “Қазақстан” қонақ үйі Достық даңғылында. Сол аялдамадан түсесіз де, шамалы (сәл) жоғары жүресіз.
  - Көп рақмет. Сау болыңыз.

- 3) — Сейтжан қайда бара жатырсын?
 — Бақыттың үйіне.
 — Жай ма?
 — Ақтөбеден апам келген, сол кісіге сәлем беруге барамын.
 — Өзің қайда барасың?
 — Қызымның концертіне.
 — Сау бол.
 — Қош бол, көріскенше!

Демалыста қайда барамын? { достарым-а
 әкем-е
 ағам-а
 ауылым-а
 тәтем-е

Ол кімге хат жазды? { ағасы-на
 әкесі-не
 достары-на
 ауылы-на
 тәтесі-не

Роза қайдан келе жатыр? { көше-ден
 базар-дан
 мектеп-тен
 жұмыс-тан
 той-дан

Мен { сабаққа
 университетке
 досыма
 үйге } бара жатырмын.

Мұхамеджан { сабағына
 университетіне
 досына
 үйіне } кешке барады.

Мен үйге { кітап
 оқулық
 дәрі
 қарбыз } апара жатырмын.

Еркебұлан дүкеннен { қант
 сүт
 шай
 май } әкеле жатыр.

Досым

{ кітапханада
емханада
дәрісханада
аялдамада } отыр

Тапсырма 9. Мына сұхбаттың неден басталатынын табыңыз.

Задание 9. Дайте начало следующих диалогов.

- _____ қайда істейді?
- _____ зауытта жұмыс істейді.
- _____ істейді?
- _____ болат балқытады.
- _____ өте ауыр екен, өте ауыр.
- _____ кетеді.
- _____ кеш келеді.

Қажетті сөздер (слова для справок): менің өкем, жұмысы, иә, ерте кетіп, қайда, цехта, сенің өкең, қашан?, жұмыс, онда, қандай?

Опорные слова и словосочетания (клише) для построения предложений с пространственным значением

Вопросы	Ответы
... қайда?	оң жақта — с правой стороны сол жақта — с левой стороны
... қай жерде?	тура жүріңіз — идите прямо бұрышта // қиылысында — на углу// на пересечении
... қалай баруға болады?	солай қарай жүріңіз — идите туда бұрылыңыз — поверните
... қалай баратынын айтпайсыз ба?	көшенің қарсы бетінде — на противоположной стороне улицы
... қай жерде тоқтайды?	автобуска отырыңыз — садитесь в автобус осы жерде — здесь
... аялдама (аялдмасы) қай жерде?	... даңғыл бойында, көшеде — на улице, на проспекте
... қалай жетуге болады?	алыс — далеко; жақын — близко арғы бетінде — на противоположной стороне
... қай автобус барады?	төмен — внизу; жанында — около алды — впереди

Есте сақтаңыз!
Запомните!

В географических названиях и в существительных, выступающих в качестве определения (как названия), определяемое слово употребляется в форме принадлежности 3-го лица.

Алматы қаласы
Абай көшесі
Талдықорған ауданы
Жоғары оқу орны
Үкі мет үйі

Задание 10. Согласуйте слова в словосочетаниях.

Тапсырма 10. Сөздерді пайдаланып сөз тіркестерін жасаңыздар.

Автобус аялдама... , “Қазақстан” қонақ үй... , “Занғар” дүкен... , Абылай хан даңғыл... , оқу үй... , Азық-түлік дүкен... , Университет ректор... .

Задание 11. Используя карту, расскажите, где находятся нижеперечисленные географические объекты.

Тапсырма 11. Картаны пайдаланып, төменде көрсетілген географиялық объектілердің қайда орналасқанын айтып беріңіздер.

Үлгі: Каспий теңізі Қазақстанның батысында орналасқан.

Теңіздер	Көлдер	Өзендер	Таулар	Қалалар

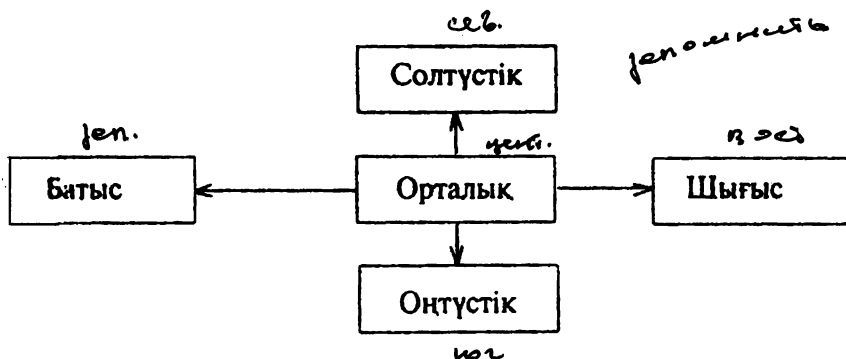
Задание 12. Используя карту Казахстана и опираясь на схему, расскажите о расположении казахстанских городов.*

Тапсырма 12. Қазақстанның картасын пайдаланып және төмендегі схемаға сүйене отырып, бұл қалалар Қазақстанның қай жерінде орналасқанын айтыңыз.

Үлгі: Шымкент қаласы оңтүстікте орналасқан.
Алматы қаласы оңтүстістік шығыста орналасқан.

---

* *Примечание:* с 1998 года г. Акмола переименован в г. Астана.

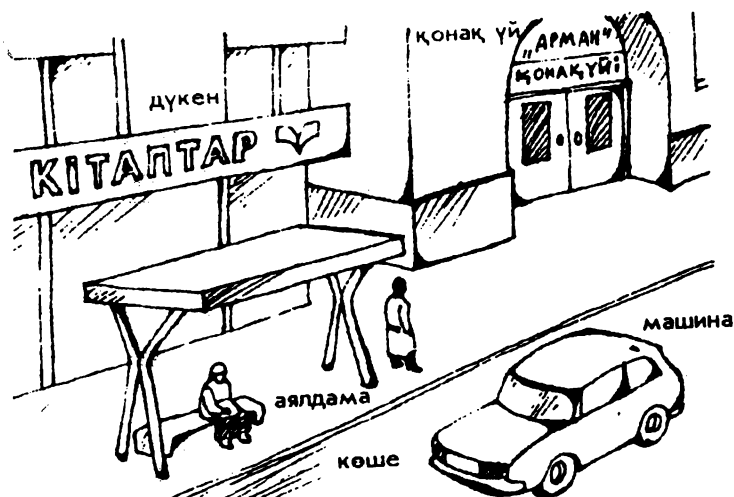
РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

- Если Вам необходимо узнать, где находится ..., то нужно спросить: **Қай жерде?**
  - Қарындас, “Қазақстан” қонақ үйінің **қай жерде** екенін айтпайсыз ба?
  - “Достық” атындағы даңғыл бойында.
  - Ол осы жерден алыс па?
  - Онша алыс емес, троллейбуспен екі аялдама.
  - Ал аялдама қайда?
  - Көшенің арғы бетінде.
  - Рақмет.

2. Если Вам необходимо узнать, как добраться до ... , то нужно спросить: **Қалай баруға болады?**
  - Ағай, “Сары-арқа” кинотеатрына *қалай баруға болады?*
  - Білмедім, мен алматылық емес едім, кешіріңіз.
3. Если Вам необходимо узнать, какой номер автобуса довезет Вас до ... , то нужно спросить: **Қай автобус барады?**
  - Апай, көрмеге *қай автобус барады?*
  - Оған баратын автобус көп осы жерден 32 автобуспен бара аласыз.
  - Рақмет! Аялдама қай жерде?
  - Ана үйдің бұрышында.
4. Если Вы встретили своего друга и хотите узнать, куда он идет, то нужно спросить: **Қайда бара жатырсың?**
  - Сәлем!
  - Халің қалай, *қайда бара жатырсың?*
  - Университетке сабаққа бара жатырмын.
  - Кіммен кездесуге бара жатырсың?
  - Ғылыми жетекшіммен кездесуге бара жатырмын.
5. Если Вы встретили своего друга и хотите узнать, откуда он возвращается, то нужно спросить: **Қайдан келе жатырсың?**
  - Сәлеметсің бе!
  - *Қайдан келе жатырсың?*
  - Көршімнен келе жатырмын.
  - Көршіңнен не әкеле жатырсың?
  - Ыдыс-аяқ әкеле жатырмын.

Задание 13.

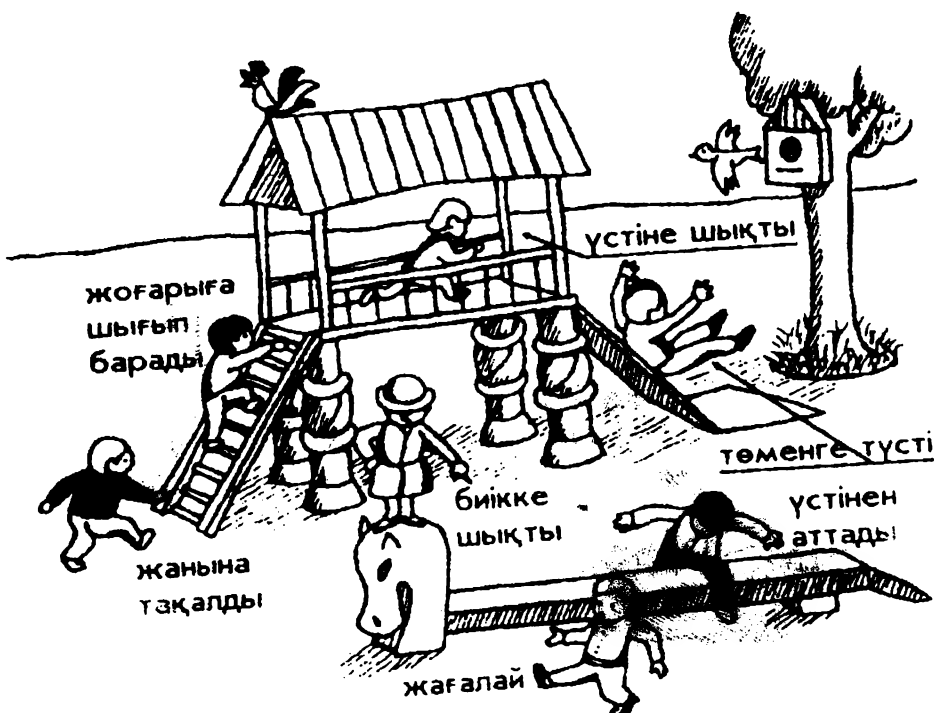
Расскажите гостю вашего города, как найти гостиницу “Арман”.

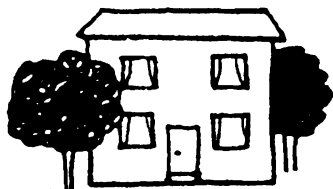
Задание 14. Представьте, что Вам необходимо найти, где находится .....
 Как вы спросите и как вам ответят в следующих ситуациях.

1. Сіз қонақ үйін, 2 үйді, университетті, орталық базарды, циркті, театрды, іздеп жүрсіз.
2. Сіз университетке қалай баруды білмейсіз.
3. Сіз шағын ауданға, орталыққа қандай автобус баратынын білмейсіз.
4. Сіз автобус, троллейбус аялдмасын білмей тұрсыз.

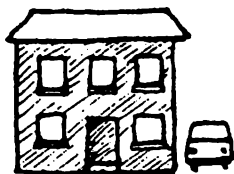
Задание 15. Представьте, что Вы случайно попали на детскую площадку.
 Расскажите о том, что вы увидели.

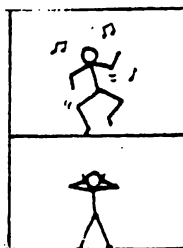
Есте сақтаңыз!
 Запомните!

алдында
 артында

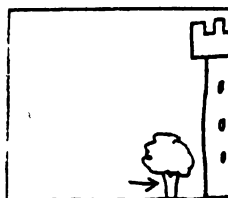
жанында
қасында

төбесінде

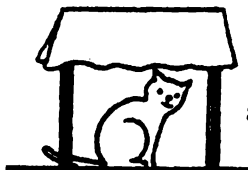
сыртында
ішінде

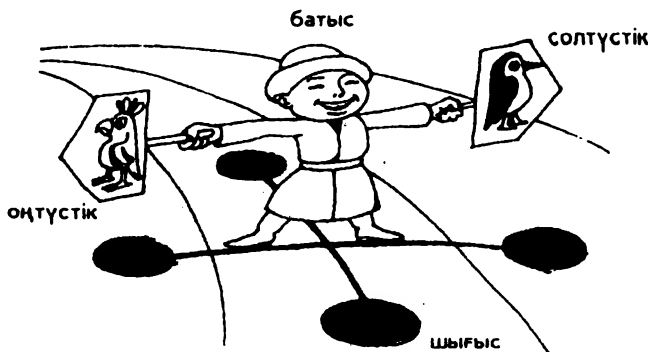
бұрышта

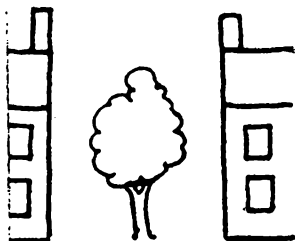
жоғарылау
төмендеу

астында

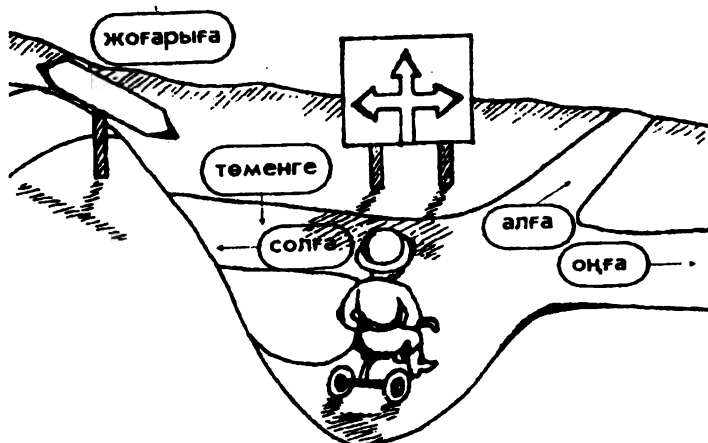
оңтүстік
солтүстік
батыс
шығыс

арасында

үстінде

жоғарыға
төменге
солға
алға
оңға

нық	— уверенно
алға // ілгері	— вперед
айналады	— кружится
көтерілу	— подниматься
түсу	— спускаться
кейін	— после
осында // мұнда	— здесь
қазір	— сейчас
асығып	— спеша, торопясь
қай жаққа	— в какую сторону
онда	— тогда (конт.зн.)
бойында	— по, вдоль.
сәлем беруге	— поздороваться, поприветствовать.
болат балқытады	— варит сталь
алыс	— далеко
арғы бетінде	— на противоположной стороне
жүйке жүйесі	— нервная система
әсер етеді	— влияет
түйір	— таблетка

Способы образования временных конструкций в казахском языке

	Способ образования	Қашан? Қай уақытта?
1	Мезгіл үстеу + етістік (наречия места + глагол)	<i>ертең</i> келеді – завтра придет <i>кеше</i> келді – вчера приехал <i>бүгін</i> келеді – сегодня приедет
2	Зат есім + етістік (существительное + глагол)	<i>көктемде</i> барамыз – поедем весной <i>жазда</i> демаламыз – летом будем отдыхать
3	Есімдік + күні // жылы + етістік (местоимение + сл.: день // год + глагол)	<i>сол күні</i> кетті – уехал в тот же день
4	Зат есім + дейін // шейін + етістік (существительное + последлоги, соответ. рус. предлогу до + глагол)	<i>күзге шейін</i> – отдыхай до осени
5	Зат есім + етістік + -ған/-ген // -ша/-ше (существительное – + глагол + аффиксы -ған/-ген // -ша/-ше)	адам сөйлескенше, ат кісінескенше (устойчивое словосочетание)
6	Зат есім + соң // кейін + етістік (существительное + последлоги, соответ. рус. предлогам после, через)	<i>жұмыстан соң</i> кіремін – зайду после работы үш айдан кейін – через 3 месяца бір сағаттан соң – через час қашаннан бері? – с каких пор? қашанға шейін? – до каких пор?
7	Етістік + -ған/-ген + -да/-де (кезде) (глагол + аффиксы -ған/-ген + аффиксы -да/-де)	<i>Кеш келгенде</i> , бәріміз үйде жиналамыз. – Когда наступает вечер, мы все собираемся дома.

8	Етістік + -ған/-ген + -ға + дейін (глагол + аффиксы + послелог, соответ. рус. предлогу до)	Сабақ басталғанға дейін, үй тапсырмасын қайталап алдық.
9	Етістік + -ған/-ген + -нан/-нен + кейін // соң (глагол + аффиксы + послелог, соответ. рус. предлогу после)	Мен досымнан хат алған соң, жауап жаздым.
10	Зат есім + -ден/-дан + бері (существительное + аффиксы + послелог, соответ. рус. предлогу с)	<i>кешеден бері</i> – со вчерашнего дня <i>өткен жылдан бері</i> – с прошлого года

В казахском языке предлогов нет. Они заменяются послелогам или падежными формами.

Послелог всегда стоит после управляемого слова и этим отличается от предлога русского языка. Если по-русски надо сказать *к осени, до завтра*, то по-казахски это выглядело бы как *күзге қарай, ертеңге дейін*.

Послелог *дейін/шейін/қарай/таман* употребляются с Барыс септік (дательно-направительным падежом).

Модель: МЕЗГІЛ ҮСТЕУ + ЕТІСТІК. (наречие времени + глагол)

енді түсіну
қазір айту

бұрын бару
ертең келу

бүрсігүні кездесу
қыстыгүні бару

Тапсырма 1. Жакшаның ішінде берілген сөздерді аударыңыз. Олардың мағыналарын жалпы сөйлемдердің мағынасымен салыстырыңыз.

Задание 1. Переведите слова, данные в скобках, соотнесите их значение со смыслом всего предложения.

Мен сабақты (теперь) түсіндім. _____

Үйірмеге (раньше) барғанмын. _____

Біз (послезавтра) кездесеміз. _____

Мариям маған (сейчас) айтты. _____

Әкем іс сапарынан (завтра) келеді. _____

Түркияға (зимой) барамын. _____

Біз (рано) тұрамыз. _____

Тапсырма 2. Сөз тіркестерін дұрыс тауып жазыңыздар.

Задание 2. Составьте возможные словосочетания.

Ертең	сабақ басталады
Кешке	шаңғы тебеміз
Былтыр	жиі кездесетінбіз
Биыл	денешынықтыру жасаймын.
Бүрсігүні	қалаға барамын
Таңертең	оқуға түстім
Бұрын	елге бардық
Қыста	театрға барамыз
Қазір	қонаққа барамыз

Тапсырма 3. Бос жерге мезгілдік қатынасты білдіретін сөздерді дұрыс қойып жазыңыздар.

Задание 3. Вместо пропусков правильно употребите слова с временным значением.

_____ сабақ басталады. Студенттер сабаққа _____ келеді.

Олар сабақтан _____ қайтады. Сабақтан келген соң _____

кітапханаға барады. Кітапханадан _____ қайтады.

Тапсырма 4. Төмендегі сөйлемдерден мезгіл үстеулерін көшіріп жазыңыз.

Задание 4. Из предложений выпишите наречия времени.

Ертең қалаға жүретін болармыз. _____

Бүгін класта жиналыс болады. _____

Күні бойы қар жауды. _____

Күздігүні қаладан ағам келеді. _____

Шешем күні бойы жұмыста болды. _____

Ағам қыста мал бағады. _____

Тапсырма 5. Төмендегі мезгіл үстеулерін қатыстырып сөйлемдер құрыңыз.

Задание 5. Со следующими наречиями составьте предложения.

Үлгі: Біз түнге қарай жүретін боламыз.

Быттыр _____

Таңертең _____

Қазір _____

Анда-санда _____

Кешке _____

Түнге қарай _____

Енді _____

Жаңа _____

Күнде _____

Түнімен _____

Күні бойы _____

Тапсырма 6. Мына сөйлемдерден мезгіл үстеулерін тіркескен сөздермен бірге көшіріп жазыңыз (үстеу + етістік).

Задание 6. Из предложений выпишите словосочетания с наречием времени (глагол + наречие).

1. Сен енді басқаларға үлгі бол. 2. Кешке қарай ол үйге келеді. 3. Күндіз жұмысқа барады. 4. Быттыр егін мол шықты. 5. Болат түстен кейін далада болды. 6. Күні бойы жаңбыр жауды. 7. Ертең жол жүреміз. 8. Кешке қарай келеміз.

1 _____

2 _____

3 _____

4 _____

5 _____

6 _____

7 _____

8 _____

Тапсырма 7. Сұраққа жауап беріңіз.

Задание 7. Ответьте на вопросы.

1. Университетке қашан барасың? _____
2. Қай уақытта сабақтан соң үйге келесің? _____
3. Сабағыңа қашан дайындаласың? _____
4. Ата-анаң жұмысқа қашан кетеді? _____
5. Жұмыстан қашан келеді? _____
6. Демалуға қашан шығасың? _____
7. Ұйықтауға қашан жатасың? _____

Тапсырма 8. Төмендегі мезгіл үстеулерін етістіктермен қосып жазыңыз.

Задание 8. К предлагаемым наречиям подберите подходящие по смыслу глаголы.

Кеше _____	Былтыр _____
Кешінде _____	Жаз бойы _____
Ертең _____	Қазір _____
Сағат бесте _____	Таңертең _____

Тапсырма 9. Сұхбатты аяқтаңыздар.

Задание 9. Выберите из приведенных слов те, которые необходимы для завершения высказываний.

- _____ кездесейік.
- _____ қай жерде?
- _____ осында.
- _____ барамыз?
- _____ өлде театрға.
- _____ кім барады?
- _____ келемін.
- _____ кел.
- _____ жарайды.
- _____ келеміз.

Қажетті сөздер мен сөз тіркестері (слова для справок): тағы, ертен, сағат, бесте, досыммен, ертең, қашан? киноға, құрбыммен, керемет, әрине, қайда?

Модель: САН ЕСІМ + ЗАТ ЕСІМ + ЕТІСТІК
(числительное + существительное + глагол)

*Бір жыл жазды.
Жиырма минут күттім.
Бір ай демалдым.*

Тапсырма 10. Мәтінді оқыңыз. “Сын есім + зат есім + етістік” мезгілдік қатыстықты білдіретін үлгілерге көңіл аударыңыз.

Задание 10. Прочитайте текст. Обратите внимание на употребление модели “числительное + существительное + глагол” во временном значении.

Менің атам

Атам 80 жасқа толды. Менің атам өте жақсы кісі. Ол кісі өз денсаулығына көп көңіл бөледі. Күніне 20 минут денешынықтыру жасайды. 1-2 сағат таза ауада демалады. 2 сағат теледидар көреді. Ұйықтардың алдында 1 сағат күй тындайды. Жылда ауылда 1 ай демалады.

Атамның айтуына қарағанда, таза ауа мен музыка адамның нерв жүйкелеріне жақсы әсер етеді. Сондықтан да атам маған, — басың ауырса түйір дәрі ішпе, 1 сағат таза ауада демал, — дейді.

Тапсырма 11. Сұраққа орысша жауап беріңіз.

Задание 11. Напишите ответы на русском языке.

1. Атаң **неше** жасқа толды? _____
2. Ол кісі **неше** минут денешынықтыру жасайды? _____
3. Таза ауада **неше** сағат демалады? _____
4. Қанша сағат күй тындайды? _____
5. Ауылда қанша ай демалады? _____
6. Неге түйір дәрі ішпеу керек? _____

Тапсырма 12. Сұрақтарды қазақша қойыңыз.

Задание 12. Задайте вопросы на казахском языке.

1. _____

- Атам 80 жасқа толды.
- 2. _____
- Ол кісі 20 минут денешынықтыру жасайды
- 3. _____
- 2 сағат теледидар көреді.
- 4. _____
- 1 сағат күй тыңдайды.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

1. Если Вас интересует, сколько времени затрачивает Ваш собеседник на ... , то Вы должны спросить: ... **қанша уақыт жібересің?**
  - Сәлем!
  - Сәлем! Қайда бара жатырсың?
  - Университетке бара жатырмын.
  - Сен университетке автобуспен бе, өлде троллейбуспен барасың ба?
  - Мен университетке дейін автобуспен барамын.
  - Сен жолға **қанша уақыт жібересің?**
  - Жарты сағатта жетемін (отыз минутта жетемін).
2. Если Вас интересует, когда ваш собеседник приходит в ... , то нужно спросить: ... **нешеде ... келесің?**
  - Сәлем!
  - Сәлем!
  - Сен ертең не істейсің?
  - Семинарға дайындалуға кітапханаға барамын.
  - Мен де барайын. Сен кітапханаға нешеде келесің? Сонда кездесейік!

Есте сақтыңыздар!

былтыр	—	в прошлом году
биыл	—	в этом году
жиі кездесетінбіз	—	часто встречались
денешынықтыру	—	зарядка
бүрсігүні	—	послезавтра
бұрын	—	раньше
елге бардық	—	ездили в родные края
енді	—	только что, теперь
ерте	—	рано
үйірме	—	кружок (секция)
іс сапар	—	командировка

басқалар	—	другие
егін	—	пшеница
түстен кейін	—	после обеда
көңіл бөледі	—	укрепляет внимание
әлде	—	или

■ День 5

Способы образования объектных словосочетаний

Объектные словосочетания определяют отношение действия к предмету, действие и его объект, на который направлено действие.

	Способы выражения	Примеры
1	Зат есім (Т.с.) + етістік (существительное в Т.с. + глагол)	өленді айтқызды өнерді көрсетті
2	Зат есім (Б.с., Ш.с., Ж.с.) + етістік (существительное в Б.с., Ш.с., Ж.с. + глагол)	кинодан шықты киноға барды қаладан келіпті
3	Зат есім (Б.с., Ш.с., Ж.с.) + есімше (существительное в Б.с., Ш.с., Ж.с. + причастие)	үйде жатқансыз қаладан келгенсіз мектепті бітіргенсіз

Тапсырма 1. Мәтінді оқыңыз. Объектілік қатынастағы тіркестерді белгілеңіздер. Бағыныңқы сөздерге сұрақ қойыңыздар.

Задания 1. Прочитаите текст. Выделите словосочетания с объектными отношениями, задайте вопросы к зависимым словам.

Біз қалада оқығанда ақын ағаларды, өртіс апаларды көретінбіз. Олардың қолтаңбаларын алатын едік. Әнші апайлардың өндерін сүйсініп тыңдағанбыз. Ақын ағалармен кездесулерді жібермейтінбіз. Жиындарда өлендерді оқығанды, талдағанды жақсы көретінбіз.

Тапсырма 2. Төмендегі сөз тіркестерімен сөйлем құраңыз.

Задания 2. Составьте предложения со следующими словосочетаниями.

Үлгі: Қонақты шақырады.

Қонақты үйге шақырады.

Қонақты үйге шақыратын күні, үйді жинағанбыз.

Қонақты үйге шақыратын күні, үйді тазалап жинағанбыз.

Қонақты шақыратын күні үйді тазалап жинап, арнайы дайындалғанбыз. Көлде шомылған, тауда демалған, саяжайда жұмыс істейтін.

Тапсырма 3. Мәтінді оқыңыз. Объектілік қатынастағы тіркестерді белгілеңіздер. Бағыныңқы сөздерге сұрақ қойыңыздар.

Задания 3. Прочитайте текст. Выделите словосочетания с объектными отношениями. Задайте вопросы к зависимым словам.

Әкем жұмысқа кетіп бара жатып, анама тапсырма беріп жатыр:

- 1) Балаларға қораны тазалат!
- 2) Гүлмираға тамақ пісірт.
- 3) Арманға сарайды сылатқыз.
- 4) Сәулеге терезені жуғыз.
- 5) Айнаға кір жудыр.

Әкем кеткесін біз анамызға: “Сіз не істейсіз,” – деп жатырмыз. Анам: “Мен бе, мен сендерді басқарамын,” – деп күліп жіберді.

Тапсырма 4. Мәтінді оқыңыз. Мәтіннен объектілік қатынастарды білдіретін грамматикалық тұлғаларды көрсетіңіздер.

Задания 4. Прочитайте текст. Укажите в тексте грамматические формы, выражающие объектные отношения.

Менің әжем

Мені бала кезімде үйде әжеммен көп қалдыратын. Әжем маған сурет салдырады, өн үйретеді, тақпақ айтқызады. Мен де әжеме біресе ертегі, біресе әңгіме айтқызамын. Әжем әңгімелер ананы-мынаны айтып, мені күлдіреді. Мен де әжеме ананы-мынаны айтып, күлдіруге тырысамын. Әжемнің күлкісі келмесе де, күле салады. Үлкен ағама домбыра тартқызады. Әпкеме үй жинатқызады. Бір кезде бөрімізді отырғызтып, ақыл айтады.

Тапсырма 5. Орысша сұрақтарға жауап беріңіз.

Задания 5. Напишите ответы на русском языке.

Әжем маған не істетеді? _____

Мен әжеме не істетемін? _____

Үлкен ағама не істетеді? _____

Әпкеме не істеткізеді? _____

Бір кезде бөрімізге не істеткізеді? _____

Способы образования словосочетаний с обстоятельственными значениями

Обстоятельственные отношения выражают отношения “*действия и обстоятельства, характеризующие действия*”, в которых зависимое слово выступает в предложении в роли обстоятельства.

тез ақырын ашуланып дұрыс	{ ҚАЛАЙ? }	біту айту айту жазу
жақсы өрең өрең арнайы	{ ҚАЛАЙ? }	оқу істейтін отыр қарадық

Как правило, словосочетания с обстоятельственными отношениями образуются путем *примыкания* – типа связи, при котором связь осуществляется местоположением, неизменяемостью зависимого слова, когда главное и зависимое слово связано по смыслу и грамматически.

тез аралап айтып зорға	{ ҚАЛАЙ? }	сөйледі келіп кетті жүр
өте өте қысқа аз	{ ҚАЛАЙ? }	жақсы ұзақ айтты берді

	Способы выражения	Примеры
1.	Көсемше + етістік (деепричастие + глагол)	<i>қайтып кетті</i> – уже уехали <i>айтып тұр</i> – говорит <i>айтып көр</i> – попытайся сказать
2.	Үстеу + етістік (наречие образа действия + глагол)	<i>оқып бітірдім</i> – закончил учиться <i>тез келді</i> – быстро пришел <i>өрең отыр</i> – еле сидит <i>жақсы жасады</i> – хорошо сделал
3.	Сын есім + етістік (прилагательное + глагол)	<i>әдемі сөйлесейік</i> – поговорим красиво <i>әдемі болады</i> – будет красиво <i>жақсы көремін</i> – люблю <i>көркем сөйлейді</i> – красиво говорит

**МОДЕЛЬ: Табыс септіктегі сөз + өзгелік етістік // + есімше
(слово в Т. с. + глагол в повелительном залоге // + причастие)**

НЕНІ?		
Студентке	кітап стипендия демалыс мүмкіндік	бергізіңіз
Балаға	сурет кино альбом кітап	көрсет
Әжеңе	әңгіме ертегі оқиға ән	айтқыз
КІМДІ?		
Сәбиді	ойнат сөйлет жуат	
Мені	сыйлаған сүйген жақсы көрген ұнатқан	жігіт
КІМДІ?		
Мен оның	досын ұстазын ағасын құрбысын	көргенмін
Қалада	өргісті	көгерміз кездестірерміз танырмыз

МОДЕЛЬ: Жатыс септіктегі сөз + есімше
(слово в Ж.с. + причастие)

ҚАЙДА?		
Қалада	тұратын жүретін кездесетін көретін	адамдар
Біздің үйге	келетін баратын түсетін	қонақ

МОДЕЛЬ: Шығыс септіктегі сөз + есімше
(слово в Ш.с. + причастие)

ҚАЙДАН?		
Үйден	келген қайтқан оралған шыққан	адам

Тапсырма 6. Мәтінді оқып шығыңыз. Пысықтауыштық қатынастағы тіркестерді тауып жазыңыз.

Задания 6. Прочитайте текст. Выберите словосочетания с обстоятельственными значениями.

Досыма хат

Сәлеметсің бе, халің қалай? Үй үшін тегіс аман-сау ма? Әжеңнің дені сау ма, менен көп-көп сәлем айт.

Мен де аманмын, оқып жатырмын, халім жаман емес. Жағдайым жақсы, жақсы орналастым. Сабақ күнде үш жұптан болады, сабақтан соң кітапханаға барамыз.

Мендегі бір жаңалық – қазақ тілін үйреніп жүрмін. Қазақ тілінде газет оқып және кейбір мақалалардың мазмұнын қысқаша айтып бере аламын.

Қазақша қазір біраз сөз білемін. Күнде радиодан, теледидардан соңғы хабар тыңдап жүрмін. Олардың да мазмұнын жақсы түсінемін. Бірақ өзірге еркін сөйлей алмаймын.

Әлия, сен енді маған хатты қазақ тілінде жазып тұр. Мен де қазақша жауап беруге тырысамын. Өзінде қандай жаналық бар? Ауданның шаруашылығы қандай? Бөріне көп сөлем айт.

Қош сау бол. Хат күтемін. Сәлеммен, Дина.

Тапсырма 7. Мәтінді 3-ші жақта өңгімелеңіз.

Задания 7. Перескажите текст от 3-го лица.

Тапсырма 8. Мәтін бойынша сұраққа жауап беріңіз..

Задания 8. Ответьте на вопросы к тексту.

Жағдайы (қандай?), (қалай?) орналасты. Сабағы (несше жұптан?) болады. (Қашан?) кітапханаға барады? (Қай тілде) газет оқып жүр? Мақаланы (қайтіп?) айтып бере алады. Күнде радиодан, теледидардан (не?) тындап жүр. Олардың да мазмұнын (қалай?) түсінеді. Бірақ өзiрге (қалай?) сөйлей алмайды. Ол енді хатты (қай тілде?) жазады. Ол да (қайтіп?) жауап беруге тырыссын.

Тапсырма 9. Төмендегі сөздермен сөз тіркестерін, сөйлемдер құраңыз.

Задания 9. Составьте словосочетания, предложения с данными словами.

Катты, тез, жай, ақырын, жылдам, қазақша, орысша, баладай, құстай, нық.

Тапсырма 10. Сұхбатты оқыңыз. Пысықтауыштық қатынастағы тіркестерді көрсетіңіз.

Задания 10. Прочитайте диалог. Выделите словосочетания с обстоятельственными отношениями.

- Гүлмира қайда кетті?
- Базарға кетті.
- Көк базарға кетті ме, ұзақ болатын шығар?
- Жок, ол үйдің қасындағы базарға барып жүр. Тез келеді.

Тапсырма 11. Сұхбатты дұрыс құрап жазыңыздар.

Задания 11. Восстановите диалоги из данных в произвольном порядке реплик.

- 1) — Қандай үйірге?
- Жаксы сөйлейсің бе?
- Ағылшын тілін.
- Ал, сен әдемі сөйлейді екенсің.
- Қайда асығып бара жатырсың?

- Қандай тіл үйреніп жүрсің?
  - Сен тез сөйлейсің.
  - Үйірмеге.
  - Сөйлесіп көрейік.
  - Тіл үйірмесіне.
- 2) – Бүрсігүні болады.
- Қандай қойылым?
  - Қойылым қызық болды ма?
  - Сен де барып көр, өкінбейсің.
  - Енді қашан болады?
  - Қойылымдағы өртістер өте жақсы ойнайды.
  - Иран Ғайыптың “Естайдың әні” қойылымын көрдім.
  - Кеше театрға бардық.

Тапсырма 12. Сұхбатты оқыңыз. Белгіленген сөз тіркестерін грамматикалық белгілерін көрсете отырып теріп жазындар.

Задания 12. Прочитайте диалог. Выпишите выделенные словосочетания, обозначив типы грамматических связей.

- Асқар, сен *ауа райын тыңдадың* ба?
- Иә, бүгін Алматыда түске дейін күн *бұлтты болып суық болады* түстен кейін жаңбыр жауып арты қарға айналады. *Ауаның температурасы 5-7* градус суық болады.
- Қап, мен *қолшатырымды алып шықпаған едім*.
- Ештеңе емес, *менің қолшатырым* үлкен, *екеуімізге жетеді*.
- Онда жұмыстан *бірге қайтатын болдық*.
- Саған рақмет.

Тапсырма 13. Радио, теледидардан ауа райын тыңдап, оны әңгімелеп беріңіз.

Задания 13. Прослушайте прогноз погоды по радио, телевидению и перескажите его.

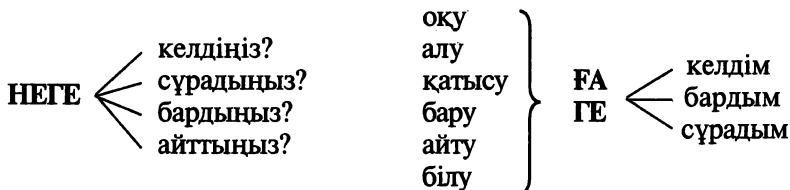
Тапсырма 14. Терезеге қарап, ауа райын сипаттаңыз.

Задания 14. Охарактеризуйте состояние погоды за окном.

Способы образования словосочетаний с целевыми отношениями

	Способы выражения	Примеры
1	Зат есім + көмекші есім үшін (существительное + послелог үшін , соответ. рус. предлогам для, ради)	білім үшін – для учебы жолдас үшін – ради друга
2	Есімдік + көмекші есім үшін // себеппі (местоимение + послелог үшін // себеппі)	сен үшін – ради тебя не үшін? – ради чего? не себеппі? – по какой причине?
3	Етістік + көмекші есім үшін (глагол + послелог үшін)	келу үшін – чтобы пришел жазу үшін – чтобы написать кездесу үшін – чтобы встретиться

Модели выражения цели

	НЕҮШІН? НЕГЕ?	
Ағылшын тілі	табысы жақсы жұмысқа тұру шетелдерге іс сапарға бару қатарымнан қалмау шет тіліндегі әдебиеттерді оқу	үшін керек.
Теңгені	үйленуге үй сатып алуға саяхатқа баруға машина сатып алуға	жинап жүрмін.
Мен сізбен	танысуға кездесуге сөйлесуге ақылдасуға	келдім.

Тапсырма 15. Мәтінді оқыңыз. Мақсаттық қатынасты білдіретін тіркестерді белгілеңіздер.

Задания 15. Прочитайте текст. Выделите все словосочетания с целевыми отношениями.

Ағылшын тілін жақсы жұмыс табу үшін үйреніп жүрмін. Әкем ағылшын тілін шет елге іс сапарына бару үшін үйренді. Әкеммен бірге шетелге ағам да барады. Ағам машина сатып алу үшін ақша жинаған. Ол шетелге машина сатып алу үшін барады. Әкем мен ағамды шетелге шығарып салу үшін жанұямызбен жиналды.

Тапсырма 16. Жақшаның ішіндегі сөздерді аударып, сөйлемнің мағынасымен салыстырыңыздар.

Задания 16. Переведите слова, данные в скобках, соотнесите их со смыслом предложения.

Ағылшын тілін, жақсы жұмыс табу үшін (изучаю историю Египта). Әкем ағылшын тілін шетелге (командировку) бару үшін үйреніп жүр. Ағам (чтобы купить машину) ақша жинаған. Ол шетелге машина сатып алу үшін (поедет). Әкем мен ағамды шетелге (чтобы провожать) жанұямызбен жиналды.

Тапсырма 17. Орысша сұраққа жауап беріңіз.

Задания 17. Напишите ответы на русском языке.

Сен ағылшын тілін не үшін үйреніп жүрсің?

Әкең шет тілін не үшін үйренді?

Ағаң ақшаны не үшін жинады?

Жанұямызбен не үшін жиналды?

Тапсырма 18. Жолдасыңызбен кездесуге келетін адамдардың санын, саяхаттын, қыдырудың мақсатын, уақытын келісіңіз. Берілген ситуацияға 2-3 шағын диалог құрыңыз.

Задания 18. Согласуйте с товарищем время, место, цель, количество участников встречи, путешествия, прогулки. Составьте 2-3 микродиалога к заданным ситуациям.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

1. Если Вы хотите узнать, какая сегодня погода, то нужно спросить:

Бүгін ауа райы қандай?

На этот вопрос можно ответить:

– Күн	{	тамаша!
		жаман емес!
		бұлтты.
		ашық.
– Қар	{	жауып тұр.
– Жаңбыр		
– Жел	{	соғады.
– Боран		

2. Если Вас интересует, какая температура воздуха, то нужно спросить:

Ауаның температурасы қандай?

На этот вопрос можно ответить:

- ..... градус { жылы } болады
                                  { суық }

Есте сақтаңыз!
Запомните!

қолтаңба	– автограф
сүйсініп тыңдағанбыз	– слушали с любовью, удовольствием
жібермейтінбіз	– не пропускали
жиындар	– собрания, встречи
талдау	– обсуждать
жинау	– убирать
арнайы дайындалу	– специально готовиться
шомылу	– купаться
қора	– двор
сылату	– штукатурить
кір жуу	– стирать
басқару	– управлять
қалдыру	– оставлять
тақпақ	– небольшие стихотворения
ертегі	– сказки
күлдіруге тырысамын	– стараться рассмешить
күлкісі келмесе де	– даже если не хочется смеяться

домбыра тарту

ақыл айту

тез

ақырын

қысқа

мүмкіндік

жуат

сыйлау

ұнату

тану

оралу

ұзақ

жүп

мақала

мазмұн

табысы жақсы

қатарлар (құрдастар)

суық

жылы

ыстық

тыңдау

бұлтты

— играть на домбре

— наставлять, поучать

— быстро

— медленно

— коротко

— возможность

— успокой

— уважать

— нравиться

— узнать

— возвращаться

— долго

— пара

— статья

— содержание

— хороший доход

— сверстники

— холодно

— тепло

— жарко

— слушать

— пасмурно

УРОК 2

■ День 1

СӨЙЛЕМ

Предложение

Предложение — основная единица синтаксиса, служащая средством общения в казахском и русском языках.

По особенностям строения и грамматическому значению предложения в казахском и русском языках **совпадают**.

По структуре предложения бывают:

- **простые**, т.е. имеющие одну грамматическую основу;
- **сложные**, состоящие из 2-х или более грамматических основ, строительным материалом для которых служат простые предложения.

Простые предложения по особенностям структуры, значению (характеру предикативных отношений) бывают:

– **утвердительными**: Мен бұл кітапты оқыдым.

– **отрицательными**: Ол оқыған жоқ.

В казахском языке отрицание выражается отрицательной формой глагола и словами **жоқ, емес**.

Ешқайда бар ма? – Никуда не ходи.

Ол ештеңе айтпайды. – Он ничего не скажет.

Ол кетер емес. – Он не собирается уходить.

В зависимости от цели высказывания предложения в казахском языке **бывают**:

- 1) **хабарлы сөйлем** (повествовательные), которые имеют своей целью сообщить о каком-нибудь факте действительности: Біз әдебиетті сүйеміз.
– Мы любим литературу.
- 2) **сұраулы сөйлем** (вопросительные), цель которых получение ответа на поставленный вопрос. Содержание, особенности оформления, средства выражения вопроса в казахском и русском языках почти полностью совпадают.

Способы образования вопросительных предложений:

- а) **сұраулы есімдігі** (вопросительные местоимения): *Кім* бізге келеді? – *Кто* к нам придет?
- б) **сұраулы демеуліктер** (вопросительные частицы) *ма/ме, ба/бе, па/пе, ша/ше*, которые соответствуют частице *ли* в русском языке: Мен әкемдей шебер бола алам ба? Смогу ли я быть таким мастером, как отец?
- в) **интонация**: Үш күнде даяр етем. Үш күнде? – За /через/ 3 дня будет готово. За (через) 3 дня?
- 3) **бұйрықты-лепті сөйлем** (побудительно-восклицательные), которые выражают различные оттенки побуждения к действию, восклицания, просьбу, пожелания, совет, приказ: Киноға барып қайтайық!? – Давай сходим в кино!?

Грамматическим средством выражения побуждения выступает прежде всего интонация побуждения и повелительное наклонение глагола.

По эмоциональной окраске любое предложение может быть восклицательным, произноситься с особой экспрессивной интонацией, выражающей различные чувства говорящего: *Достар! Біздің бақ қандай керемет!*

Повествовательные по цели высказывания предложения по характеру интонации являются восклицательными. **Восклицательная интонация** в этих

предложениях довольно часто усиливается введением **обращений, междометий, частиц, местоимений, наречий**: Қандай жақсы бала! Какой хороший мальчик! Мен сені қалай сүйемін! Как я тебя люблю!

Наиболее открыто, ярко повеление, приказ выражается формой II лица: сен көрсет, сіз көрсетіңіз; сен қол қой, сіз қол қойыңыз и. т. д.

Форма II лица повелительного наклонения совпадает с глагольной основой.

Если к глаголу в повелительном наклонении прибавляются аффиксы -шы, -ші, то такой глагол выражает просьбу, совет, желание: көрсетші, айтшы, берші и т. д.

Обратите внимание на формы глагола танысу:

а) **таныстыр** – өзгелік етіс (понудительный залог).

В русском языке такого залога нет. Понудительный залог обозначает действие, которое субъект вынужден совершить по просьбе, принуждению кого-то. Например: Айша, мені күйеуіңмен таныстыр. – Айша, познакомь меня со своим мужем.

б) **таныстым**, таныстың, танысты – ашық рай (изъявительное наклонение):

Мен Айшаның күйеуімен таныстым – Я познакомилась с мужем Айши.

Сен Айшаның күйеуімен таныстың – Ты познакомилась с мужем Айши.

Ол Айшаның күйеуімен танысты – Она познакомилась с мужем Айши.

в) **таныстырғалы келдім**, таныстырайын деп едім – деепричастная форма:

Мен сені Айшаның күйеуімен **таныстырғалы келдім**. – Я пришел для того, чтобы познакомить тебя с мужем Айши.

г) **танысқаным**а қуаныштымын – причастная форма: Сізбен танысқаныма қуаныштымын. – Я рада, что познакомилась с вами.

Тапсырма 1. Сұхбатты оқып, ұқсас сұхбат құрыңыз.

Задания 1. Прослушайте диалог, составьте аналогичный на эту же тему.

а) – Гүлмира, бүгін киноға барайықшы.

– Жарайды, қандай фильмге?

– Өзім де білмеймін. Барып көрейік.

– Жарайды.

б) – Қайда кездесеміз?

– Кинотеатрдың алдына кел.

– Жок, аялдамада күтші.

– Саған ынғайлы болса, аялдамаға кел!

Тапсырма 2. Бұйрық райды пайдалана отырып, әңгімеге тартыңыз, сұрақ қойыңыз.

Задания 2. Используя формы повелительного наклонения, обратитесь и попросите...

1. Коллегу показать план работы.
2. Друга купить билеты в кино.
3. Директора подписать бумагу.
4. Ученика повторить о сказанном.
5. Сына или дочь позвонить на работу.

Үлгі: Шолпан, маған жұмыс жоспарыңды көрсет.

Или Әлеке, жұмыс жоспарыңды көрсетіңіз.

Тапсырма 3. Сұқбатты оқыңыз. Сәлемдесуге көңіл аударыңыз.

Задания 3. Прочитайте диалог. Обратите внимание на приветствие.

- Әуелі жақсылап бір-бірімізді біліп алайықшы, – деді Баймағанбет.
- Сен де өз жайыңды айт, мен де айтайын.
- Мақұл.
- Қайсымыз бастаймыз?
- Сіз бастаңыз
- Жасың нешеде?
- Он алтыда.
- Менен үш жас кіші екенсің. “Амандық ағадан” дейді қазақ. Сондықтан әңгімені менің бастағаным дұрыс.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если вы хотите познакомиться с человеком и представить себя, то нужно сказать: – **Келіңіздер, танысайық!**

- Сәлеметсіздер ме? Келіңіздер, танысайық! Мен қазақ тілі пәнінің оқытушысымын. Менің аты- жөнім-Нүргүл Есенбекқызы. Ал енді маған өздеріңізді таныстырыңыздар. Сіздің аты-жөніңіз кім?
- **Келіңіз, танысайық! Менің атым Даурия, әкемнің аты Сабыр. Ал сіздің аты-жөніңіз кім?**
- Атым Қарлығаш, әкемнің аты Сырғабай.
- Өте жақсы, отырыңыз, Қарлығаш Сырғабай.

Сөздік

ыңғайлы	—	удобно
әуелі	—	сначала
бір-бірімізді	—	друг друга

біліп алайықшы	—	узнаем
өз жайынды	—	о себе
мақұл	—	ладно
сондықтан	—	поэтому

■ День 2

ХАБАРЛЫ СӨЙЛЕМ МОДЕЛІ

Модели повествовательных предложений

	Способы выражения	Примеры
1	Зат есім + зат есім (сущ. + сущ.)	Әкем — дәрігер. Шешем — мұғалім. Ағам — ғалым. Апам — студент.
2	Зат есім/Есімдік + сын есім (сущ./мест. + числит.)	Оның жасы жиырма бесте. Үш бала. Бес қыз.
3	Зат есім + сын есім есімдік (сущ./мест. + прилагат.)	Әсет ақылды. Қыз әдемі. Сіз әдемісіз.
4	Зат есім + сын есім/сан есім + етістік (сущ. + прилаг./ числит. + глагол)	Марат тез келді. Студент оқиды. Екеуі дос.
5	Есімдік + зат есім мест.(личн./указат.) + сущ.	Бұл студент ... Ол оқушы. Мен қызметкермін.
6	Етістік + <u>-ған/-ген, -атын/етін</u> + есімдік (глагол + <u>аффиксы</u> + мест.)	Жазған — мен. Оқитын — сен. Көрген — мен.
7	Зат есім-зат есім + зат есім + етістік + <u>-ған/-ген</u> (сущ.-сущ. + глагол + <u>аффиксы</u>)	Оқушы сұраққа жауап берген.
8	Сан есім + сан есім (числит. + числит.)	Екі жерде екі — төрт.
9	Зат есім-зат есім + түйық етістік (сущ.-сущ. + глагол в неопр. форме)	Менің мақсатым заңгер болу.

КЛАССИФИКАЦИЯ ПРОСТЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ ПО СОСТАВУ И СТРУКТУРЕ

В казахском языке по характеру грамматической основы простые предложения делятся на:

- **односоставные**, когда грамматическая основа выражена одним из главных членов предложения: Тыныштық. Жайлы күз.
- **двосоставные**, где имеются оба главных члена: Біздің қалада білімді адамдар көп.

По наличию в предложении второстепенных членов предложения бывают:

- **распространенные** (*турлаусыз мүшелер*), в которых помимо главных членов имеются второстепенные члены предложения: Біз ауылға кеттік. — Мы поехали в аул.
- **нераспространенные** (*турлаулы мүшелер*), состоящие только из главных членов: Заң қабылданды. — Закон принят. Балалар оқып отыр. — Дети читают.

По полноте состава, наличию или отсутствию всех членов предложения, необходимых для выражения законченной мысли, предложения делятся на:

- **полные** (*толымды*), в которых присутствуют все члены предложения, необходимые для выражения мысли: — Сіздер кітап алдыңыздар ма?
- **неполные** (*толымсыз*), в которых отсутствует какой-либо член предложения, необходимый для полноты высказывания: Содан бері осындамын. — С тех пор я здесь.

ОСОБЕННОСТИ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Среди односоставных предложений выделяются *глагольные и именные типы* предложений.

Структурной особенностью глагольных односоставных предложений является отсутствие подлежащего.

Кітапханаға барамыз. — Пойдем в библиотеку.

Глагольные односоставные предложения по семантике и способу выражения сказуемого подразделяются на следующие группы:

1. **Определенно-личные** (*белгілі жакты*): Киноға барайық. Кеттік. — Пойдем в кино. Пошли.
2. **Неопределенно-личные** (*белгісіз жакты*): Жаңалықтарды радиомен беріп жатыр. — По радио передают новости. Темекі тартпауды өтінеді. — Просят не курить.

3. **Обобщенно-личные (*жалпылама жақты*):** Не ексең, соны орасың. — Что посеешь, то и пожнешь.
4. **Безличные предложения** — конструкции, которые обозначают процессы или состояния, независимые от активного деятеля: Кіруге болмайды. — Нелізза заходить. Оған ол жұмысты тапсыруға болмайды. — Ему нелізза поручать эту работу.

Безличные предложения в казахском языке обозначают различные состояния природы, человека.

В казахском языке отсутствуют специальные средства выражения безличности как в русском языке, нет безличных глаголов, личные глаголы казахского языка не употребляются в безличном значении. Например: Олардың баруы *жөн*. — Им нужно (необходимо) пойти. Сізге кешке қарай келуге *болады*. — Вам можно прийти к вечеру. Барлық жаңалықтарды *айтып болмайды*. — Невозможно сообщить все новости.

• Отдельные группы безличных предложений казахского языка не находят соответствия в русском языке и поэтому передаются двусоставными предложениями.

5. **Номинативные предложения** односоставные предложения, главный член которых выражается именем существительным или именным словосочетанием. Тамаша күн. — Прекрасный день. Менің адал досым. — Мой верный друг.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вас спросили о возрасте, то можно ответить так:

- Мен ..... жастамын.
- Мен ..... + -дамын/-тамын.
+ -демін/-темін.

- 1) — Мен жиырма бес жастамын.
— Мен жиырма бестемін.
- 2) — Мен он тоғыз жастамын.
— Мен он тоғыздамын.

■ День 3

СҰРАУЛЫ СӨЙЛЕМ Вопросительные предложения

Цель вопросительных предложений — получение ответа на поставленный вопрос. Содержание, особенности оформления, средства выражения вопроса

в казахском и русском языках почти полностью совпадают:

- 1) **Сұрау есімдігі** (вопросительно-относительные местоимения): Кім бізге келеді? - Кто к нам придет?
- 2) **Вопросительные частицы** ма/ме, ба/бе, па/пе, ша/ше: Мен әкемдей шебер бола алам ба? - Смогу ли я быть мастером как отец? Өзіңізбен бітірген шәкірттер қанша еді? – Сколько было учеников, окончивших вместе с вами?
- 3) **Интонация:**
  - Үш күнде даяр етем. – За три дня будет готово.
  - Үш күнде? – За три дня?

СҰРАУЛЫ СӨЙЛЕМНІҢ МОДЕЛІ **Модели вопросительных предложений**

	Способы выражения	Примеры
1	Етістік + сұраулық шылау ба/бе, ма/ме, па/пе (глагол + вопрос. частицы ба/ба, ма/ме, па/пе)	Барды ма? Балалар оқиды ма? Ол келді ме?
2	Зат есім + сұраулық шылау ба/бе, ма/ме, па/пе, ша/ше (сущ. + вопрос. частицы ба/ба, ма/ме, па/пе, ша/ше)	Оқушы ма? Студент пе? Ахмет ше?
3	Есімдік + етістік (местоимение + глагол)	Қайда кетті? Қашан келеді?
4	Зат есім + есімдік (сущ. + местоимение) В этой модели вопросительные местоимения сочетаются и с подлежащим, и с дополнением.	Мектеп қайда? Неше кітап?

ҚЫСҚА СҰРАУЛЫ СӨЙЛЕМ **Неполное вопросительное предложение**

Неполное вопросительное предложение не содержит сказуемого, а состоит из подлежащего (или какого-либо другого члена предложения), частицы “ше” и слова “ал”. По содержанию оно всегда связано с предыдущим предложением и только в этой связи может быть понятно.

Эта связь в русском языке передается союзом “а”. Например: Менде М. Әуэзовтың барлық кітаптары бар, *ал* сенде *ше*? – У меня есть все книги М. Ауэзова, *а* у тебя?

АЛЬТЕРНАТИВТІК СҰРАҚ **Альтернативный вопрос**

Альтернативный вопрос предполагает выбор между двумя исключаящими друг друга возможностями. Поэтому вопросительные предложения такого типа всегда содержат два элемента, предлагаемые для выбора. По своей синтаксической функции могут быть две именные части сказуемого или два каких-либо других члена предложения. Здесь даются предложения, в которых альтернатива относится к именной части сказуемого или дополнения.

В казахском языке члены предложения, составляющие альтернативу, *соединяются словами “әлде”, реже “немесе”*, что соответствует русскому “или”. Например: Мынау қалам ба, *әлде* қарындаш па? Сен палау жейсің бе, *әлде* ет жейсің бе? Сен кітап оқығаныңды жақсы көресің бе, *әлде өлең* жазғанды ұнатасың ба?

Обратите внимание!

В казахском вопросительном предложении, в отличие от русского языка, каждый раз необходимо повторять вопросительные частицы *ма/ме, ба/бе, па/пе, ша/ше* и слово “әлде”.

В казахском языке вопросительная интонация очень редко служит средством выражения вопросительного значения. Вопросительность в основном выражается различными языковыми средствами:

- а) при помощи частиц *ма/ме, ба/бе, па/пе, ше*. Мысалы: Оқыдың *ба*? Ауылға барып *па*? Сауран *ше*?
- б) при помощи сұрау есімдіктері (вопросительных местоимений): *кім? не? қандай? қанша? қайда? қайдан? қашан? неге? қалай?*

Тапсырма 1. Сұраққа жауап беріңіз.

Задание 1. Ответьте на вопросы.

1. Сіздің аты-жөніңіз кім?
2. Сізді үй ішінде, жұмыста қалай атайды?
3. Асанды достары, туысқандары қалай атайды?
4. Сенің өкенді таныстары, әріптестері (коллеги) қалай атайды?

Тапсырма 2. Тындап, оқытушының соңынан қайталаңыз.

Задание 2. Прослушайте, а затем повторите вслед за преподавателем следующие предложения.

Менің атым – Мұрат. Ал сіздің атыңыз ше?
Менің фамилиям – Асанова. Ал сіздің фамилияңыз ше?
Менің әкемнің аты – Сәбит. Ал сіздің әкеніздің аты ше?

Ол кім? Кім ол? деген сұраққа жауапта кісінің қайда істейтіні, кім болып істейтіні, қандай туыс екені айтылады. Бұндай сұраққа жауап берілгенде оның аты-жөні айтылмайды.

Мына сөйлесуді тыңдаңыз:

- Есен, ана қызыл көйлекті қыз кім?
- Ол-жас дәрігер. № 3 ауруханада істейді.
- Роза, мен сені бір жігітпен таныстырғым келеді.
- Ол кім?
- Ол бізбен бірге оқыған. Қазір аға инженер. Жақында диссертациясын қорғайды.

Тапсырма 3. Мәтінді оқыңыз. Әңгімелесушілердің кім екенін анықтаңыз. Мәтіннен сұрақтарға жауап табыңыз.

Задание 3. Прочитайте текст. Определите, кем являются собеседники. Найдите в тексте ответы на эти вопросы.

- Қарындасым, осы сізбен таныс болуымыз керек, – деді Ақжан.
- Иә, ағай, мен Қазақстаннанмын. Осында аспирантураға келдім.
- Сонда қай салада жұмыс істеп жүрсіз?
- Мен химикпін. Өзіңіз ше? Елден қашан келдіңіз?
- Менің елден кеткеніме көп болды.
- Осы университетте істейсіз бе?
- Иә, осында. Биология факультетінде сабақ беремін. Өзіңнің атың кім, айналайын?
- Гүлжазира.

(Қабдеш Жұмаділов)

Тапсырма 4. Сұраққа жауап беріңіздер. Мәтін құраңыздар жауаптарыңызды мәтінге айналдырыңыздар.

Задание 4. Ответьте на вопросы. Преобразуйте полученные ответы в текст.

Сіздің атаңыз кім?
Сіз қай жерденсіз?
Сіздің отбасыңыз үлкен бе?
Сіздің атаңыз, әжеңіз бар ма?
Отбасыңызда кім бар?

Сіздің әкеңіздің аты кім?
Сіздің шешеніздің аты кім?
Сіздің ағаңыз бар ма?
Оның аты кім?
Сіздің ініңіз/сіңліңіз/қарындасыңыз бар ма?
Оның аты (олардың аттары) кім?

Тапсырма 5. Сұрақтар қойыңыз.

Задание 5. Задайте вопросы к репликам в диалоге.

- _____
- Сәлеметсіз бе!
- _____
- Халім жаман емес, жақсы.
- _____
- Атым – Сәуле.
- _____
- Өте жақсы.
- _____
- Жасым – елуде (елудемін).
- _____
- Мамандығым – мұғалім.
- _____
- Жоқ, жоғары оқу орнында, университетте істеймін.
- _____
- Иә, мұғалім болып істеймін.
- _____
- Иә, қазақша жақсы түсінемін.
- _____
- Менің туған ауылым – Талдықорған.
- _____
- Иә, мен де өте қуаныштымын.
- _____
- Көріскенше сау-сәлемет болыңыз.
- _____
- Рақмет. Сіздің де жолыңыз болсын.

Тапсырма 6. Мәтінді оқыңыз. Балаларға қалай көңіл аударуға болатынына көңіл бөліңіз.

Задание 6. Прочитайте текст. Обратите внимание на обращение к детям.
Басталды сабақтарын, оқы, балам, ...
Ұрпағым, сүйген қозым, құлыншағым!
(Жамбыл Жабаев)

- Сәлеметсіз бе, *әже!*
- Жасың ұзақ болсын, *балам.*
- Маған Ербол керек еді.
- *Айналайын*, Ербол қазір үйде жоқ.
- Кешіріңіз.

Тапсырма 7. Сұхбатты оқыңыз. Жас ерекшелігіне қарай қалай сәлемдесуге болатынына көңіл аударыңыз.

Задание 7. Прочитайте диалог. Обратите внимание на приветствие разных по возрасту собеседников.

Ерғали ұзын бойлы кісінің қасына барды.

- Ассалаумағалейкум, аға!
- Уағалайкумассалам! Қай баласың? (Кімнің баласысың?)
- Мергенбайдың баласымын.
- Бәрекелді, әке-шешен аман ба?
- Құдайға шүкір, сізге сәлем айтып жатыр.

Тапсырма 8. Әңгімелесу барысында қоятын сұрақтарыңызды жазыңыз.

Задание 8. Запишите вопросы, которые вы могли бы задать при беседе с ...

- старым школьным другом, одноклассником;
- подругой или другом после долгой разлуки;
- первым учителем;
- научным руководителем;
- ректором университета, первым начальником;
- Президентом;
- Премьер-министром.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вы хотите расспросить собеседника о его семье, то можно задать вопросы:

- *Сіздің отбасыңыз үлкен бе?*
- *Сіздің отбасыңызда неше адам бар?*
- *Сіздің атаңыз, әжеңіз бар ма?*

– *Отбасыңызда кімдер бар?*

1) – Талғат, сенің отбасыңда неше адам бар?

– Менің отбасымда төрт кісі бар. Олар: әкем, шешем, әпкем және мен.

– Әпкеңнің аты кім?

– Оның аты Гүлмира.

2) – Санат, сенің отбасыңда үш кісі бар ма?

– Менің отбасымда үш кісі бар.

– Олар кімдер?

– Әйелім, ұлым және өзім.

– Әйеліңнің аты кім?

– Әйелімнің аты Әлия.

– Ұлымның аты Алмас.

Тапсырма 9. Сөздерге ситуациялық сұрақтар қойыңыз.

Задание 9. Подберите ситуационные диалоги к словам.

аты-жөні

отбасы

шеше

әке

аты

әже

ата

іні

қарындас

адам, кісі

әдемі

қайырымды, жақсы

аға

■ День 4

СӨЙЛЕМДЕГІ СӨЗДЕРДІҢ ОРЫН ТӘРТІБІ Порядок слов в предложении

В предложении, если оно не одночленно, все слова взаимно связаны между собой, за исключением вводно-междометных слов и обращений, и располагаются в определенной последовательности, на этой основе реализуются другие синтаксические формы и синтаксические отношения. Порядок слов в предложении в казахском и русском языках рассматривается в рамках членов предложения, ибо любое слово в предложении, кроме слов, не имеющих грамматической связи с другими словами (оқшау сөздер), так или иначе грамматически и по смыслу относится к одному из членов предложения. Порядок слов в предложении сопряжен с выполнением определенной синтаксической функции быть членом предложения, особенно в казахском языке, где порядок слов является одним из употребительных

средств определения синтаксической функции членов предложения. Например: *Бұл қызық кітап.* — Это интересная книга. *Бұл кітап қызық.* — Это книга интересная. *Өмір қызық, қызық өмір.* — Жизнь прекрасна, прекрасная жизнь. В этих предложениях и сочетаниях изменение порядка слов приводит к изменению функции членов предложения.

В силу некоторых особенностей тюркских языков порядок слов в предложении приобретает в них чисто морфологическое значение. В обоих языках порядок слов в предложении определяется смыслом и лексико-морфологическим способом выражения данного члена, т.е. семантико-грамматическими свойствами.

Порядок слов выполняет следующие функции в казахском языке:

- 1) Изменяет синтаксическую функцию слова: *Жақсы адам.* — Хороший человек. *Адам жақсы.* — Человек хороший.
- 2) Порядком слов различаются прилагательные, наречия, имена существительные: *Алтын қасық.* — Золотая ложка. *Қасықтай алтын.* — Золото с ложку. *Тас үй.* — Каменный дом. *Үйдей тас.* — Камень величиной с дом.
- 3) Сказуемое в казахском языке обычно стоит в конце предложения. Таким образом, в казахском языке несвободный, более строгий закрепленный порядок слов.

В русском языке порядок слов не влияет на грамматическое значение, за исключением двух случаев:

- 1) Когда выражается конкретное или приблизительное число: *три человека* — *үш адам (конкретное число)*, *человека три* — *үш адамдай (приблизительное число)*.
- 2) Определяется функция подлежащего или прямого дополнения, в которых соблюдается строгий порядок слов: *Дочь любит мать.* — *Қызы шешесін жақсы көреді.* *Мать любит дочь.* — *Шешесі қызын жақсы көреді.*

Порядок слов в предложении в обоих языках обусловлен в основном стилем речи: обычный (прямой порядок) наблюдается в прозаической письменной речи (преимущественно научной), свободный — в стихотворной и разговорной речи.

Порядок главных членов предложения

В простом повествовательном двусоставном предложении состав подлежащего предшествует сказуемому. *Таңертең оны есіктің қонырауы оятты.* — Звонок в дверь разбудил его утром.

Таким образом, подлежащее в казахском и русском языках находится перед сказуемым. Место подлежащего в составе предложения зависит от

характера отношений второстепенных членов, но в русском языке подлежащее при инверсии может находиться и после сказуемого, а в казахском языке возможен лишь перенос подлежащего перед сказуемым. *Студенттер жұмысқа кетті. — Студенты уехали на работу.* (Прямой порядок). *Жұмысқа студенттер кетті. — На работу студенты уехали.* Такой порядок слов в казахском языке невозможен. Инверсия обычно связана с переносом на данное подлежащее логического ударения.

Место сказуемого (баяндауыштың орны). В казахском языке сказуемое всегда стоит в конце и заключает предложение. *Біздің үй Түркістан қаласының оң жақ шетінде болатын еді.* — *Наш дом находился на южной окраине Туркестана.* В то время как в русском языке оно может стоять в любой части предложения. (После подлежащего при прямом порядке, при инверсии — перед ним). *Двое стояли, плотно прижавшись друг к другу. Сол сәтте оны анау да таныды. — В этот миг его и тот узнал.*

В казахском языке недопустимо предложение с начальным сказуемым, а в русском языке необязательно конечное положение сказуемого. Постоянная конечная позиция сказуемого в казахском языке, очевидно, обусловлена тем, что в казахском языке зависимое слово всегда находится перед главным словом и, как независимый главный член, управляющий другими словами, сказуемое завершает предложение.

Изменение места сказуемого в казахском языке наблюдается лишь при инверсии обычно в побудительных и вопросительных предложениях, особенно в устной речи. *Келесің бе ертең бізге? — Зайдешь к нам завтра? Оқыдың ба кешегі газетті? — Читал вчерашнюю газету? Барып келші кітапханаға! — Сходи-ка в библиотеку! Сендер ойлаңыздаршы осы мәселе жайында! — Вы подумайте над этой проблемой!*

В именных составных сказуемых именная часть составного сказуемого всегда находится в постпозиции к подлежащим в казахском и русском языках, но связка в казахском языке стоит в конце после именной части, а в русском языке — перед ней. *Менің өкем заң қызметкері болған. — Мой отец был юристом.*

Если сказуемое выражено существительным или прилагательным в корневой форме в казахском языке, именительном падеже в русском языке, то при инверсии происходит изменение содержания, а в некоторых случаях и изменение структуры предложения в обоих языках. *Сөз — әрбір фактының, ойдың киімі. — Слово — одежда всех фактов, всех мыслей. Әрбір фактының, ойдың киімі — сөз. — Одежда всех фактов, мыслей — слово. Жагадағы су таза. — Вода у берегов чистая. Таза су жагада. — Чистая вода у берегов.*

При изменении места сказуемого двусоставного предложения с именным сказуемым, предложение становится обычным односоставным.

Тапсырма 1. Мәтінді оқып, логикалық мағынасы бар сұрақтарды қойыңыз. Бастауыш пен баяндауышты көрсетіңіздер. Сөйлемді үлгі бойынша күрделендіріңіздер.

Задание 1. Прочитайте текст и составьте логическую серию вопросов к нему. Укажите главные члены предложений – подлежащее и сказуемое. Нарасчивайте предложения по типу “снежного кома”.

Үлгі: Біз кеше Қастеев атындағы өнер мұражайына бардық.

Өнер мұражайында

Біз кеше Қастеев атындағы өнер мұражайын бардық. Мұражайда қазақтың ұлттық киімдерінің көрмесі ашылды. Көрмеге ұлттық киімдердің сан алуан үлгілері қойылған. Көрмеден сыртқы киімдер, бас киімдер мен аяқ киімдер туралы және әртүрлі зергерлік бұйымдар туралы жан – жақты, өрі пайдалы мәлімет алуға болады. Маған ер адамдар мен әйел адамдардың белдіктері өте ұнады. Белдіктердің де бірнеше түрі қойылған. Белдіктер былғарыдан немесе қымбат маталардан тігілген.

Тапсырма 2. Мәтінді оқыңыз. Сөйлемнің тұрлаулы мүшелерін - бастауыш пен баяндауышты көрсетіңіздер. Мәтіннің тақырыбын анықтап, мәтіннің мазмұнын әңгімелеу үшін, бірнеше кілт сөздерді теріп жазыңыз.

Задание 2. Прочитайте текст. Укажите главные члены предложения – подлежащее и сказуемое. Выберите ключевые слова для дальнейшего пересказа и определите тему текста.

Абайдың жас кезінде

Бірде Жанқұтты шешен Құнанбайдың үйінде отырғанда, Абай келіп сәлем береді. Ол кезде Абайдың жаңа үйленген шағы екен. Абайдың тапқырлығын, өлең шығаратындығын естіп жүрген шешен баланы қасына отырғызып:

— Шырағым, дүние неге сүйенеді? — деп сұрайды.

Абай:

- Дүние үмітке сүйенеді.
- Көздің көрмесі бола ма?
- Көз қабағын көрмейді.
- Шам жарығының түспесі бола ма?
- Шам жарығы табағына түспейді.

- Болат пышақтың кеспесі бола ма?
- Болат пышақ өз сабын өзі кеспейді.
- Тамағына тартпайтын мақұлық бола ма?
- Өз тамағына тартпайтын мақұлық болмайды, – дейді жас Абай.
Жауабына риза болған шешен оған алғысын айтады.
- Ата, сізден сұрақ сұрауға бола ма? – дейді.
- Е, шырағым, сұрай ғой, – депті Жанқұтты.
- Ата, арзан не, қымбат не, даусыз не, – депті Абай.
Жанқұтты:
- Шырағым, арзан-өтірік, қымбат-шындық, даусыз-кәрілік емес пе.
Жанарыңның оты бар екен, ойлылығың шығар, халқыңның қалаулы азаматы бол-деп батасын беріпті.

Тапсырма 3. Мәтіндегі кейбір сөздердің орнына басқа сөздерді қойып, өңгімелеп беріңіздер.

Задание 3. Перескажите текст, используя для этого замену слов и перефразирование.

Тапсырма 4. Хабарламаның мағынасын өз сөзіңізбен айтып беріңіз.

Задание 4. Передайте собеседнику смысл предыдущего сообщения своими словами.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если в разговоре с казахом Вам захочется узнать о его происхождении, то можете задать следующие вопросы:

- Қай елсің?   – Руың кім?
- Атаңның аты кім?   – Кімнің баласысың?

Тапсырма 5. Сұхбатты оқыңыз. Осы сияқты танысуға ситуация құрыңыз.

Задание 5. Прочитайте диалог и составьте аналогичный к ситуации знакомства.

- Руың кім?
- Найманмын.
- Атамның аты – Нұртай.
- Кімнің баласысың?
- Серікмұраттың баласымын.
- Нағашың кім?
- Нағашым арғын.
- Ел баласы бол, қалқам!

СӨЗДІК!

мұражай	–	музей
көрме	–	выставка
сан алуан	–	разнообразный
бұйымдар	–	предметы, вещи
жан-жақты	–	разнообразный, всесторонний
мәлімет	–	сведения
былғары	–	кожа
тапқыр	–	находчивость
сүйену	–	опираться
болат	–	сталь
мақұлық	–	скот, зверь
алғыс	–	благодарность, благословение
өтірік	–	ложь
шындық	–	правда, истина
кәрілік	–	старость
даусыз	–	беспорный
қалаулы	–	любимый, признанный
руы	–	род

МЕСТО ДОПОЛНЕНИЯ, ОПРЕДЕЛЕНИЯ, ОБСТОЯТЕЛЬСТВА В ПРЕДЛОЖЕНИИ

В казахском языке дополнение непосредственно или через другие члены предложения стоит перед управляющим словом: *Алдымен кезек Түйебайға келеді.* — Прежде всего очередь начнется с Туебая. *Тәңірберген жаз бойы теңіз жағасын торуылдап кетті.* — Танирберген все лето обходил берег моря. *Қарт ана балаларын өлдіге қимайды.* — Старая мать не может поверить в смерть своих детей. *Еламан қарт балықшылардан бұл ауылдың таяуда қазаға ұшырағанын есіткенді.* — Еламан слышал от старого рыбака о трагедии этого аула.

Как видно из этих примеров, дополнение в казахском языке стоит перед словом, от которого оно зависит (*Түйебайға келеді, теңіз жағасын торуылдап кетті, өлдіге қимайды, балаларын қимайды* — дополнение находится непосредственно перед управляющим словом, а в последнем предложении дополнение *балықшылардан* — от рыбака разорвано от управляющего слова *есіткен-еді* целой группой других членов предложения).

Различается место прямого дополнения при наличии в предложении нескольких дополнений: в казахском языке оно находится перед сказуемым, остальные — перед прямым дополнением, а в русском языке наоборот — прямое дополнение стоит после косвенных ближе к сказуемому, к которому оно относится. Например: *Мы купили всем билеты на экскурсию.* — *Біз бәрімізге экскурсияға билет сатып алдық.*

Обычно в казахском языке прямое дополнение стоит непосредственно перед сказуемым после косвенных дополнений, а в русском языке после сказуемого и косвенных дополнений. В обоих языках место дополнений может изменяться.

Тапсырма 1. Берілген сұрақтарға мәтінді оқу барысында жан-жақты жауап беріңіздер.

Задание 1. Дайте развернутые ответы на поставленные вопросы в процессе чтения текста.

Сен мектепті бітірісімен қайда келдің?

Алматыға неге келдің?

Қай оқуға түстің?

Не себепті бұл факультетке түстің?

Төрт жыл қалай өте шықты?

Ендігі мәселе не?

Неліктен қажыдым?
 Үйірмелерге не себепті бардың?
 Неліктен үйірмелерде оқи алмадың?
 Не себепті сатушы болып орналастың?

- Тапсырма 2.** Мәтінді оқыңыздар, толықтауышты табыңыздар.
Задание 2. Прочитайте текст. Укажите второстепенный член предложения – дополнение.

Менің бала кезімнен арманым, заңгер болу *болғандықтан*, мектепті бітірісімен Алматыға келдім. Алматыдағы заң университетінің тергеу және криминалистика факультетіне құжатымды тапсырдым. Қабылдау емтиханын жақсы *тапсырғандықтан*, өзім ойлаған факультетке түстім. Қызықты да, қиын төрт жыл зу етіп өте шықты. Ендігі мәселе жұмыс табу. Жұмыс табу оңай болып тұрған жоқ. Жұмыс *таппағандықтан*, мен өбден қажыдым. Ойым ағылшын тілін үйреніп, компьютерді меңгеру. Мен ағылшын тілін үйрену керектігін *түсінгендіктен*, үйірмелерге бардым. Үйірмелердің бағасы өте қымбат екен. Мен ондай ақшаны қайдан аламын?!

Еш амалым *болмағандықтан*, уақытша сатушы болып орналастым. Дипломды алып, мамандығым бойынша ең болмаса 1 ай да істеп көрмедім ғой!

Кім біледі, мүмкін осы заманға лайық заңгерлерге қажеттілік те туар. Мен асықпаймын, күтемін.

- Тапсырма 3.** Мәтінді — монологты сұхбатқа айналдырыңыздар.
Задание 3. Разверните монолог в диалог.

- Тапсырма 4.** Оқыған мәтіннің мазмұнына сүйене отырып, ұсынылған варианттар бойынша сөйлемдерді аяқтаңыз.
Задание 4. Опираясь на содержание прочитанного текста, закончите предложения, используя предлагаемые варианты.

Арманым заңгер болу болғандықтан, ... Емтиханды жақсы тапсырған — дықтан, ... Жұмыс таппағандықтан, ... Ағылшын тілін үйрену керектігін түсінгендіктен, ... Еш амалым болмағандықтан, ...	... өбден қажыдым. ... уақытша сатушы болып орналастым. ... үйірмелерге бардым. ... мен Алматыға келдім. ... өзім ойлаған факультетке түстім.

Тапсырма 5. Жақшаның ішіндегі сөздерді қазақшаға аударып жазыңыздар. Бос орындарды (мүмкін болғанын) сөздердің көмегімен жаңа сөйлемдер құрастырыңыздар.

Задание 5. Слова, данные в скобках, переведите на казахский язык. Наполните каждый пропуск возможным большим числом слов так, чтобы каждый раз получалось новое предложение.

Менің бала кезімнен арманым (быть юристом; _____).

Заң университетіне (сдал/-а свои документы; _____).

Ендігі мәселе (найти работу; _____).

Жұмыс табу (нелегко; _____).

Ойым (выучить английский язык; _____).

Уақытша (устроился продавцом; _____).

Мен болашаққа (верно; _____).

Мен (жду, верю, надеюсь; _____).

Тапсырма 6. Сөйлемге сұрақтар қойыңыздар.

Задание 6. Задайте вопросы к утверждениям.

Мен мектепті бітірісімен Алматыға келдім.

Оқуға түскім келгендіктен, Алматыға келдім.

Заң университетіне түстім.

Өзім ұнатқандықтан, осы факультетке түстім.

Төрт жыл зу етіп, өте шықты.

Ендігі мәселе жұмыс табу.

Жұмыс таба алмағандықтан шаршадым.

Ағылшын тілін үйренгім келгендіктен, үйірмелерге бардым.

Ақшам болмағандықтан оқи алмадым.

Жұмыс таппағандықтан, сатушы болып істеймін.

Тапсырма 7. Сұхбатты тыңдап, жас маманға жұмыс табудың неге қиын екенін айтыңыз.

Задание 7. Прослушайте диалог и скажите, почему молодому специалисту так трудно найти работу?

— Алло, сәлеметсіз бе?

— Сәлеметсіз! Қандай жұмысыңыз бар?

— Мен хабарландыру бойынша телефон соғып тұрмын.

— Мамандығыңыз кім?

— Заңгермін.

- Жұмыс тәжірибеңіз?
- Университетті жаңа бітірдім.
- Ағылшын тілін білесіз бе?
- Жок, үйренейін деп жүрмін.
- Кешіріңіз бізге ағылшын тілін білетін, 2-3 жыл жұмыс тәжірибесі бар адам керек.

Тапсырма 8. Хабарландыруды оқып шығыңыз. Өздеріңіздің кәсіби дағдыларыңызбен мүмкіндіктеріңізді пайдалана отырып, ұқсас хабарландыру жазыңыз.

Задание 8. Прочитайте текст объявления. Составьте аналогичное, учитывая ваши профессиональные знания, умения, навыки.

Жұмыс іздеп жүрмін

Жоғары білімді заңгермін. Заң университетін үздік бітіргенмін. Тәжірибе жинақтау үшін 2-3 ай ақысыз жұмыс істеуге келісемін. Үйімнің телефоны: 35-16-10.

Тапсырма 9. Сіз жұмысқа тұруға келдіңіз. Сізден мына анкетадағы сұрақтарға жауап беруіңізді өтінді сұрақтарға жазбаша жауап беріңіз.

Задание 9. Вы пришли устраиваться на работу и вам предложили заполнить анкету. Письменно ответьте на вопросы анкеты.

Анкета

Рет саны	Сұрақ	Жауабы
1.	Аты-жөніңіз, туған жылыңыз.	П.П.
2.	Біліміңіз, мамандығыңыз.	Білімді маман
3.	Отбасы жағдайыңыз?	Отбасы жағдайы
4.	Қай тілдерді білесіз?	Орыс тілін
5.	Ұсынылған жұмыс бойынша жұмыс тәжірибеңіз бар ма?	Жок
6.	Компьютермен жұмыс істей аласыз ба?	Жок
7.	Шет тілдерін білесіз бе? (қай тілде)	Жок

Тапсырма 10. Өзіңіздің болашақ жұмысыңыз, оның негізгі міндеттері туралы әңгіме жазыңыз.

Задание 10. Используя образец, напишите о своей будущей специальности.

Жазу үлгісі: Мен болашақта ..... Ол мамандықтың негізгі міндеттері ..... деп білемін. Олай дейтінім ..... Ол міндеттерді ..... ғана іске асыруға болады.

Тапсырма 11. Өзіңіздің жұмыс іздегеніңіз туралы айтып беріңіз. Әңгімелеуде өзіңді а) оптимист, б) скептик деп ойлаңыз.

Задание 11. Расскажите о поиске работы. Представьте при этом, что Вы а) оптимист, б) скептик.

АНЫҚТАУЫШТЫҢ ОРНЫ **Место определения**

В обоих языках определение находится в препозиции к определяемому слову, отличаясь способом связи (примыкание в казахском языке, согласование в русском языке), а определения, выраженные родительным падежом существительного, в русском языке находятся в постпозиции, а в казахском — в препозиции. *Жас жігіт бұл жолы сөз қайтарған жоқ. — Молодой человек на этот раз ничего не ответил (ни слова не промолвил).*

Таким образом, место определения, выраженного родительным падежом, в казахском и русском языках не совпадает: *Оқушының кітабы стол үстінде жатыр. — Книга ученика лежит на столе.* Определение “ученика” — “оқушының” в казахском языке стоит перед определением *кітабы*, а в русском языке — после него.

В казахском языке при нескольких определениях, выраженными разными частями речи, они размещаются в следующем порядке: непосредственно перед определяемым стоит определение, выраженное существительным в форме родительного падежа, в котором заключен неглавный признак предмета, а остальные располагаются перед ним, а в русском языке перед определяемым словом согласованные определения располагаются по степени их значимости, на первом месте стоит более значимое, а несогласованное определение стоит после них. В обоих языках скученность определений наблюдается не часто. *Жәнібектің ендігі көз қадағаны-дәл осы беті көріксіз кішілеу бір алдындағы тас. — Взгляд Жанибека остановился теперь на находящемся впереди каком-то маленьком невзрачном камне.* К слову “тас” в данном предложении имеется 4 определения:

беті көріксіз — невзрачный (относительное прилагательное);
кішілеу — маленький (качественное прилагательное);
бір — один, какой-то (неопределенное местоимение);
алдындағы — находящийся впереди (наречие места).

В русском языке несогласованные определения, выраженные существительными в косвенных падежах, инфинитивом, реже прилагательными в сравнительной степени и наречием, находятся в постпозиции, имеют закрепленное место. *Девочка с косичками вошла в комнату. — Әрілген шашы бар қыз бөлмеге кірді.*

Тапсырма 12. Мәтінді оқып шығып, берілген сөздер мен сөз тіркестерінің көмегімен аударыңыздар. Мәтіннің ішінен анық-тауыштық тіркестерді теріп жазыңыздар, жасалуын түсіндіріңіздер.

Задание 12. Прочитайте и переведите текст. Выберите определения из текста, укажите тип и способ их образования.

мечта и жизнь
 Арман мен өмір

1944 жылдың көктемі. Жасы отыздардағы, орта бойлы, қара торы жігіт ауылдан шығып, кішкене бір түбекке беттеді. Ол бәкісін ашты да, бір жуан қамысты кесіп алды. Сөйтті де, қалың қамыстың ығына отыра кетіп, қамыстан сыбызғы жасауға кірісті. Жас жігіт сыбызғыны үстіңгі күрек тісіне тіреп, үрлеп ойнай бастады. Оның үні айналаны бір сырлы әуенге бөледі. Жас жігіт мырс етіп күліп жіберді. Кішкене бала күніндегі сыбызғы жасап тартатыны есіне түсіп кетті.

Қазақ халқының мақтанышы, композитор Мұқан Төлебаев өзінің атақты “Біржан-Сара” операсының екі картинасын туған ауылына барып жазған еді.

(“Қазақстан өнері”)

Тапсырма 13. Мәтін бойынша сұраққа орысша жауап беріңіздер.

Задание 13. Опираясь на содержание прочитанного текста, ответьте на вопросы на русском языке.

Сұрақтар	Ответы
Әңгіме кім туралы?	
Жігіттің жасы нешеде?	
Жігітті суреттеңіз?	
Жігіт қайда беттеді?	

Ол не істеді?	
Қамыстан не жасауға кірісті?	
Жас жігіт сыбызғымен қалай ойнады?	
Оның есіне не түсті?	
Сазгер Мұқан Төлебаев атақты “Біржан-Сара” операсын қайда жазды?	

Тапсырма 14. Тиісті зат есімдерді қойып, тіркестерді толықтырыңыздар.

Задание 14. Вставьте подходящие по смыслу существительные, закончите словосочетания.

Орта _____, қара торы жас _____, кішкене _____, жуан _____, қалың _____, жас _____, күрек _____, сырлы _____, кішкене _____, қазақ _____, атақты _____, туған _____.

Тапсырма 15. Қазақ жазушыларының шығармаларынан үзінділер оқыңыздар. Автор өзін қалай суреттейді?

Задание 15. Прочитайте отрывки из произведений казахских писателей. Как авторы описывают героев?

1) Дөңгелек біткен аппақ бет, мандайдан тура түскен қыр мұрын, үлбіреген жұқа ерін, оймақтай ауыз, ұзындау біткен аппақ мойын, тостағандай қара көз, қара кірпік, қиылған қара қас, кең маңдай.

(Бейімбет Майлин)

2) Қарт өженің әрбір қимылы, дөңгеленген шырайлы реңі, сәл еңкіштеу келген бойы сол қалпында көз алдында тұр қазір. Баяу қоңыр даусы да құлағында. Ешқашан қабақ шытуды, болмаса дауыс көтеруді білмеуші еді. Мақсұт ес білгелі сол қарт ананың мол мейіріміне бөленіп, еркелеу болып өсті.

(Сансызбай Сарғасқасев)

Тапсырма 16. Оқып, орыс тіліне аударындар. Төмендегі сұрақтарға жауап беріңдер. Сөйлемдердегі анықтауыштың орнын анықтаңыздар.

Задание 16. Прочитайте текст, переведите на русский язык. Ответьте на вопросы. Укажите место определения в предложениях.

Түркістан

Әр халықтың қадір тұтатын жері, бас иер мекені бар. Біздің қазақ халқының сондай қасиетті жері – Түркістан қаласы. Түркістан – тек қазақ халқының емес, бүкіл түркі халықтарының рухани орталығы. Түркістан қазақ хандығының мемлекет болып қалыпта суына тікелей ықпал етті, халқымыздың рухани және саяси орталығы болды. XII ғасырда көне Иасы шаһарында Қожа Ахмет Иассауи дүниеге келді. Ол әлемге белгілі философ, ақын, жазушы адам болды.

по 11

посыл 6

(А. Нысаналы)

1. Әр халықтың қандай жері, мекені бар?
2. Түркістан қандай қала?
3. Түркістан қай халықтың рухани орталығы?
4. Қазақ халқы тарихында Түркістанның алатын орны қандай?
5. Түркістан қазақ хандығының мемлекет болуына қалай ықпал етті?
6. Түркістан қаласы қандай орталық болды?
7. Қожа Ахмет Иассауи кім?

Тапсырма 17. Берілген сөздер мен сөз тіркестерінен сөздердің сөйлемдегі орын тәртібін сақтай отырып, сөйлем құраңыз.

Задание 17. Преобразуйте данный перечень слов в предложения.

- 1) Қаласы, біздің, халықтың, қасиетті, Түркістан, жері.
- 2) Ерекше, және, тарихта, қаласының, Түркістан, алатын, орны.
- 3) Келді, Қожа Ахмет Иассауи, көне Иассы, XII ғасырда, дүниеге, шаһарында.
- 4) Ақын, жазушы, философ, ол, белгілі, әлемге, адам, болды.
- 5) Қожа Ахмет Иоссауиге, кесене, XIV ғасырдың, аяғында, Ақсақ 6) Темір, орнатты.

ПЫСЫҚТАУЫШТЫҢ ОРНЫ

Место обстоятельства

В казахском и русском языках обстоятельства, относясь к сказуемому, могут занимать любое место в предложении, находиться в начале, середине и конце предложения, но примыкающие обстоятельства в казахском языке – только перед сказуемым. *Сол күні кешке біз қалаға келдік. – В тот же день вечером мы приехали в город.*

В казахском языке примыкающие обстоятельства обычно находятся перед словом, к которому они относятся. *Жақытбек баланың ыңғайын жақсы таниды. – Жанибек хорошо понимает состояние ребенка.*

В казахском языке изменение места примыкающих обстоятельств “жақсы” приводит к изменению грамматической связи и выражаемых отношений. Например: *Жақыпбек баланың жақсы ыңғайын таниды.* — Жанибек понимает хорошее состояние ребенка. Или же сравните: *бала жақсы оқиды* — мальчик хорошо читает и *жақсы бала оқиды* — хороший мальчик читает.

В русском языке при любой перестановке обстоятельства “хорошо” его значение сохраняется.

Таким образом, более строгий порядок местоположения обстоятельств в предложении характерен только при примыкающих обстоятельствах, которые всегда находятся перед словом, к которому относятся. В остальных случаях обстоятельства в казахском и русском языках имеют свободный порядок слов.

Тапсырма 18. Берілген сұрақтарға мәтінді оқу барысында жан-жақты жауап беріңіздер.

Задание 18. Дайте развернутые ответы на поставленные вопросы в процессе чтения.

1. Мемлекеттік рәміздеріміз қашан қабылданды?
2. Туымызда нелер бейнеленген, оның авторы кім?
3. Елтаңбаны сипаттаңыз оның авторы кім?
4. Әнұран қай жылы жазылды? Авторлары кім?

Тапсырма 19. Мәтінді оқыңыздар, пысықтауышты табыңыздар. Пысықтауыштың сөйлемдегі орнын анықтаңыз.

Задание 19. Прочитайте текст. Укажите второстепенный член предложения — обстоятельство. Укажите место обстоятельств в предложениях.

Қазақстан Республикасының рәміздері

Тәуелсіз елдің басты нышаны оның мемлекеттік Әнұраны, Туы мен Елтаңбасы болып табылады. Олардың сипаттамасы заң жолымен Конституцияда бекітіледі. Мемлекеттік нышандарымыз Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің сессиясында 1992 жылы 4-маусымда қабылданды.

^{Туы} Туы. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалауы ортасында шұғылалы күн, оның астында қалықтай ұшқан қыран бейнеленген аспан түсті зеңгір көк.

Күн, шұғыла және қыран бейнесі алтын түсті. Матаның сол жағында қызыл түсті ұлттық өрнегі бар тік жолақ жүргізілген.

Тудың авторы суретші Ш. Ниязбеков.

матан - негізгісі.

Елтаңбасы. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Елтаңбасында көгілдір түс аясында шаңырақ бейнеленген. Шаңырақты айнала күн сәулесіндей тарап уықтар шаншылған, оны аңыз әңгімелердегі алтын қанатты қос пырақ көмкерген.

Елтаңбаның жоғары жағында бес бұрышты жұлдыз, ал төменгі жағында “Қазақстан” деген жазу бар. Елтаңбаның бояуы алтын түстес.

Авторлары: Жандарбек Мәлібеков, Шот-Аман Уәлиханов.

Әнұраны. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Әнұраны музыкасы 1944 жылы жазылған нұсқасында қалдырылды.

Авторлары композиторлар Мұқан Төлебаев, Евгений Брусиловский және Латиф Хамиди.

Әнұранның сөзі 1992 жылы 11-желтоқсанда бекітілді. Әнұран сөзін Мұзафар Әлімбаев, Қадыр Мырзалиев, Тұманбай Молдағалиев, Жадыра Дәрібаева жазды.

САБАҚ СӨЗДІГІ

арман	— мечта
тергеу	— следствие
құжат	— документ
зу	— быстро, стремительно, мгновенно
мәселе	— проблема
оңай	— легко
әбден	— совсем, лень
қажу	— уставать, измучиться
ойым	— здесь: планы
меңгеру	— освоение
үйірме	— курсы подготовки
амал	— возможность
өкініш	— сожаление
ең болмаса	— даже
заман	— время
қажеттілік	— необходимость
күту	— ждать
хабарландыру	— объявление, сообщение
тәжірибе	— стаж
іздеу	— искать
үздік	— с отличием
ақысыз	— бесплатно, без оплаты
келісу	— согласиться

міндет	— обязанность
түбек	— полуостров
бәкі	— складной нож
қамыстың ығы	— ветреная сторона камыша
қасиетті жері	— священное место
бас иер мекені	— место паломничества
рухани орталығы	— духовный центр
ықпал етті	— имею влияние
саяси	— политический
қала, шаһар	— город
дүниеге келді	— родился, появился на свет
белгілі	— известный
үрлеп ойнау	— играть на свирели
әуенге бөледі	— очаровал мелодией
есіне түсіру	— вспомнить
сыбызғы	— национальный инструмент, сделанный из камыша
беттеді	— направился
жасауға кірісті	— начал делать
үні	— звук
әуен	— мелодия
рәміз, нышан	— символ, знак
қабылданды	— принят
шұғылалы	— лучистый
астында	— снизу
қалықтау	— реять, парить
қыран	— орел
бейнеленген	— изображен
көгілдір	— голубой
өрнек	— орнамент
жолақ	— полоска
аясында	— вокруг
байрақ	— флаг
аңыз	— легенда
жоғары	— выше
төмен	— ниже
нұсқа, түпнұсқа	— оригинал, подлинник
тарап	— разветвление, разошедший
қанат	— крыло

УРОК 3

■ День 1

БАСТАУЫШ (ПОДЛЕЖАЩЕЕ)

Бастауыш — главный независимый член предложения, обозначающий предмет речи /мысли/, выражающийся именем существительным или субстантивированными словами в Атау септік. Бастауыш отвечает на вопросы:

Кім? кімдер? кімім? кімі?

Не? нелер? нем?

Разнообразие падежных вопросов в Атау септік казахского языка можно объяснить детализацией вопроса в зависимости от способа выражения подлежащего.

Балам (кімім?) бесінші класста оқиды. — Мой сын (кто?) учится в пятом классе. Подлежащее выражено притяжательной формой существительного, поэтому и вопрос имеет притяжательный аффикс.

Задание 1. Составьте цепочку из основных фактов текста, в которой ключевые слова были бы связаны по смыслу. Используя подготовленную модель, составьте рассказ на тему: “Мой город”.

Тапсырма 1. Мәтіндегі негізгі фактылардан кілт сөздер мағынасына қарай байланыста болатындай тізбектер құраңыздар. Дайындалған үлгі бойынша “Менің қалам” деген тақырыпта әңгіме құрыңыздар.

Қала

Мен Алматы қаласында тұрамын. Қаланың көшелері өте түзу. Көшелермен жеңіл машиналар, автобустар, троллейбустар, трамвайлар жүріп жатыр. Абай даңғылының бойында әр түрлі оқу орындары, неке сарайы, спорт сарайы, стадион, ұлттық кітапхана аурухана, жатақхана, емхана, дүкендер орналасқан.

Мен университетте оқимын. Университетте білімді профессорлар, оқытушылар сабақ береді. Менің үйім қаланың орталығында. Мен үшінші кабатта тұрамын.

Задание 2. Ответьте на вопросы.

Тапсырма 2. Сұраққа жауап беріңіздер.

1. Кім қалада тұрады? _____
2. Не өте сұлу? _____
3. Қаланың көшелерімен нелер жүріп жатыр? _____
_____
4. Абай даңғылының бойында нелер орналасқан? _____
5. Кім университетте оқиды? _____
_____
6. Университетте кімдер сабақ береді? _____
_____
7. Не көп қабатты? _____
_____
8. Кім үшінші қабатта тұрады? _____

Задание 3. Вместо пропусков вставьте необходимые слова. Добавьте к написанным предложениям несколько других, подходящих по смыслу.

Тапсырма 3. Бос жерлерге тиісті сөздерді қойыңыздар. Жазылған сөйлемдерге мағынасы тура келетін бірнеше басқа сөйлемдерді қосып жазыңыздар.

_____ қалада тұрамын. _____ өте сұлу. Қаланың көшелерімен _____, _____, _____ жүріп жатыр. Абай даңғылының бойында әртүрлі _____, _____, _____, _____, _____, _____, _____ орналасқан. _____ университетте оқимын. Университетте білімді _____, _____ сабақ береді. Менің _____ қаланың орталығында. _____ үшінші қабатта тұрамын.

Задание 4. Закончите предложения с использованием подсказок. Подберите ассоциативные ряды к подлежащим, используя образец.

Тапсырма 4. Көмекші тіркестерді пайдалана отырып, сөйлемдерді аяқтаңыз. Үлгіні пайдаланып, бастауышқа ассоциативтік қатар табыңыздар.

Тергеуші ...	ғылыммен айналасады.
Малшы ...	адамдарды емдейді.
Дәрігер...	балаларды емдейді.
Мұғалім ...	істі тергейді.
Егінші...	көйлек тігеді.
Ғалым...	ғарышқа ұшады.
Ғарышкер...	мал бағады.
Тігінші...	егін егеді.

Үлгі: Дәрігер | дәрі
                                  | ауру
                                  | емхана

Тергеуші _____ **Малшы** _____

_____	_____
_____	_____

Мұғалім _____ **Егінші** _____

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Ғалым _____ **Ғарышкер** _____

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Тігінші

Задание 5. Составьте словосочетания из ассоциативных рядов. Расскажите о профессиях, используя получившиеся выражения.

Тапсырма 5. Ассоциативтік қатардан сөз тіркестерін құраңыздар. Жасалған ойларды пайдаланып мамандық туралы өңгімеленіз.

Задание 6. Заполните пропуски в предложениях.

Тапсырма 6. Сөйлемдердің бос орындарын толтырып жазыңыздар.

Менің көршім _____. Ол дүкенде істейді. Ағам _____ Ол университетте оқиды. Әкем _____. Ол заводта істейді. Құрбым _____. Ол редакцияда жұмыс істейді. Інім _____. Ол мектепте оқиды. Асқар _____. Ол прокуратурада істейді.

Задание 7. Выберите ключевые слова, составьте план пересказа и перескажите текст.

Тапсырма 7. Кілт сөздерді теріп жазыңыздар. Мәтіннің мазмұнына жоспар құрып, өңгімеленіздер.

Саяжайда.

Күз келді. Жапырақтар сарғайып жерге түсіп жатыр. Осы кезде біз жанұямызбен саябаққа келгенді ұнатамыз. Саяжайда жұмыс көп. Бөріміз жұмысқа қызу кірісіп кеттік. Үлкен ұлым Мақсат бақшаның ішіндегі түскен жапырақтарды тырмамен жинап жүр. Үлкен қызым Сәуле алмаларды жинап, кептіріп жатыр. Жолдасым екеуіміз қызан, қиярларды жинап, тұздауға дайындап жатырмыз. Ортаншы ұлым Бақыт пен кіші қызым Мәрзия қарақат, құлпынай теріп жүр.

Мен түскі ас әзірлеуге кірістім. Саяжайда борщ пісіргенді ұнатамын. Себебі керектің бәрі бақшада өсіп тұр. Капуста, картоп, қызылша, қызан, сарымсақ, пияз жұлып ал да, ет қайнап жатқан қазанға сал. 1-1,5 сағатта борщ дайын. Тамаққа келіңіздер. Төбеттеріңіз ашылсын.

Задание 8. Подберите нужные слова.

Тапсырма 8. Сұрақтың орнына тиісті сөздерді тауып жазыңыздар.

(Не?) келді? (Нелер?) сырғайып жерге түсіп жатыр. (Кім?) жанұясымен саяжайға келгенді ұнатады. Саяжайда (не?) көп. (Кім?) жұмысқа кірісіп кетті. Үлкен (кімі?) бақшасының ішіндегі жапырақтарды жинап жүр. Үлкен (кімі?) алмаларды жинап кептіріп жатыр. Ортаншы (кімі?) мен кіші (кімі?) жидектерді теріп жүр. (Кім?) түскі ас өзірлеуге кірісті. Саяжайда (не?) пісіргенді ұнатады. Бақшада (не?) өсіп тұр.

Задание 9. Переведите слова, данные в скобках.

Тапсырма 9. Жақшаның ішіндегі сөздерді аударыңыздар.

Әкем (совет) айтты. Дәрігер (лекарство) берді. Кітапханашы (книгу) берді. Біз (дежурный) болдық. Арман (песню) айтты. Мақсат (танец) биледі. Студенттер (на субботник) барды. Нұрлан (домой) кеш қайтты.

Задание 10. Перепишите. Укажите подлежащее в каждом предложении.

Тапсырма 10. Мына сөйлемдерді көшіріп жазып, бастауыштың астын сызыңыз.

Әкем Астанаға телефон соқты. Маған ең жұмсақ нан беріңіз. Айтқаныңыз рас болды. Бес екіге тең бөлінбейді. Жиырма бес қайта келмес. Айту - оңай, істеу - қиын.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вам необходимо пожелать приятного аппетита, то можно сказать:

- Тәбеттеріңіз ашылсын!
- Ас дәмді болсын !

Задание 11. Составьте диалог, используя предложенные речевые клише.

Задание 12. Составьте диалог на основе зачинов реплик и разрозненных слов.

- Аман ба, ...
- ..... қарағым!
- Жұмыстан .....
- ..... ба?
- ..... келе жатырсың?

- ..... халіңіз.....?
- ..... ғой?
- Шаршап.....

ЕСТЕ САҚТАҢЫЗ!

тұзу	—	ровный, прямой
өртүрлі	—	разный, различный
Неке сарайы	—	Дворец бракосочетания
шеті	—	край
айқай салды	—	заниматься
тергейді	—	расследует
тігеді	—	шьет
мал	—	скот
бағады	—	пасет
егін егеді	—	собирает урожай
іс	—	дело
ғарышқа ұшады	—	летает в космос
сарғайып	—	пожелтев
қызу кірісіп кеттік	—	активно включились в
ішіндегі	—	внутри
тырма	—	грабли
кептіру	—	сушить
қарақат	—	смородина
құлпынай	—	клубника
өзірлеу	—	готовить
кірісу	—	приступить
қызылша	—	свекла
ойлау	—	думать
қорқу	—	бояться

■ День 2

БАЯНДАУЫШ СКАЗУЕМОЕ

Баяндауыш — главный член предложения, обозначающий действие и признак предмета речи (мысли) и выражающийся спрягаемой формой глагола иногда и именем, отвечает на вопросы:

Қайтті? — Каков он?

- действие
- состояние
- признак предмета (подлежащего)
- выражает модально-временное значение предложения (в форме глагола сказуемого или глагола связки), передает логический смысл выражений в логическом значении простых форм:

- простым глаголом;
- именем в форме спряжения (в одном из трех лиц);
- сложным глаголом;
- составной конструкцией “имя + вспомогательный глагол”.

Сен жігіт болдың. – Ты стал джигитом (составное сказуемое).

Тапсырма 1. Мәтінді оқып, не істейді? қайтеді? деген сұрақтарға жауап беретін сөздерді табыңыздар. Орыс тілі не аударыңыздар.

Сөзім мүшелері адам мен жан жануарлардың өзін қоршап тұрған дүниені қабылдауына мүмкіндік береді. Көз көреді, құлақ естиді, мұрын иісті сезеді, тіл дәмді, ал енді тері бір нәрсенің тигенін сезеді. Көз кіп-кішкентай фотоаппаратқа ұқсайды. Сендер айнаға қарасандар, өз көздеріңнің ортасында бір қара дөңгелек тұрғанын көресіндер. Ол көздің қарашығы деп аталады. Міне осы қарашықтың саңылауынан фотоаппараттың объективінен өткен секілді жарық сәуле өтеді, көздің ішкі бетінде бейне пайда болады.

Біз дыбысты құлағымызбен естиміз. Бастың екі жағына біткен құлақ қалқандары дыбыстың қай бағыттан шыққанын білуге көмектеседі. Иісті мұрын арқылы, дәмді тіл арқылы сеземіз.

Тапсырма 2. Сұрақтарға орысша жауап беріңіздер.

1. Сезім мүшелері нені қабылдауға мүмкіндік береді?

2. Көз, құлақ, тіл, тері қандай сезім мүшелері?

---

3. Олар қалай қабылдайды? _____

4. Көз неге ұқсайды? _____

5. Біз дыбысты қай сезім мүшесімен сеземіз?

---

6. Иісті қай сезім мүшесі сезеді? _____

Задание 3. Используя новые слова, составьте словосочетания, затем – предложения. Полученные предложения объедините в цельное высказывание.

Тапсырма 3. Жаңа сөздерді пайдаланып сөз тіркестерін, сосын сөйлемдер құрастырыңыздар. Дайын болған сөйлемдерді бүтін бір ойға жинақтаңыздар.

Адам сезімдері

Ощущения человека

Есту

слух

Көру

зрение

Дәм

вкус

Иіскеу, иіс сезу

обоняние

Сезу (ұстап қарау арқылы

осязание

білінетін тері сезімі)

Задание 4. Слова, данные в скобках, переведите на казахский язык.

Тапсырма 4. Жақшаның ішіндегі сөздерді қазақшаға аударып жазыңыздар.

Көз (видят), құлақ (слышат), мұрын (чувствует запах), тіл (ощущает вкус), тері (чувствует прикосновение чего-либо).

ЕСТЕ САҚТАҢЫЗДАР!

Бастың көркі – жүз,

Голову украшает вид,

Жүздің көркі – көз.

глаза украшают лицо,

Ауыз көркі – тіл,

слово украшает уста,

Тілдің көркі – сөз.

пословица украшает речь.

Задание 5. Закончите предложения, используя слова из правого столбика. Задайте вопросы к предложениям, ответьте на них.

Тапсырма 5. Сөйлемдерді толықтырыңыздар (екінші бағанадағы-сөздерді пайдаланыңыздар), сұрақ қойып, жауап беріңіздер.

Үлгі: Мен үнемі базарға, дүкендерге барамын.

1. .... кітаптарды сатып аламын	қазір
2. .... көкөністі сатып алдым.	бүгін
3. .... достарым маған келді.	үнемі
4. .... олар жемістерді әкелді.	ылғи
5. .... маған туысқандарым келді.	үнемі
6. .... біз өндерді тыңдаймыз.	одан бұрын
7. .... студенттер өн айтады.	кеше
8. .... біз өңгімелестік, ақылдастық.	ертең
9. .... өріптестеріміз концертке билет алды.	таңертең
10. .... ертең концертке барады.	бүрсігүні

Задание 6. Подберите подходящие по смыслу слова к репликам диалога.

Тапсырма 6. Диалогтарға астындағы сөздердің тиістісін енгізіңіз.

- Кеше күндіз маған достарым .....
- Сендер не істедіндер?
- Біз музыка ....., өн .....
- Ертең сен маған кел.
- Біз не істейміз?
- Музыка ....., ...

Қажетті сөздер: өңгімелестік, тыңдаймыз, келді, айттық, өңгімелесеміз, айтамыз, келеді, тыңдадық.

Задание 7. Выпишите из текста все слова, обозначающие действия. Укажите время действия. Переведите текст.

Тапсырма 7. Мәтіннен іс әрекетті білдіретін барлық сөздерді теріп жазыңыздар. Қай шақта тұрғанын көрсетіндер. Мәтінді аударыңыздар.

Менің әкем

Менің әкем өте жақсы адам болатын. Әкем бізді адалдыққа, шындыққа,

еңбекті сүюге тәрбиеледі. Әкем Қазақстандағы алғашқы геологтардың бірі болатын. Өз мамандығын мақтан етіп отыратын. Әкем бала кезінен оқуға құмар болыпты. Сондықтан да болар барлық балаларын оқытқаны. Әкемді барлық әріптестері, бауырлары сыйлап, жақсы көретін.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вам необходимо сослаться на собственную информированность, то необходимо сказать:

- Менің ойымша , ...
- Менің білуімше, ...
- Менің түсінігім бойынша, ...
- Мен білемін .....

Тапсырма 8. Бөлек репликаларды сұхбатқа жеткізіңіз.

Задание 8. Трансформируйте отдельные реплики до целого диалога.

- Жараса ма?
- Өте жақсы.
- Тамаша.
- Өзің сұлу болып кеттің.

Тапсырма 9. Сұхбаттың басын тыңдап, бір жақты репликаны толықтырып, кеңейтіңіз.

Задание 9. Прослушайте начало диалога, расширьте и дополните реплики одного из партнеров, используя усвоенные новые слова.

- Мына .....сезіп тұрсың ба?
- Ненің .....?
- Қалайша аңқыған гүлдің .....
- Гүлдің .....
- Иә, ...
- Мен даланың, жердің ..... тұрмын.

Тапсырма 10. Сұхбатты оқыңыз. Репликаларды толықтырып, кеңейтіңіз.

Задание 10. Прочитайте диалоги, расширьте и дополните реплики партнеров.

- Сен деканға неге бардың?
- Мен деканға .....

- Базарға не үшін бардың?
- Базарға .....
- Дүкенге не үшін бардың?
- Дүкенге .....
- Оқуға қандай мақсатпен түстің?
- Диплом .....

Есте сақтаңыз!

сезім мүшелері	—	органы чувств
иіс	—	запах
саңылау	—	отверстие
бейне	—	отражение
құлақ қалқаны	—	ушная раковина
қарашық	—	зрачок
дәм	—	вкус
қабылдау	—	прием
қарашық	—	восприятие
жан-жануарлардың	—	животные
сезеді	—	чувствует
сәуле	—	луч
бағыт	—	направление, источник
арқылы	—	через
көркі	—	красота
үнемі	—	постоянно
туысқан	—	родственники
өңгімелестік	—	поговорили, обсудили
өріптестер	—	коллеги
адалдық	—	честность
шындық	—	правда
еңбекті сүйе	—	любить труд
тәрбиелеу	—	воспитывать
мақтан	—	гордость
оқуға құмар болыпты	—	жаждал знаний

■ День 3

ТОЛЫҚТАУЫШ (ДОПОЛНЕНИЕ)

Толықтауыш — второстепенный член предложения, который обозначает объект действия, относится к глаголу или к другим управляющим словам

(связывается с другими словами по типу управления), выражается чаще всего именами существительными.

Құнды сөзді құйма құлақ тындасын. — Умные (ценные) слова пусть слушает воспринимающее ухо.

Танауын көтерген тасқа сүрінер. — Задревший нос споткнется о камень.

Толықтауыш отвечает на вопросы пяти падежей, кроме Атау и Ілік септік.

Так же как и в русском языке, дополнение может быть **прямым и косвенным**.

Если подчиняющиеся слова управляются **Табыс септік**, то дополнение обозначает прямой объект, на который направлено действие и называется **прямое дополнение**.

Прямое дополнение (тура толықтауыш) распространяет переходный глагол и выражается Табыс септік, все остальные дополнения, выраженные **косвенными падежами** местоимений и существительных, обозначающие самые разнообразные объекты действия, называются **косвенными дополнениями (жанама толықтауыш)**.

Задание 1. Прочитайте текст. Подберите примеры предложений с прямыми дополнениями.

Тапсырма 1. Мәтінді оқыңыз. Тура және жанама толықтауышқа мысалдар сөйлемдер теріп жазыңыздар.

Кезекші

Бүгін Наташа кезекші. Ол бөрінен ертерек келіп, есікті ашты. Шамды жақты. Дәрісхананың ауасын тазарту үшін, желдеткіштерді ашты. Далада қар жауып тұр. Желдеткіштен суық ауа кіріп, терезелер буланып кетті. Гүлдерге су құйды. Шүберекті сулап, тақтаны сүртті. Дәрісханның ауасы тазарып қалды. Наташа музыканы ұнатады. Ол өзімен магнитофон ала келген. Жайлап музыка қойып қойды. Біртіндеп студенттер келе бастады. Дәрісхана сабаққа дайын. Бөрі риза. Қоңырау соғылды, магнитофонды өшірдік. Оқытушы кірді. Қазір қазақ тілі сабағы. Оқытушыны ынта қойып тыңдап отырмыз.

Задание 2. Правильно переведите слова, данные в скобках.

Тапсырма 2. Жақшаның ішіндегі сөздерді дұрыс аударыңыздар.

Бүгін Наташа (дежурная). Ол бөрінен (раньше) келіп есікті ашты. Шамды (включила). Дәрісхананың ауасын тазарту үшін (форточка) ашты. Далада (идет снег). Желдеткіштен (холодный воздух) кіріп тұр. (Тряпку) сулап, (доску) сүртті. Наташа (музыку) ұнатады. (Звонок) соғылды. (Преподавателя) ынта қойып тыңдап отырмыз.

Задание 3. Ответьте на вопросы.
Тапсырма 3. Сұраққа жауап беріңіздер.

1. Бүгін кім кезекші? _____
2. Ол қашан келді? _____
3. Желдеткішті не үшін ашты? _____
4. Далада не жауып тұр? _____
5. Неге су құйды? _____
6. Не әкелді? _____
7. Тақтаны немен сүртті? _____
8. Наташа нені ұнатады? _____
9. Дәрісхана неге дайын? _____
10. Нені өшірді? _____
11. Кімді ынта қойып тындап отырмыз? _____

Задание 4. Закончите предложения. Задайте вопросы к дополнениям.
Тапсырма 4. Сөйлемдерді аяқтаңыздар. Толықтауышқа сұрақ қойыңыздар.

Ол есікті ..... тындады.

Шамды ..... ашты.

Шүберекті ..... сулады.

Тақтаны ..... қойды.

Музыканы ..... ұнатады.

Магнитофонды ..... жақты.

Оқытушыны ..... сүртті

Задание 5. Переведите предложения.

Тапсырма 5. Сөйлемді аударыңыздар.

Бор әкелді. — _____

Гүлдерге су құйды. — _____

Ол өзімен магнитофон ала келген. — _____

Біртіндеп студенттер келе бастады. — _____

Бөрі риза. — _____

Магнитофонды өшірдік. — _____

Дәрісхана сабаққа дайын. — _____

Задание 6. Заполните пропуски в предложениях.

Тапсырма 6. Бос орындарды толтырыңыздар.

Кезекші .....:

Бүгін .....

Ол ..... жинайды.

..... су құяды.

..... сүртеді.

..... жуады.

..... тазалайды.

..... ашады.

Мен ..... ұнатамын.

..... сүйемін.

..... жақсы көремін.

..... қалаймын.

Сіз ..... сұрайсыз.

..... тексересіз.

..... белгілейсіз.

..... қадағалайсыз.

..... бағалайсыз.

Задание 7. Прочитайте текст. Переведите его. Из текста выпишите косвенные дополнения.

Тапсырма 7. Мәтінді оқып шығып, сөздіктің көмегімен аударыңыздар. Мәтіннен жанама толықтауышты теріп жазыңыздар.

Ана тілі

Ана тілі — бұл өкеңнің, аңанның тілі, туған халқыңның тілі. Ана тілін біз кішкентай кезімізден өке — шешемізге, өжеміз бен атамызға, айналамыздағы ересектерге еліктеп жүріп біле бастаймыз. Ананың ақ сүтіндей бойымызға біртіндеп сіңіреміз. Өзіміз өскен сайын, газет — журналдар, радио-теледидар мен кинотеатрдан үйреніп, ана тілін тереңірек білеміз.

Ол – біздің өмір бойы өзгелермен ұғынысатын негізгі тыныс құралымыз.

Әр халықтың басынан кешкен өмірі, ерлік істері, аңыз ертегілері, шығарған өден жырлары, жазған кітаптары, табиғат пен қоғам құбылыстарының атаулары, көргені, білгені жайлы ұғымдар, ойы, сезімі – бәрі де ана тілінде сақталады, ана тілі арқылы ұрпақтан – ұрпаққа ауысып отырады. Жеке бір адам ұлт тілін жасай алмайды. Тіл – бүкіл халықтың игілігі, халықпен бірге жасап, бірге дамиды. Ол әр халықтың жазуы жоқ кездегі кітабы, мектебі жоқ кездегі ұстазы болған.

Әр адам өз ойын ана тілінде жақсы білдіріп, өз шығармасын ана тілінде жақсы жазады.

Ана тілін жақсы білмей сауатты сөйлеу, сауатты жазу мүмкін емес. Ана тілінің байлығын молынан пайдалана білмеген адам шын мәніндегі мәдениетті адам бола алмайды.

Задание 8. Ответьте на вопросы. Передайте основное содержание текста.

Тапсырма 8. Сұрақтарға жауап беріп, соңынан тексттің мазмұнын айтыңдар.

1. Ана тілі кімнің тілі?
2. Біз ана тілін қалай біле бастаймыз?
3. Тіл қандай құрал?
4. Тіл арқылы атадан балаға не қалады?
5. Ұлт тілін кім жасайды?

. РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если вы участвуете в дискуссии на тему: “Казахский язык – государственный язык Республики Казахстан”, то можно использовать речевые клише:

Менің ойымша мемлекеттік тілде сөйлей .....

Жоқ, мен сізбен келіспеймін, мемлекеттік тілді .....

Әрине, мемлекеттік тілді білу .....

Мен сізбен келісемін мемлекеттік тіл .....

Тапсырма 9. Кілт сөздердің көмегімен сұхбат құраңыздар.

Задание 9. Составьте диалог на основе ключевых слов.

Мәдениет

Салт дәстүр

Халық туралы

Мәдениеттілікті

Өзің үшін

Дәстүр

Мүмкіндік

Халықтың өмірі туралы

Зиялылықты

Тапсырма 10. Сөйлеу үлгілерін пайдаланып, жоспар негізінде монолог арқылы ойыңызды жеткізіңіз.

Задание 10. Составьте монологическое высказывание на основе плана и списка ключевых слов, используя речевые клише.

Есте сақтаңыз!

желдеткіш	— форточка
ынта	— внимание
туған халқының тілі	— язык родного народа
айналамыздағы ересектерге еліктеп	— подражая окружающим взрослым
ананың ақ сүтіндей	— как материнское молоко
біртіндеп	— друг за другом
бойымызға сіңіреміз	— впитываем в себя
тереңірек білеміз	— глубже узнаем
өмір бойы	— всю жизнь
өзгелермен ұғынысатын құрал	— средство общения
басынан кешкен өмірі	— пройденный путь (о жизни)
ерлік істері	— подвиги
табиғат пен қоғам	— природа и общество
құбылыстардың атаулары	— название явлений
жеке бір адам	— личность
ұлт тілі	— национальный язык
бүкіл халықтың игілігі	— благо всего народа
бірге дамиды	— вместе развивается
жазуы жоқ кездегі кітабы	— книга времен отсутствия письменности
сауатты сөйлеу	— грамотно говорить
мүмкін емес	— невозможно
шын мәніндегі	— в прямом смысле слова

■ День 4

АНЫҚТАУЫШ (ОПРЕДЕЛЕНИЕ)

Анықтауыш /определение/ — второстепенный член предложения, который в казахском и русском языках обозначает:

- качества
- свойства
- признаки предметов и явлений

1. Определения, которые выражаются именами прилагательными, некоторыми разрядами местоимений, числительными, причастиями и связывающиеся с определяемыми словами в русском языке по типу связи **согласование**, в казахском языке — **примыкание**.

Такие определения в русском языке называются согласованными:

ыстық жаз	— жаркое лето
бірінші класс	— первый класс
бұл мектеп	— эта школа

2. Определения, которые выражаются косвенными падежами существительных или другими формами слов, несогласованные определения, которые в основном соответствуют определениям по типу связи — **взаимоподчинение** в казахском языке:

балалар кітабы	— книга для детей
әкемнің кітабы	— книга отца

В казахском языке два существительных употребляются рядом без всяких внешних формальных показателей составляют определительные конструкции, в которых первое существительное является **определением**, второе — **определяемым**:

алтын сағат	— золотые часы
темір жол	— железная дорога

Задание 1. Используя клише, опишите близких друзей.

Тапсырма 1. Сөйлеу үлгілерін пайдаланып, өзіңізге жақын жүрген адамдарды суреттеңіз.

Оспанның бойы	ұзын	Құрбымның көзі	қара
	орташа		қоңыр
	аласа		көк
	сұңғақ		жасыл

Досымның мінезі	{ байсалды
	{ ауыр
	{ салмақты
	{ сыпайы

Мамам ең	{ сұлу	өйед.
	{ көрікті	
	{ өдемі	

Менің әкем	{ ақылды	кісі.
	{ білімді	
	{ мәдениетті	

Задание 2. Прочитайте текст. Выберите опорные слова и словосочетания, характерные для описания. Используя клише, составьте аналогичное описание близких друзей.

Тапсырма 2. Мәтінді оқып шығып, суреттеуге қажетті сөздерді пайдаланып өз досыңызды суреттеңіз.

Менің құрбым

Ақмарал ұзын бойлы, ақ-құба, нәзік, сымбатты, сұлу қыз. Оның шаштары ұзын, қап-қара, өзіне жақсы жарасады. Үлкен қара көздері және жіңішке қара қастары да өте әдемі. Оның құлағындағы әдемі, үлкен сырға, мойнындағы зерлі алқа, білегіндегі күміс білезік, қолындағы сақина Ақмаралға одан әрі көрік беріп тұр. Ақмарал жылы жүзді, ақылды, қара пайым қыз.

Задание 3. Придумайте концовку к каждому диалогу.

Тапсырма 3. Әр сұхбаттың жалғасын ойлап, табыңыз.

1. — Ана ақ костюмді кісі кім, сіз білесіз бе?
— Ол бізге жаңадан келген жас маман.
— Конструктор болып істейді.
2. — Өне бір қызды білмейсің бе?
— Қайсы?
— Ұзын бойлы, талдырмаш, қара көзілдірік киген (қара көзілдірікті).
— Ол Ғалия ғой. Мен онымен жақында таныстым.
3. — Ана бір жас жігіт кім осы?
— Қайсы? Ұзын ақсары ма?
— Жоқ, қараторы.
— Оны мен білмеймін.

Задание 4. Прочитайте текст, соотнесите его содержание с заглавием. Назовите основные проблемы, затронутые в тексте.

Тапсырма 4. Мәтінді оқып шығып, мазмұны мен тақырыбын салыстырыңыз. Мәтінде көтеріп отырған негізі мәселерді атаңыз.

Ата-ана

Әрбір баланың туған анасы, туған әкесі болады. Сенің өкең де — сенің атаң мен әжеңнің баласы. Сенің анаң да — нағашы әжеңнің қызы. Әрбір ана мен әке өз балам жақсы адам болып, ер жетсе екен деп тілейді, асырайды, бағып қағады, аялап өсіреді.

Ата — анаң сенің өке — шешең ғана емес, екеуі де еңбеккер, өз істерінің шебері, елдің елеулі азаматтары. Ата — анаңды мақтан тұт. Ата - анаңның тілін ал, ақыл кеңесіне құлақ тос, айтқанын орында. Әсіресе қартайған

шағында қас қабағына қара, кейітпе, қуант, денсаулығын сақта, ұдайы қамын ойла.

“Көріге құрмет – балаға міндет”. “Өзің үлкенді сыйламасаң, өзіңнен кіші сені де сыйламайды”, – дейді қазақ мақалдарды.

Задание 5. Ответьте на вопросы.

Тапсырма 5. Сұраққа жауап беріңіздер.

Кімнің туған анасы, туған әкесі болады?

Әрбір баланың қандай анасы, қандай әкесі болады?

Сенің әкең кімнің баласы?

Сенің анаң кімнің қызы?

Әрбір ана мен әке өз баласын қандай болса екен дейді?

Ата-анаң қандай адамдар?

Ата-анаң не істеуің керек?

Задание 6. Переведите слова, данные в скобках, соотнесите их со смыслом всего предложения.

Тапсырма 6. Жақшаның ішіндегі сөздерді аударып, мағынасын барлық сөйлемдерге келтіріп жазыңыздар.

(У каждого ребенка) туған әкесі, туған анасы болады. (Твой отец тоже) сенің атаң мен әжеңнің баласы. (Твоя мать тоже) нағашы атаң мен нағашы әжеңнің қызы.

Задание 7. Переведите на казахский язык.

Тапсырма 7. Қазақ тіліне аударыңыз.

Женщина-мать – первый творец жизни. Никогда не забывай, сын, что она дала тебе жизнь, вскормила тебя, открыла перед тобой красоту мира, родной речи, вложила в твое сердце первые понятия о добре и зле, чести и бесчестии. Женщина-мать – творец всего прекрасного на земле, потому что она творец человека. Тот, кто забывает мать, не может быть настоящим человеком... Помни, что любая женщина – мать или будущая мать.

/В. Сухомлинский/

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вы хотите дать наставления своим будущим детям ....., то нужно сказать:

Ата-анаңның ..... істе.

..... шық.

..... бол.

..... ал.

Ата ананды ..... тұт.

..... сыйла.

..... құрметте.

..... қуант.

Тапсырма 8. Берілген мақалдарды пайдаланып, ситуация құраңыздар.

Задание 8. Составьте ситуации, используя данные пословицы.

1. Атаңа не істесең, алдыңа сол келеді.
2. Ата- ананың сөзін жерге тастама.
3. Әкеге қарап ұл өсер, шешеге қарап қыз өсер.
4. Ыдысын көріп, асын іш,
Анасын көріп қызын ал.
5. Ұл ұдайы ізетті боп тұрса егер —
әке — шеше жүзі жайнап нұр себер.

/Ж. Баласағұн/

Есте сақтаңыз!

ұзын бойлы	—	высокого роста
аққұба, ақсары	—	светлолицый
нәзік	—	нежный
сымбатты, сұңғақ	—	стройный
жіңішке	—	тонкий
білегіндегі	—	на запястье
білезік	—	национальный браслет
қарапайым	—	скромный, застенчивый
жылы жүзді	—	добродушный
талдырмаш	—	хрупкий
жақында	—	недавно
қараторы	—	смуглолицый
аласа	—	низкий
қоңыр	—	коричневый
байсалды, салмақты	—	серьезный
сыпайы	—	вежливый

ПЫСЫҚТАУЫШ (ОБСТОЯТЕЛЬСТВО)

1. МЕЗГІЛ ПЫСЫҚТАУЫШ (ОБСТОЯТЕЛЬСТВО ВРЕМЕНИ)

Мезгіл пысықтауыш обозначает время прохождения действия и отвечает на вопросы **қашан?** (когда?) **қай уақытта?** (в какое время).

Таңертеңнен жауын жауып тұр. /С утра идет дождь./

Қыста күн күркіремейді. /Зимой гром не гремит./

Обстоятельства времени преимущественно выражаются наречиями или именами существительными.

Мен	мақаланы	ертең кешке қазір лезде бүгін	ҚАШАН?	бітіремін.
Әкем	демалуға	жазда бүрсігүні биыл кейін	ҚАШАН?	барады
Мен	сені	енді жаңа қазір	ҚАШАН?	түсіндім.

Задание 1. Составьте возможные сочетания слов.

Тапсырма 1. Мүмкін болатындай сөз тіркестерін жасаңыз.

кеше	сабаққа барамын.
таңертең	тұру керек
бүгін	шаңғы тебеміз.
ертең	қонақ келеді
ерте	суға шомыламыз.
жазда	мейрам болады .
кешке	теледидар көреміз.

Задание 2. Вместо пропусков правильно употребите обстоятельства времени.

Тапсырма 2. Бос жерге мезгіл пысықтауышты қойып, жазыңыздар.

_____ дене шынықтыру жасаймын. Сабақ
_____ басталады. _____ тамақтанамын.
_____ қыдырамын. _____ теледидар
көремін.

Задание 3. Прочитайте и озаглавьте текст, выберите обстоятельства времени и укажите какими частями речи они являются.

Тапсырма 3. Мәтінді оқып шығып, мезгіл пысықтауышты табыңыздар. Қай сөз таптарына жататынын анықтаңыздар. Мәтінге ат қойыңыздар.

Мен уақытымды үнемдеп жұмсауға тырысамын. Кешке ерте жатып, таңертең ерте тұрамын. Берілген тапсырманы кейінге қалдырмаймын.

Бүгін мақаланы жазып бітірдім. Ертең редакцияға апарып тапсырамын. Қазір жұмыстан шыққан соң досымның үйіне барамын.

Әкем бүрсігүні іс сапарымен шет елге жүреді. Сосын әкеме жолға дайындалуға көмектесемін.

Биыл мамам көп ауырып жүр. Жазда бәріміз атамның ауылына демалуға барамыз.

Задание 4. Прочитайте диалоги по ролям. Опишите ситуации, в которых они могли быть сказаны. Укажите слова, выражающие временные значения.

Тапсырма 4. Сұхбатты рольмен оқып шығып, қандай жағдайда айтылатынын айтыңыздар. Мезгілдік қатынасты білдіретін сөздерді көрсетіңіздер.

1. — Нұрлан, сен кешке қай уақытта жатасың?
— Кешке ерте жатамын.
— Жай сұрадың ба?
— Кешірек телефон соқсам деп едім.
— Таңертең ерте тұрамын. Сонда телефон соқсаң болады.
2. — Бүгін не істедің?
— Бір мақаланы жазып бітірдім.
— Редакцияға қашан тапсырасың?
— Ертең таңертең.
— Қазір қайда барасың?
— Досымның үйіне.
— Әкең іс сапарына қашан жүреді?

- Бүрсігүні.
- 3. – Мамаң қайда?
  - Мамам ауырып жатыр.
  - Биыл мамаң көп ауырды-ау?
- 4. – Иә, жазда атамның ауылына барамыз.
  - Жай ма?
  - Қымыз ішіп, демалуға.

Задание 5. Переведите слова, данные в скобках. Определите способ образования слов с временным значением.

Тапсырма 5. Жақшаның ішіндегі сөздерді қазақшаға аударыңыздар. Мезгілдік қатынасты білдіретін сөздердің жасалу жолдарын көрсетіңіз.

(Лето) атамның ауылына барамыз. (Осенью) жеміс жидек піседі. (Зимой) аяз болады. (Весной) гүл тереміз. (В прошлом году) біз Астанада болдық. (Завтра) жұмысқа ерте кел. Нұрлан (сейчас) келді. (Послезавтра) саяхатқа барамыз.

Задание 6. Прочитайте и переведите предложения на русский язык, выделяя временные конструкции.

Тапсырма 6. Оқып шығып, орыс тіліне аударыңыздар.

1. Таңертең қоңыраулы сағатсыз-ақ оянып үйрен.
2. Ертеңгі күні жолға алатын заттарыңды кешке дайындап қой.
3. Ерте туып, кеш қалма.
4. Ерте тұрған әйелдің-бір ісі артық. Ерте тұрған еркектің ырысы артық.
5. Ештен кеш жақсы.

Задание 7. Переведите слова, данные в скобках и правильно употребите их в предложениях.

Тапсырма 7. Жақшаның ішіндегі сөздерді аударыңыздар. Оларды сөйлемде дұрыс пайдаланыңыздар.

(Вечером) ерте жатамын. (Утром) ерте тұрамын. Берілген тапсырманы (на потом) қалдырмаймын. (Сегодня) бір мақаланы жазып бітірдім. (Завтра) редакцияға апарып тапсырамын. (Сейчас) досымның үйіне барамын. Әкем (послезавтра) шет елге жүреді. (Потом) әкеме жолға дайындалуға көмектесемін. (В этом году) мамам көп ауырып жүр.

Задание 8. Используя слова для справок, закончите предложения.

Тапсырма 8. Тиісті сөздерді пайдаланып, сөйлемді аяқтаңыздар.

Мен қазір институтқа .....

Сен бұрын бұл кассетаны .....

Сіз бүгін сабаққа .....
Ол бұрын бұл әнді .....
Біз үнемі оларға .....
Сендер кейін .....

Қажетті сөздер: бару, алу, келу, тыңдау, әңгімелесу, айту, оқу, көру.

Задание 9. Прочитайте и переведите текст. Выпишите все временные конструкции. Используя их, составьте свой рассказ на тему: “Мой рабочий день”.

Тапсырма 9. Мәтінді оқып, аударыңыздар. Мезгілдік қатынастарды білдіретін конструкцияларды теріп жазыңыздар. Соларды пайдаланып, “Менің жұмыс күнім” деген тақырыпта әңгіме құраңыздар.

Менің жұмыс күнім

Мен таңертең сағат жетіде тұрамын. Сағат жетіден он бес минут өткенде жуынып, дене шынықтыру жасаймын. Сағат жеті жарымда таңертеңгі асымды ішемін. Сағат сегізге он бес минут қалғанда мектепке келемін. Сабақ сағат сегізде басталады. Алты сабақ сағат 13:30 бітеді. Сабақтан шыққасын кітапханаға барамын. Кітапханада асхана бар. Сол жерде тамақтанып алып, оқу залына барып сабаққа дайындалуға кірісемін. Кітапханаға уақыт көп кетеді. Үйге сағат 18:30-да келемін. Сағат 20:00-ге дейін кешкі асымды ішіп боламын. Мен ұйықтауға сағат 23:00-де жатамын.

Задание 10. Прочитайте диалоги по ролям.

Тапсырма 10. Сұхбатты рольмен оқыңыздар.

1. — Сен кешке ерте жатасың ба?
— Жок, мен кешке кеш жатамын.
— Таңертең ерте тұрасың ба?
— Жок, таңертең кеш тұрамын.
2. — Мақаланы ертең жазып бітіресің бе?
— Жок, мақаланы бүгін бітірдім.
— Мақаланы редакцияға бүгін апарасың ба?
— Жок, мақаланы редакцияға ертең апарамын.
3. — Әкең шет елге бүгін жүреді ме?
— Жок, өкем шет елге бүрсігүні жүреді.
— Мамаңды ауылға қыста апарасың ба?
— Жок, мамамды ауылға жазда апарамын.

Схема построения предложений с обстоятельствами времени

ҚАШАН?	КІМ?	НЕ ІСТЕДІ?
<i>Ертең</i> <i>Таңертең</i> <i>Күндіз</i> <i>Кешке</i> <i>Түнде</i> <i>Бұрын</i> <i>Кейін</i> <i>қазір</i> <i>бүгін</i> <i>кейін</i>	ол	 барады отырады жатыр келеді кетеді

Задание 11. Прочитайте и переведите текст.

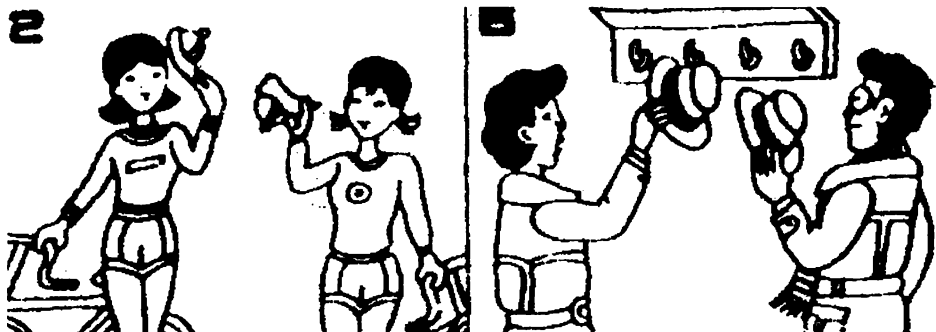
Тапсырма 11. Оқыңыз, аударыңыз.

Кеше таңертең мен дүкенге бардым, альбом сатып алдым. Ертең таңертең мен фотосалонға барамын, суретке түсемін. Кеше күндіз маған достарым келді. Ертең күндіз маған құрбым келеді. Кеше кешке біз альбом көрдік, музыка тындадық, әңгімелестік. Ертең кешке біз музыка тындаймыз, әңгімелесеміз. Кеше күндіз құрбым көрмеге барды. Ертең кешке ол концертке барады.

Задание 12. Используя текст “Мой рабочий день”, составьте аналогичное описание рабочего дня Мадины и Аскара.

Тапсырма 12. “Менің жұмыс күнім” мәтіні бойынша Асқар мен Мәдинаның жұмыс күнін әңгімелеп беріңіз.

Задание 13. Ответьте на вопросы, употребляя временные конструкции.

Тапсырма 13. Сұрақтарға жауап беріңіздер. Мезгілдік конструкция-ларды пайдаланыңыздар.

- Сен кеше таңертең қайда бардың?
- Сіз кеше күндіз қайда бардыңыз?
- Мен кеше .....

- Ол кеше түнде қайда барды?
- Ол .....
- Сен ертең кешке қайда барасың?
- Сіз ертең қайда барасыз?
- Мен ертең .....
- Ол ертең күндіз қайда барады?
- Ол .....

Для выражения значения продолжительности выполнения того или иного действия используются следующие обстоятельства времени:

Қанша уақыт? Сколько времени?	Зат есім (Атау септік) + сын есім, есімдік: бір ай (один месяц) қыс бойы (всю зиму) апта бойы (всю неделю)
Қанша уақыт? За какое количество времени?	Зат есім (Жатыс септік): жартты сағатта (за полчаса) бір жылда (за один год) бір күнде (за один день)
Қашан?	күн сайын (день за днем) күн ара (весь день) кешке таман (ближе к вечеру) күнде-күнде (каждый день)

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

1. Если Вы хотите спросить, который час, то нужно сказать:

- Сағат қанша ?
- Сағатыңыз қанша?
- Балалар, бүгін театрға барамыз, ұмытпаңыздар.
- Қашан?
- Сағат екіде.
- Қазір сағат қанша?
- Он екіден жиырма минут кетті..

2. Если Вы хотите спросить, как долго Ваш собеседник будет находиться в ....., то нужно сказать:

- Сіз онда ұзақ боласыз ба?

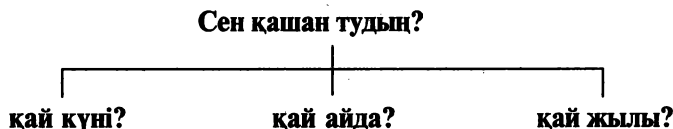
- Мен Астанаға конференцияға барам.
- Қашан?
- Ертең.
- Сіз онда ұзақ боласыз ба?
- Екі апта болам.

3. Если Вас интересует, когда Ваш собеседник будет свободен, то Вы можете спросить так:

— Сіз қашан босайсыз?

- Кешіріңіз, сұрауға бола ма?
- Рауа етіңіз, уақытым жоқ.
- Сіз қашан босайсыз. Бір сағаттан соң келіңіз.

4. Если Ваш собеседник интересуется датой Вашего рождения, то можно ответить по следующей схеме:

Жиырма төртінші наурызда бір мың тоғыз жүз жетпіс төртінші (1974) жылы тудым.

Или: (1974) бір мың тоғыз жүз жетпіс төртінші жылдың наурыз айының жиырма төртінде тудым.

Или: Наурыз айының жиырма төрті күні, түнде 1974 жылы тудым.

Есте сақтаңыз!

ертең	—	завтра
кешке	—	вечером
лезде	—	быстро, мгновенно
жаңа	—	только что
дене шынықтыру	—	зарядка
үнемдеп	—	экономно
кейінге	—	на потом
қоңыраулы сағат	—	будильник
ас	—	пища, еда
күндіз	—	днем
жақында	—	недавно, скоро
бұрыннан	—	с давних пор
әр	—	каждый

мейрамда	—	на праздниках
келесі	—	следующий
осы	—	этот
кешеден бері	—	с вечера
ертеден кешке дейін	—	с утра до вечера
өткен	—	прошедший
танертең	—	утром
ерте	—	рано

УРОК 4

■ День 1

ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМ Сложное предложение

В казахском языке, как и в русском языке, предложения по своей структуре бывают простые (*жай сөйлем*) и сложные (*құрмалас сөйлем*).

Жай сөйлем + жай сөйлем = құрмалас сөйлем

Қар жауды. Күн суытты. — Қар жауған соң, күн суытты.

Выпал снег. Похолодало. — Когда выпал снег, стало холодно.

Сложные предложения состоят из двух или нескольких простых предложений и выражают одну сложную мысль.

Простые предложения в составе сложного связываются между собой интонационно и при помощи союзов (*жалғаулық шылаулар*).

3 вида сложных предложений:

- 1) салалас құрмалас /сложносочиненные/;
- 2) сабақтас құрмалас /сложноподчиненные/;
- 3) аралас құрмалас /смешанные/.

Простые предложения в составе сложносочиненного предложения связываются между собой путем интонации.

Тапсырма 1. Сөйлемдерді оқып, аударыңыздар.

Задание 1. Прочитайте и переведите предложения.

Таң атты, бірақ мен төсегімнен тұрған жоқпын.

Университетке келдім, сонда да қоңырау соғылған жоқ.

Университетке келгенде, қоңырау соғылды.

Оқытушы дәрісханаға кірді де, сабақ басталды.

Оқытушы дәрісханаға кірді, бірақ сабақ басталған жоқ.

Оқытушы сабақ түсіндіріп, мен жауап бердім.

Тапсырма 2. Сол жақтағы бағанадан сөйлемнің логикалық жалғасын табыңыздар.

Задание 2. Подберите логическое завершение для предложений из левого столбика.

Сен мені танымайсың, ...
Мен оқуға таңертең барамын, ...
Алуа мен Жанат тойға барады, ...
Мына кітапты мен де оқыдым, ...
Бұл жерде я мен тұрамын, ...
Автобус бірде тез жүреді, ...
Теледидардан хабарды біресе орыс тілінде береді, ...
Бейсенбіде қалаға я сен барасың,...

... я сен тұрасың
... я мен барамын
... біресе қазақ тілінде береді
... мен сені танимын
... біз киноға барамыз
... сен де оқыдың
... сен түсте барасың
... бірде жай жүреді

Тапсырма 3. 2-ші тапсырма бойынша өз ойыңызды вариантыңызбен жалғастырыңыз.

Задание 3. Дайте собственный вариант завершения фраз из 2-го задания.

Тапсырма 4. Мәтінді оқи отырып, негізгі ойды білдіретін конструкцияны табыңыз. Оларды мәтінді әңгімелеу барысында пайдаланыңыз.

Задание 4. В процессе чтения текста подберите опорные конструкции для их употребления при последующем пересказе текста.

Менің құрбым

Менің құрбымның аты Әйгерім. Әйгерім екеуміз көрші тұрамыз,

сондықтан мектепке бірге барамыз. Әйгерім екеуіміз мектепке кейде жаяу, кейде көлікпен барамыз. Біз сабаққа да қыдыруға да бірге барамыз. Әйгерім ақылды, ақкөңіл қыз, бірақ жалқаулау. Ол бірде оқу озаты болады, бірде 3-4 алып қалады. Біздің достығымыз да қызық. Екеуіміз біресе ренжісіп қаламыз, біресе тату боламыз, себебі біздің мінезіміз өте ұқсас. Мен құрбымды өте жақсы көремін, оны ешкімге ауыстырмаймын. Мен оған бұл жөнінде я айтқан емеспін, я білдірген емеспін. Ол да мені жақсы көретініне әбден сенемін.

Тапсырма 5. Сөйлемдерді оқыңыз. Сұрақтарды пайдалана отырып, сөйлемдегі ойды жалғастырыңыз.

Задание 5. Прочитайте предложения и, используя вопросы, продолжите выраженную в них мысль.

Әйгерім екеуіміз көрші тұрамыз, (сондықтан не істейміз?) ...

Әйгерім екеуіміз мектепке кейде жаяу, (кейде қалай барамыз?) ...

Біз сабаққа да бірге барамыз, (тағы қайда бірге барамыз?) ...

Әйгерім ақылды, ақкөңіл (бірақ қандай қыз?) ...

Ол бірде оқу озаты болады (бірде неше алады?) ...

Екеуіміз біресе ренжісіп қаламыз (біресе қандай боламыз?) ...

Мен оған бұл жөнінде я айтқан емеспін (я не істеген емеспін) ...

Тапсырма 6. Сұраққа жауап беріңіздер.

Задание 6. Ответьте на вопросы.

— Сенің құрбыңның аты кім? _____

— Сен кіммен көрші тұрасың? _____

— Мектепке кіммен бірге барасың? _____

— Мектепке қалай барасыңдар? _____

— Сендер қайда бірге барасыңдар? _____

— Әйгерім қандай қыз? _____

— Ол қалай оқиды? _____

— Екеуіміздің мінезіміз қандай? _____

— Мен кімді өте жақсы көремін? _____

Тапсырма 7. Өз сұрағыңызды қойып, оған жауап беріп көріңіз.

Задание 7. Предложите свой вариант вопросов и ответов на них.

Тапсырма 8. Сөйлемді оқып шығып, мағынасы тура келетін сөйлеммен өз атыңыздан жалғастырыңыз.

Задание 8. Прочитайте предложения, дополните их собственными подходящими по смыслу предложениями.

Мен досымды сыйлаймын, себебі ...

Мен құрбымның кейбір мінездерін кешіремін, өйткені, ...

Менің досым ақылды, ұстамды және ...

Сенің досың өте ақылды жігіт, бірақ ...

Менің құрбымды ата-аналарым да, көршілерім де жақсы көреді, неге десеңіз ...

Менің досым ата-аналарыма ұнамайды, себебі ...

Менің құрбымның мінезі өте жақсы, сондықтан ...

Біз бірде театрға, бірде ...

Тапсырма 9. Өзіңіздің құрбыңыз (досыңыз) туралы құрмалас сөйлемдерге қойып әңгімелеп беріңіз.

Задание 9. Расскажите о своем друге (подруге), используя сложносочиненные предложения.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

1. Если Вам необходимо поблагодарить друзей за внимание, помощь, доброжелательность, гостеприимство, то можно сказать:

- Рахмет.
- ... өте ризамын ...
- Көмегіңіз үшін сізге алғыс айтамын.
- Сізге алғыс айтамын.
- Мен сізге қарыздармын.

2. Используя данные речевые конструкции, поблагодарите своих друзей за ...

Тапсырма 10. Берілген ситуацияларға диалог құрастырыңыздар.

Задание 10. Составьте диалоги к предложенным ситуациям.

1. Сіз автобуста шаңғысы бар қызды көрдіңіз

---

2. Сіздің ініңіз үйге кеш келді.

---

3. Сіз көшеде қолына гүл ұстаған жас жігітті көрдіңіз.

---

4. Сіз көшеде баласымен келе жатқан танысыңызды көріп қалдыңыз.

Есте сақтаңыз!

таң атты	— наступило утро
көрші тұрамыз	— живем по-соседству
жаяу	— пешком
көлік	— транспорт
ақкөңіл	— добродушный, чистосердечный
жалқаулық	— лень
оқу озаты	— отличная учеба
ренжісіп	— обижаясь
тату	— дружный
мінез	— характер, нрав
ұқсас	— похожи, схожи
ауыстыру	— менять
білдіру	— показать всем своим видом
әбден	— совершенно

кейде	— иногда
жөнінде	— о чем-то, об этом
ұстамды	— выдержанный
ұнайды	— нравиться

■ День 2

ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМНІҢ ТҮРЛЕРІ

Виды сложных предложений

По характеру связи и по способам выражения отношений между составляющими их частями сложные предложения и в казахском, и в русском языках подразделяются на 2 большие группы: сложносочиненные (*салалас құрмалас*) и сложноподчиненные (*сабақтас құрмалас*).

Тапсырма 1. Екі бағанадағы сөйлемдерді оқып шығып, берілге

Салалас құмалас сөйлем	Сабақтас құрмалас сөйлем
1. ССП в казахском языке, как и в русском, состоят из двух и более простых предложений, которые связаны между собой по смыслу и интонационно.	1. В казахском языке в СПП, в отличие от русского, имеется один вид придаточных предложений — придаточные обстоятельственные. Они стоят впереди главного предложения.
2. Соединительные отношения осуществляются при помощи союзов соединительных, разделительных, противительных.	2. Придаточные предложения связываются при помощи союзов, послелогов и аффиксов.
3. ССП состоят из частей, связанных сочинительными отношениями.	3. СПП состоит из главного и зависимого предложений.
4. Части ССП находятся между собой в относительной смысловой и грамматической независимости.	4. Части СПП находятся между собой в отношениях подчинения.

грамматикалық конструкцияларды салыстырыңыздар.
Қандай ерекшеліктері бар?

адание 1. Прочитайте предложения из 2-х столбиков и сравните приведенные грамматические конструкции. Чем они отличаются?

Қонақтар келді де, дастарханға отырды.	Қонақтар келгесін, дастарханға отырды.
Дастарханға сусындар қойылды, әрі шараптар әкелінді.	Дастарханға сусындар қойылғанда, шараптар әкелінді.
Қонақтар қуырдақ жеді және шай ішті.	Қонақтар қуырдақ жеп, және шай ішті.
Олар біресе ән салды, біресе домбыра тартты.	Олар ән салып, домбыра тартты.
Кеш болды, дегенмен қонақтар үйлеріне асықпайды.	Кеш болса да, қонақтар үйлеріне асықпады.

апсырма 2. 1-жаттығудағы сөйлемдерді кестеге орналастырыңыз. Себебін түсіндіріңіз.

адание 2. Распределите предложения из упр.1 в таблицу и мотивируйте выбор.

Салалас құрмалас сөйлем	Сабақтас құрмалас сөйлем

апсырма 3. Мәтінді оқыңыз. Мәтіннен әңгімелеуге керекті кілт сөздерді теріп жазып, сөйлемді деңгейіне жеткізіңіздер. Мәтінді айтып беріңіздер.

Задание 3: Прочитайте текст. Из текста выберите ключевые слова, необходимые для пересказа, дополните их до уровня предложения. Перескажите текст.

Кітап оқу – өнер

Білім – адам үшін ең бағалы іс. Сол білімді тарататын құралдардың бірі – көркем әдебиет. Әрбір мәдениетті адам алдымен әдебиетті жақсы білуі керек. Әдеби шығармаларды оқу арқылы біз көркемдікті жақсы ме жаманды түсінеміз. Кітапты түсініп оқу керек. Мазмұнын жазып немесе біреуге айтып бере алатын болу керек. Сондықтан көркем шығармаларды көп оқып, бағалай білуге тиістіміз.

Тапсырма 4. Үлгі бойынша екі жай сөйлемді пайдаланып, салалас құрмалас сөйлем құраңыздар.

Задание 4. В соответствии с образцом, используя 2 простых предложения, составьте ССП.

Үлгі: Білім – адам үшін ең бағалы іс және сол білімді тарататын құралдардың бірі – көркем әдебиет.

1. Білім адам үшін ең бағалы іс. 2. Сол білімді тарататын құралдардың бірі - көркем әдебиет. 3. Әрбір мәдениетті адам алдымен әдебиетті жақсы білуі қажет. 4. Әдеби шығармаларды оқу арқылы біз көркемдікті, жақсы мен жаманды түсінеміз. 5. Кітапты түсініп оқу керек. 6. Мазмұнын жазып немесе біреуге айтып бере алу керек.

Тапсырма 5. “Кітап оқу – өнер” мәтінінен оқудың өнер екенін көрсететін жерлерді теріп жазыңыз.

Задание 5. Из текста “Кітап оқу – өнер” выпишите положения, объясняющие, что чтение книги – это искусство.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Тапсырма 6. Айтылған ойлармен келіспеңіз.

Задание 6. Опровергните данные утверждения.

1. _____
2. _____
3. _____

САЛАЛАС ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМ (сложносочиненные предложения)

ССП состоят из частей, связанных сочинительными отношениями, объединенных при помощи сочинительных союзов или без союзов, интонационно. В ССП простые предложения соединяются *сочинительными оюзами*:

соединительные	разделительные	противительные
да/де — тоже, также, и, даже и, если-даже және де — а также, и, еще әрі — и Сөз осымен бітті де, екеуі айрылып кетті. — Разговор на этом закончился, и они разошлись в разные стороны.	әлде — или біре се — не то, не то не болмаса / болмаса немесе — или я-я — либо кейде — иногда Не жаңбыр жауады, не болмаса қар жауады. — Либо будет дождь, либо будет снегопад.	әйтпе се де — иначе бірақ — но, однако же, но зато алайда — однако, тем не менее әйтпе се — тем не менее, все-таки Теңіз тынышталды, бірақ ешнәрсе көрінбейді. — Море успокоилось, но ничего не было видно.

Сочинительные отношения, возникающие в ССП, можно разделить **а**:

взаимоисключающие	чередование	причинно-следственные
НЕ <i>Не</i> жаңбыр жауады, <i>не</i> болмаса қар жауады. — Либо будет дождь, либо - снегопад.	БІРЕСЕ <i>Біресе</i> жауын жауады, <i>біресе</i> күн ашылады. — То дождь идет, то снова светит солнце.	СЕБЕБІ, ӨЙТКЕНІ, СОНДЫҚТАН, СОЛ СЕБЕБІ Қазір оны қаладан табу мүмкін емес, <i>өйткені</i> ол қаладан кетті.

Тапсырма 7. Мәтінді оқыңыз. Берілген мәтінді сөз тіркесіне дейі қысқартыңыздар, сосын қайтадан мәтінге жеткенш ұлғайтыңыздар.

Задание 7. Прочитайте текст. Осуществите постепенное свертывание предложений текста до уровня ключевых слов, а затем постепенное развертывание.

Әділдік

Әділдік деген белгілі бір заттың немесе құбылыстың сипатына сай келеті дұрыс шешімі туралы ұғым. Бұған шындық, туралық, дұрыстық жатады. Әрқашан әділдік жеңеді. Алдау, зорлық жасау, өтірік айту алға баспайды. Ақ ниетті әрбір адам турасын айтады, әділдік жағына шығады. Ерте заманд мұндай мәселелермен билер айналысқан. Олар өте әділ болған.

Тапсырма 8. Мәтіндегі айтылған ойды пайдаланып, сөйлемдерді аяқтаңыздар.

Задание 8. Продолжите предложения, используя положения текста.

Әділдік деген ...

Шындық деген ...

Ақ ниет деген ...

Дұрыстық деген ...

Тапсырма 9. Мәтінді ынта қойып оқып шығыңыз. Салалас құрмалас пен сабақтас құрмалас сөйлемдердің жасалуына көңіл аударыңыз.

Задание 9. Внимательно прочитайте текст. Обратите внимание на употребление ССП и СПП.

Ар

Бәлкім, сендердің қайсыбірің нендей бір жағымсыз, әділетсіз, абыройсы іс істеп, оны жасырған боларсыңдар. Мұнынды ешкім білмеуі де мүмкін бірақ сонда да сен өзіңнен-өзің қуыстанып, қысылып жүргенің. Қолың кітап алып, бірдеме оқымақ болғанмен, дегбірсізденіп, отыра алмайсың. Ойын ойнамақ болып, далаға шыққаныңмен, ойын да қызбайды.

Мұндай адамды ар қысып, не істерін білмейді, әбден мазасы кетеді. Ақ деген — адамның ең ғажап сезімдерінің бірі. Көңілің тыныш, жақсы жүргенде бұл сезім сені мүлде мазаламайды. Белгілі бір адам туралы “оның ары таза кісі” дегенді естіген боларсыңдар. Бұл сөз жер жүзіндегі ең жақсы адамдар туралы айтылады. Олар тек өздері ғана әділетті болумен тынбайды, сондай-ақ әділетсіздікке қарсы күрес жүргізеді.

Құлдық пен езгіге қарсы, соғыс пен фашизмге қарсы күрескен және құресіп келе жатқан — солар.

Арын таза сақтауға адам өзін-өзі үйретіп, дағдыландыра алады. Мұны осы қазірден бастап, мектепте оқып жүрген шағында істеуің керек.

Тапсырма 10. Оқыған мәтіннің мағынасын төмендегі үлгі бойынша, түсіндіріңіздер.

Задание 10. Объясните смысл прочитанного текста следующим образом:

1) Чтобы объяснить слово ар, необходимо использовать слова:

ардақты ...

---

2) Чтобы объяснить слово ар, необходимо использовать словосочетания:

ардақты адам

---

3) Чтобы объяснить слово ар, необходимо использовать предложения:

ардақты адам ары таза адам

Тапсырма 11. Берілген “Ар” мәтінінен сөздерді теріп жазып алып, үлгі бойынша түсіндіріңіздер.

Задание 11. Из текста “Ар” выпишите слова и объясните их по образцу.

I. Выберите из текста:

самое важное слово	самое необходимое слово	самое “философское” слово	самое трудное слово	самое интересное слово

II. Выберите из текста словосочетания:

опорное (главное)	
грамматически вам знакомое	
самое определительное	
совпадающее с вашими убеждениями	
самое проблемное	

Тапсырма 12. Мәтіннің ішінен сіз үшін қызықтау болып көрінген бөлігін әңгімелеп беріңіз.

Задание 12. Прокомментируйте часть текста, которая показалась вам наиболее интересной.

Тапсырма 13. Мәтінге сұрақтар қойыңыздар. Қойылған сұрақтарға жауаптарыңыз мәтіннің мазмұнын әңгімелеуге жоспар болсын.

Задание 13. Составьте к тексту вопросы, ответы на которые могли бы служить планом пересказа текста.

Тапсырма 14. Оқылған “Ар” мәтіні бойынша өз ойыңызды білдіріңіздер. Автордың ойымен келісесіз бе? Мәтінде айтылған, қай оймен келіспейтініңізді айтыңыз. Неге келіспейтініңізді түсіндіріңіз?

Задание 14. Выразите свое отношение к прочитанному тексту “Ар”. Скажите, согласны ли вы с автором, с какими из изложенных в тексте положений вы не согласны и почему.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

1. Если Вам необходимо сказать, что Вы предпочитаете что-либо сделать (в чем-то убеждены, настаиваете на чем-либо), то следует употребить следующие речевые клише:

Мен . . . . . керек.

Менің . . . . . міндетім.

Мен . . . . . тиіспін, себебі бұл менің кәсіби парызым.

Мен қалайда . . . . . керек.

Мен дұрыс . . . . . керек.

Тапсырма 15. Беріген ситуацияға сұхбат құрыңыз.

Задание 15. Составьте диалоги к предложенным ситуациям.

Есте сақтаңыз!

домбыра тарту	— играть на домбре
асықпайды	— не торопятся
тарату	— распространять
құралдар	— орудия, средства
шығармалар	— сочинения
көркемдік	— художественные
бағалай білуге тиістіміз	— должны ценить
бөлкім	— возможно
ар	— честь
сендердің қайсыбірін	— некоторые из вас
жағымсыз	— неприятный
әділетсіз	— несправедливый
абыройсыз	— бесчестие
қуыстанып	— не в своей тарелке, чувствовать неудобно
қысылып	— напрягаясь
дегібірсізденіп	— беспокоившись
ар қысып	— беспокоит честь
мазасы кетеді	— уходит покой
ғажап	— прекрасное
сезім	— чувство
жақсы жүргенде	— в хорошем расположении духа
мүлде мазаламайды	— вовсе не беспокоит
құлдық	— рабство
езгі	— эксплуатация
дағдыландыра алады	— может стать привычкой
оқып жүрген шағында	— во время учебы
әділдік	— справедливость
шешім	— решение
дұрыстық	— верность
ақ ниет	— здесь: доброе намерение
алдау	— обманывать
құбылыс	— явление
шындық	— честность
туралық	— правдивость
зорлық жасау	— насилие, принуждение
өтірік	— ложь, ложный
сондықтан	— поэтому
әртүрлі	— различные
ақылдасамыз	— обсуждаем
әсіресе	— особенно
балық аулау	— ловить рыбу

кейде	— иногда
ән салу	— петь
асықпайды	— не торопится
дүниеге келу	— родиться
баланың ойы	— мысль ребенка
ғажап	— удивительно
салмақты	— уравновешанный
ренді	— симпатичный
нашар	— плохой
мейірбан	— добрый
болуға тиісті	— должен быть
науқас, ауру, дімкөс	— больной
жеңілдетуге тиіс	— должен облегчить участь
борыш, парыз, міндет	— обязанность, долг
батыл	— смелый
шыдамды	— терпеливый
асқындауы мүмкін	— может осложнить
жұқпалы	— инфекционный
қауіп	— опасность
сапалы түрде	— качественно
ескерту	— замечание
сөгіс	— выговор
кұжаттар	— документы
қателесу	— ошибаться
құқым жоқ	— не имею права

■ День 3

Салалас құрмалас сөйлем ССП с соединительными союзами

Сложносочиненные предложения состоят из частей, связанных сочинительными отношениями, объединенных при помощи *сочинительных союзов* в русском и казахском языках или *без союза*, только интонацией, в казахском языке. Части сложносочиненного предложения находятся между собой в относительной *смысловой и грамматической независимости*.

Основными формальными средствами связи служат соединительные союзы.

Да, де — тоже, и, также, даже и, если даже и.

Және — и

Және де – а также, и еще
әрі – и

Объединяясь при помощи этих союзов, части сложносочиненного предложения находятся в соединительных отношениях (ыңғайлас, салалас).

Сөз осымен бітті де екеуі айрылып қетті. – Разговор на этом закончился, и они разошлись в разные стороны.

В данном предложении выражаются соединительные отношения со значением последовательности действия, части связаны союзами **ДА//ДЕ**.

Тапсырма 1. Мәтінді оқыңыз. Мәтіннен салалас құрмалас сөйлемдерді табыңыздар

Задание 1. Прочитайте текст, выберите из него сложноподчиненные предложения.

Әкемнің өңгімесі

Мен мектепті бітірдім де, институтқа түстім. Институтта оқыдым, әрі жұмыс істедім. Институтты бітірдім де, аспирантураға түстім. Аспирантурада оқыдым және институтта сабақ бердім. Мамаң екеуіміз кандидаттық диссертацияны қорғадық та, үйлендік. Дүниеге сен келдің де, институт бізге жатақханадан жеке бөлме берді.

Тапсырма 2. Берілген схема бойынша мәтінді 3 жақта өңгімелеп беріңіз.

Задание 2. Опираясь на схему, перескажите текст от 3 лица.

Жай сөйлем + жалғаулық + жай сөйлем.

Әкем мектепті бітірді де, институтқа түсті.

Ол институтта оқыды, әрі жұмыс істеді.

Тапсырма 3: Сөйлемдерді мәтіннен алған мәліметтермен толықтырыңыз.

Задание 3. Дополните предложения информацией из текста.

Мен мектепті бітірдім де, _____

Институтта оқыдым, _____

Институтты бітірдім де, _____

Аспирантурада оқыдым және _____

Мамаң екеуіміз диссертацияны қорғадық та _____

Дүниеге сен келдің де _____

Тапсырма 4. Мәтіннен берілген сөйлемдерді логикалық жүйелікпен жазыңыз.

Задание 4. Расположите предложения в логической последовательности.

- ☐ Мамаң екеуіміз кандидаттық диссертацияны қорғадық та үйлендік.
- ☐ Мен мектепті бітірдім де, институтқа түстім.
- ☐ Дүниеге сен келдің де, институт бізге жатаханадан жеке бөлме берді.
- ☐ Институтта оқыдым, әрі жұмыс істедім.
- ☐ Аспирантурада оқыдым және институтта сабақ бердім.

Тапсырма 5. Сөйлемдерді салалас құрмалас етіп аяқтандар.

Задание 5. Завершите предложенные конструкции, преобразовав их в сложносочиненные предложения.

Мақсат әнді жақсы айтады, _____

Жангелді әрі ренді, _____

Қоңырау соғылды да, _____

Шыңғыс қазақ өндерін де көп біледі және _____

Қонақта төрде ақсақалдар отыр және _____

Мына баланың ойы да жақсы, _____

Алматының жазы да өсем _____

Қажетті сөздер: төменде жас жігіттер жайғасқан, қысы да ғажап, әрі домбыраны әдемі тартады, орыс өндерін де жақсы орындайды, ісі де жақсы, әрі салмақты, сабақ басталды.

МОДЕЛЬ: ССП с причинно-следственными отношениями

<i>Неге? Не себепті?</i>	<i>Не істедік?</i>
Көлік болмағандықтан,	жаяу келдік кешігіп қалдық үлгере алмай қалдық шаршап келдік ұзақ жүріп келдік
Кешігіп келгендіктен,	бастықтан ескерту алдық сөгіс алдық кешірім сұрадық соңынан отырдық

Қонақтар келіп қалған соң,	дастархан жайдық ет астық көршілерді шақырдық жұмысты қоя тұрдық жақсылап күттік
Қонақтар келгендіктен	дастарханға отырдық. ән салдық, күй тыңдадық. көңілді отырдық. қуанып қалдық.

Тапсырма 6. Үлгі бойынша сөйлем құраңыз. Нүктенің орнына ***бірақ, себебі, өйткені, сондықтан*** шылауларын дұрыс қойыңыз.

Задание 6. Составьте предложения по образцу. Вместо пропусков правильно употребите союзы ***бірақ, себебі, өйткені, сондықтан***.

Үлгі: Театрға барғым келеді, бірақ бара алмаймын. Себебі қонақтар келіп қалды.

Құрбымның үш бөлмелі пәтер алғысы келеді ..... ала алмайды ..... ақшасы жоқ. Ағамның шетел фирмаларында жұмыс істегісі келеді ..... істей алмайды ..... ағылшын тілін білмейді. Әкем “Жигули” машинасын сатып алғысы келді, ... алмады ..... қазіргі “Жигули” машиналары өте нашар деді. Мен ағылшын тілінде сөйлей аламын, ... жазуды үйренгім келеді.

Тапсырма 7. Сөйлемдерді аяқтаңыздар.

Задания 7. Закончите предложения.

Мен қалаға келдім, себебі _____

Құжаттарымды заң университетіне тапсырдым, өйткені _____

Бірінші жылы оқуға түсе алмай қалдым, өйткені _____

Қабылдау емтиханын өте жақсы тапсырдым, сондықтан _____

Тапсырма 8. Сол жақтағы бағанадағы сөйлемдердің логикалық жалғасын дұрыс табыңыз.

Задания 8. Подберите верное логическое завершение для предложений из левого столбца.

Менің қателесуге құқым жоқ, себебі

Әкемді ренжіткім келмейді, өйткені

Анамды өте жақсы көремін, сондықтан

Оқытушы дауыс көтеріп сөйлемейді, өйткені

Әсем сабаққа үнемі кешігіп келеді, себебі

Досым оқуға Америкаға кетеді, себебі

Айнұр Францияға сән үлгілерін көрсетуге барады, өйткені

сән үлгілерін көрсетуден бірінші орын алды.

мен дәрігермін.

ағылшын тілінде еркін сөйлейді.

ренжіткім келмейді.

өте мәдениетті кісі.

ол қаланың сыртында тұрады.

оны қатты сыйлаймын.

Тапсырма 9. Мәтінді оқыңыз. Салалас құрмалас сөйлемдерді көрсетіңіздер. Оқу барысында кілт сөздерді теріп жазыңыздар. Бұл сөздерді дәрігердің мамандық туралы ойын жеткізуге пайдаланыңыздар.

Задания 9. Прочитайте текст. Укажите предложения с соединительными союзами. В процессе чтения подберите ключевые слова для их употребления в дальнейшем рассуждении о профессии врача.

Дәрігер

Дәрігер адамдарды жақсы көруге әрі мейірбан жүректі болуға тиісті, өйткені науқастың ауруын жеңілдету, оны емдеу - дәрігердің бірден — бір борышы.

Дәрігер білімді, батыл әрі шыдамды болуға тиіс, себебі ауруды дер кезінде дұрыс шешім қабылдап емдемесе асқындырып алады. Ол недей бір жұқпалы ауру болса да, емдеуге баруға міндетті, өйткені ол оның кәсіби парызы. Ауруды жұқтырып алу қауіпін білсе де, өз еркімен саналы түрде күтіп, емдейді, сондықтан оларды түн демей — күн демей науқас

адамға шақырады. Басқа дәрігер болмай қалса, ол өзінің ауырғанын қарамастан, шақыртуға барады, сол себепті халық дәрігерлерді қатты сыйлайды.

Тапсырма 10. Сұраққа жауап беріңіздер.

Задание 10. Ответьте на вопросы.

Дәрігер қандай болуы керек?
Дәрігердің борышына не жатады?
Дәрігер не істеуге тиіс?
Дәрігердің кәсіби парызына не жатады?
Дәрігер ауруды қалай күтеді?
Халық дәрігерді не себепті сыйлайды?

Тапсырма 11. Сөйлемнің басын табыңыздар.

Задания 11. Определите начало предложений.

_____, өйткені атам ауырып қалды.
_____, сондықтан халық дәрігерді сыйлайды.
_____, себебі дәрігердің кәсіби парызы.

Тапсырма 12. Аурудың атынан сұқбатты өңгімелеп беріңіз.

Задания 12. Передайте содержание диалога в виде монолога от лица больного.

- Кіруге рұқсат етіңіз.
- Кіріңіз. Отырыңыз. Қай жеріңіз ауырады?
- Басым ауырып, жүрегім айнып тұр.
- Есіңізге түсіріңізші не жедіңіз? Ыстығыңыз бар ма? Өлшейік.
- Иә ыстығыңыз бар екен 38 С.
- Дәрігер мен артық ештеңе жемеген сияқтымын.
- Жатыңыз. Киіміңізді көтеріңіз.
- Сіздің ауруыңыз соқыр шекке ұқсайды. Қазір хирургке барасыз.

Тапсырма 13. Жаттығуда айтылған ойлардың себебін түсіндіріңіз.

Задание 13. Объясните причину высказанных сообщений.

Менің тісім ауырды, сондықтан _____
Әкемнің асқазаны ауырады, себебі _____
_____, өйткені көзі ауырып жүр.
_____, сондықтан медбикеге бардым.
Біз дәрігер шақырдық, неге десеңіз _____

Дәруменді ішуіміз керек, себебі _____

Тапсырма 14. Мәтінді сөздіксіз оқып түсінуге тырысыңыз.

Задание 14. Прочитайте и попытайтесь понять текст без словаря.

Әрбір адам өз мамандығына сәйкес машықтанған іспен айналысуы керек. Дәрігерге сурет салуға болмайды, себебі әр істің өз маманы болады. Істі білмеген адам оны бүлдіреді, сондықтан да білмейтін, қолыңнан келмейтін істі істеймін деп өуре болмаңыз.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Тапсырма 15. Дәрігер қандай мамандық? Дәрігер қандай болуы керек деп ойлайсыз? Оның себебі не? Айтыңыз.

Сөйлеу үлгісі (речевая модель)

Дәрігер . . . . . мамандық. Меніңше, ... болуы керек, оның себебі . . . . . Сонда ғана . . . . . көмектеседі. . . . . аурудан тез жазылады.

Тапсырма 16. “Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінен” міндет, міндетті, міндетті түрде деген сөздердің мәнін қарап, жазып алыңыз. Жазып алған сөздеріңіздің әрқайсының мәнін түсіндіріңіз.

Сөйлеу үлгісі (речевая модель):

Бұл сөздің мәні . . . . . , ... деген ұғымды білдіреді. Оны басқа сөзбен . . . . . деп айтуға болады. Егер оның мәнін түсіндірсем, ол . . . .

Тапсырма 17. Мына сөйлемдерді басқаша қалай беруге болады? Айтыңыз.

Задание 17. Как иначе можно передать смысл данных предложений?

1. Дәрігер ауруды емдеуге міндетті. 2. Мен міндетті түрде дәрігерге емделуге барамын. 3. Менің алдыма қойған басты міндетім дәрігер болу.

Тапсырма 18. Өзіңіздің болашақ мамандығыңыздың негізгі міндеті не? Сіз өзіңіз болашақта қандай міндеттер атқаруға тиіссіз? Ойыңызды айтыңыз.

Сөйлеу үлгісі (речевая модель):

Менің болашақ мамандығымның негізгі міндеті - . . . . . Оның себебі . . . . . міндетімді орындадым деп есептеймін. Ол үшін . . . . . тиіспін.

Тапсырма 19. Студентті дәрігердің ролін ойнауға шақырыңыз. Оға аурулармен сөйлесу ситуациясында дәрігерлік этиканы қала сақтау керек екенін түсіндіріңіз. Куртастарына түсіндір барысында анықтай түсетін сұрақтар қойғызыңыз.

Задание 19. Пригласите студента на роль врача. Объясните ему обязанности этику поведения врача в ситуации общения с больными. Предложите его однокурсникам в ходе объяснения задавать уточняющие вопросы.

Тапсырма 20. Суретке сұхбат құрыңыз.

Задание 20. Составьте диалог по картине.

■ День 4

Қарсылықты салалас құрмалас сөйлем (ССП с противительными союзами)

ССП с противительными отношениями — это сложные предложения, части которых соединяются *противительными союзами*:

әйтпесе — иначе

бірақ — но, однако

сонда да — все-таки, тем не менее, все же

дегенмен — однако же, но зато

алайда — однако, тем не менее

сөйтсе де, сөйткенмен — но, однако, хотя и так, все-таки

МОДЕЛЬ: ССП с противительными союзами

Мен дәрігер болғым келеді,	<i>бірақ алайда дегенмен</i>	біліміме сенбеймін. шыдамым жетпейтін сияқты. ақылы оқуға қаржым жоқ.
Күз түсті,	<i>сөйтсе де дегенмен сонда да алайда</i>	жапырықтар сарғайған жоқ. күн суытқан жоқ. күстар ұшып кеткен жоқ. жауын жауған жоқ.

Тапсырма 1. Мәтінді оқи отырып, негізгі ойды білдіретін конструкцияны табыңыз. Оларды мәтінді әңгімелеу барасында пайдаланыңыз.

Задание 1. В процессе чтения текста подберите опорные конструкции для их употребления при последующем пересказе текста.

Менің мамандығым

Мен мұғаліммін. Осы мамандықты жас кезімнен жақсы көруші едім. Әкем дәрігер болғанымды қалады, алайда мен мұғалім мамандығын таңдадым. Менің бұл мамандықты таңдауыма Жүсіпов Өміртай деген мектептегі ұстазым әсер етті. Өміртай ағай өте білімді, бірақ қатал мұғалім болатын. Ағай бізге көп талап қоятын, сөйтсе де біз ағайды өте сыйлайтынбыз.

Қазір мен мектепте де, институтта сабақ беремін. Жұмысым өзіме қатты ұнайды. Үйге шаршап келемін, дегенмен ертеңіне жұмысқа қуана тұрамын. Себебі мені қанша көздер бүгін не айтар екен, деп күтіп отырған жоқ па?! Мұғалім болу қиын, сонда да өте құрметті жұмыс деп ойлаймын.

Тапсырма 2. Сол жақтағы бағанадан сөйлемнің логикалық жалғасын табыңыз.

Задание 2. Подберите логическое завершение для предложений из левого столбца.

Мұғалім болу қиын, сонда да өте ...	ертеңіне қуана тұрамын.
Мұғалім құрметті жұмыс, бірақ ...	талап қойғыш болуы керек.
Мұғалім өте білімді, бірақ ...	біз ағайды сыйлайтынбыз.
Әкем дәрігер болғанымды қалады, дегенмен ...	құрметті жұмыс.
Ағай көп талап қоятын, сөйтседе ...	табысы өте аз.
Үйге шаршап келемін, алайда ...	мен мұғалім болуды таңдадым.

Тапсырма 3. Мәтіннен берілген сөйлемдерді логикалық бірізділікпен қойып, ретімен нөмірлеңіз.

Задание 3. Пронумеруйте следующие предложения в логической последовательности текста.

- ☐ Өміртай ағай өте білімді, бірақ қатал мұғалім болатын.
- ☐ Мен мұғаліммін.
- ☐ Менің бұл мамандықты таңдауыма Жүсіпов Өміртай деген мектептегі ұстазым әсер етті.
- ☐ Осы мамандықты жас кезімнен жақсы көруші едім.
- ☐ Ағай бізге көп талап қоятын, сөйтсе де біз ағайды өте сыйлайтынбыз.
- ☐ Әкем дәрігер болғанымды қалады, алайда мен мұғалім мамандығын таңдадым.

Тапсырма 4. Үлгі бойынша сөйлесіңіз.

Задание 4. Поговорите по образцу.

- а) Мәтінде ... туралы айтылады.
Бұл мамандықты таңдауыма ...
Қазір мен ... істеймін.
Мұғалім ... , бірақ ... мамандық.
- ә) Мұғалім ... мамандық.
Меніңше, ... болуы керек.
Оның себебі ...
- б) Мен сізбен келіспеймін ...

Себебі ... менің ойымша, мұғалім ... болуы керек.

Неге десеңіз ... .

з) Мен сіздің айтқаныңызға келісемін ..., ме өзім де ... .

Сонымен қатар, мұғалім ... болуы керек.

Тапсырма 5. Бүтін байланысты конструкцияны теріске шығару мақсатында оң бағынадан тиісті конструкцияны тауып жазыңыз.

Задание 5. Сделайте выборку конструкций в столбцах для организации цельных и связных конструкций.

Мұғалім байсалды, ақылды, сыпайы, ...	... сөйткенмен жай қимылдайды. ... сөйткенмен жайлап айтады.
Дөрігер білімді, елгезек, шыдамды ...	... бірақ парақор болмауы керек. ... бірақ арызқор болмауы керек.
Заңгер әділ, шыншыл ...	... дегенмен қатал кісі. ... дегенмен сұсты кісі.
Сатушы жайдары, мәдениетті, ...	... сөйткенмен тиянақты болуы керек. ... сөйткенмен көңілді болуы керек.

Тапсырма 6. Мәтінді оқыңыздар және аударыңыздар.

Задание 6. Прочитайте и переведите текст.

Біздің көрші Марат Сапарұлы – дәрігер. Ол кісінің жұмысы өте жақсы, бірақ жалақысы аз. Әкем заң кеңесшісі болып істейді. Жалақысы көп, алайда үйде аз болады. Шет елден келген азаматтармен жұмыс істейді. Мамам да жұмыстан кеш келеді, дегенмен бізбен әңгімелесуге уақыт табады. Мен кітапханадан кешірек келемін, сонда да кешкі асты дайындап қоюға тырысамын. Әкем демалыс күндері де жұмыс істейді, сөйткенмен бізбен қыдыруға уақыт табады. Інім әлі кішкентай, сөйтсе де ағылшын тілін үйреніп жүр. Мен де ағылшын тілінде сөйлегім келеді, бірақ мен үшін тіл үйрену өте қиын.

Тапсырма 7. Сөйлемдерді мәтіннен алынған мәліметтермен толықтырыңыз.

Задание 7. Дополните предложения информацией из текста.

Әкем дәрігер болғанымды қалады, _____

Өміртай ағай өте білімді, _____

Ағай бізге көп талап қоятын, _____
Үйге шаршап келемін, _____
Мұғалім болу қиын, _____

Тапсырма 8. Сөйлем неден басталатынын ойлап жазыңыз.

Задание 8. Подумайте и определите начало приведенных предложений.
_____, бірақ бара алмадым.
_____, сонда да түсінбедім.
_____, алайда ешкім тарамады.
_____, сөйткенмен емтихан тапсыра алмады.
_____, дегенмен өте сыйлы кісі.
_____, сөйтсе де үйге кеш оралды.

Тапсырма 9. Жақшаның ішіндегі сөйлемдерді қазақшаға аударып жазыңыздар.

Задание 9. Переведите данные в скобках словосочетания на казахский язык.

- (*У него очень хорошая работа*), бірақ жалақысы аз.
- (*Высокая зарплата*), алайда үйде аз болады.
- (*Мама приходит поздно с работы*), дегенмен бізбен өңімелесуге уақыт табады.
- (*Я вечером поздно прихожу из библиотеки*), сонда да кешкі асты дайындап қоюға тырысамын
- (*Папа работает и в выходные дни*), сөйткенмен қыдыруға уақыт табады.
- (*Мой брат еще маленький*), сөйтсе де ағылшын тілін үйреніп жүр.
- (*Я тоже хочу говорить по-английски*), бірақ мен үшін тіл үйрену өте қиын.

Тапсырма 10. Сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыздар.

Задание 10. Переведите на казахский язык.

- Это мы, воспитатели, обязаны понять ребенка и строить наши воспитательные планы с учетом его души.
- _____
_____
_____

Надо видеть себя в детях.

• Надо принимать их как повторение своего детства.

• Надо жить жизнью детей, чтобы быть гуманным педагогом.

Тапсырма 11. БІРАҚ жалғаулық шылауын СОНДА ДА жалғаулық шылауымен ауыстырып көріңіз. Ойдың мағынасы өзгере ме?

Задание 11. Замените союз БІРАҚ словом СОНДА ДА. Изменится ли смысл высказывания?

Үлгі: Саған қиын болды, *бірақ* сен ол қиындықты жеңдің. Саған қиын болды, *сонда да* сен ол қиындықты жеңдің.

1. Біз шаршадық, *бірақ* ілгері жүре бердік.
2. Сәуір айы, *бірақ* күн әлі суық.
3. Спектакль бітті, *бірақ* көрермендер тарамды.
4. Оның денсаулығы болмады, *бірақ* жұмысқа келді.
5. Оған біздің әңгіміміз ұнамады, *бірақ* ол оны сездірмеді.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вы хотите выразить свое сожаление по поводу несвершившегося действия по вашей вине, то можно употребить следующие выражения:

Ол	... бірақ,	мен	... бармадым.
	... алайда,		... көрмедім.
	... дегенмен,		... кездеспедім.
	... сонда да,		... түсінбедім.

Тапсырма 12. Әңгімелесушіңіздің қимылын, сөзін теріс қабылдаңыз.

Задание 12. Отрицательно отреагируйте на жест или реплику собеседника.

Тапсырма 13. Алынған хабарлама шындыққа сай келмейді. Неге екенін түсіндіріңіз.

Задание 13. Скажите, что полученное сообщение не соответствует действительности и объясните почему.

Тапсырма 14. Досыңыздың ойымен келіспейтінін айтыңыз. Неге екені түсіндіріңіз.

Задание 14. Скажите, что Вы не согласны с мнением друга и объяснит почему.

Тапсырма 15. Грамматикалық құрлысты мағынаға қарама-қарсы пайдалануға болатындай етіп ситуацияны өзгертіңіз.

Задание 15. Измените ситуацию таким образом, чтобы можно был употребить противоположную по значению грамматическую структуру.

- 1) Вы проиграли спор.
- 2) Вы не смогли выполнить задуманное.
- 3) Вы не смогли завершить обучение в ВУЗе.
- 4) Вы не смогли найти работу.

Есте сақтаңыз!

жас кезімнен	—	с детских лет
таңдау	—	выбирать
ұстаз	—	педагог, учитель
әсер етті	—	повлиял
қатал	—	строгий
талап	—	требование
шаршау	—	уставать
байсалды	—	серьезный
келіспеу	—	не соглашаться
сыпайы	—	вежливый
шыншыл	—	правдивый, честный
елгезек	—	чуткий, внимательный
жайдары	—	доброжелательный
сұсты	—	суровый
тиянақты	—	аккуратный
парақор	—	взяточник
арызқор	—	жалобщик
жалақыс	—	заработная плата
қиын	—	тяжело
жену	—	победить
қиындық	—	трудность
тарау	—	расходиться
сездірмеді	—	не показал виду

ТАЛҒАУЛЫҚТЫ САЛАЛАС СӨЙЛЕМ (ССП с разделительными союзами)

Разделительные союзы:

әлде — или
біресе — не то, не то
не, не болмаса, болмаса немесе — или
я ... я — либо
кейде — иногда
біресе — то ... то

В ССП с разделительными союзами указывается на такие явления, которые не могут происходить одновременно: они или чередуются, или одно явление исключает другое. ССП с этими союзами (талғаулықты салалас сөйлем) в обоих языках выражают разделительные отношения и то грамматическому значению делятся на 2 группы:

- взаимоисключающие, выражающие явления, события, исключаящие друг друга.

Не жаңбыр жауады, не болмаса қар жауады. — Либо будет дождь, либо - снег.

В русском языке значение взаимоисключения усиливается добавлением частиц **ЖЕ, ЛИ, ТО ЛИ ... ТО ЛИ, НЕ ТО ... НЕ ТО**, которым в казахском языке соответствует **ӘЛДЕ**.

Взаимоисключение в казахском языке может выражаться словом **кейде**, которому в русском языке соответствует союз **или**.

Кейде репжісіп қаламыз, кейде татуласамыз.

- чередования, указывающие на события, происходящие попеременно, чередующиеся, но не совместимые, происходящие в разных временных планах.

Біресе жауын жауады, біресе күн ашылады. — То дождь идет, то снова светит солнце.

МОДЕЛЬ: ССП с разделительными союзами

Автобус Оқу залында Далада Теледидарда	<i>біресе</i> <i>кейде</i> <i>я</i> <i>бірде</i>	тез жүреді, конференция, қар, орысша хабар,	<i>біресе</i> <i>кейде</i> <i>я</i> <i>бірде</i>	жай жүреді. кино болады. жаңбыр жауады. қазақша хабар береді.

Демалыста Ол	не я	киноға барамын, өзін сыйламайды,	не я	театрға барамын. өзгені сыйла- майды.

Тапсырма 1. Мәтінді оқыңыз. Талғаулықты салалас құрмалас сөйлемдер көрсетіңіздер.

Задание 1. Прочитайте текст. Укажите ССП с разделительным союзами.

Туған күн

Бүгін қарындасымның туған күні. Ешкімді шақырған жоқпыз. Н көршілер, не достары келер деп дайындалып жатырмыз. Қарындасымны қуанышында шек жоқ. Ол я ақ көйлегін киерін, я гүлді көйлегін киері білмей жүгіріп жүр. Ақ дастархан жайылды, үстіне бәрін қойды. Мама дастарханға жидектерді не бірінші қоярын, не соңынан қоярын білмей ойланып тұр. Меніңше, мейлің бірінші қой, мейлің соңынан қой, бәрібі жеп қоямыз.

Кеш болды я көршілер жоқ, я достары жоқ. Дастарханға не отырамызды, не отырмасымызды білмейміз. Әкем бәрімізді дастарханға шақырды. Дастарханға отырып, тамақ жей берген кезде қоңырау шылдырады. Бірінен соң бірі көршілер де, достары да, туыстары да келді. Қарындасым мәз. Я сыйлықтарды аларын білмейді, я амандасарын білмей қуанып тұр.

Тапсырма 2. Екі бағынадан бүтін бір байланыста ойды білдіретін конструкцияларды теріп жазыңыз.

Задание 2. Сделайте выборку конструкций в столбцах для организации цельных и связных высказываний.

Ол я ақ көйлегін, я гүлді көйлегін ...

Мама дастарханға жидектерді не бірінші қоярын, не соңынан қоярын ...

Меніңше, жидектерді мейлің бірінші қой, мейлің соңынан қой ...

Кеш болды я көршілер жоқ, ...

бәрібір жеп қоямыз
бәрібір өзі істейді

я достары жоқ
немесе достарына барады

киерін білмей
жүгіріп жүр
өдемі көйлегін
киіп жүгіріп жүр

білмейміз
көреміз

астарханға не отырамызды, не
ырмасымызды ...

сыйлықтарды аларын білмейді, я
нақтармен амандасарын

қуанып тұр
риза болып тұр

ойланып тұр
мұңайып тұр

апсырма 3. Сөйлемдегі бос орындарды тиісті конструкциялармен
толтырыңыздар.

адание 3. Заполните пропуски в предложениях необходимыми
конструкциями.

Ол ( ) киерін білмей жүгіріп жүр.
Іеніңше жидектерді ( ) бөрібөр жеп қоямыз.
еш болды я көршілер жоқ ( ).

апсырма 4. Мәтінді оқыңыз. Құрмалас сөйлемдерді байланыстырушы
жалғаулық шылауарға көңіл бөліңіз. Оқу барысында кілт
сөздерді теріп жазыңыз. Өзіңіздің “Менің демалыс күнім”
деген тақырыпта әңгімеңізге кілт сөздерді пайдаланыңыз.

адание 4. Прочитайте текст. Обратите внимание на средства связи в
сложных предложениях. В процессе чтения текста подберите
ключевые слова для их употребления при создании
аналогичного рассказа “Мой выходной день”.

Демалыс күн

Бүгін демалыс, сондықтан бос уақытым көп. Бос уақытымда дәмді
амақ пісіргенді, кітап оқығанды ұнатамын. таңертең жанұямызбен
үндегіден кештеу тұрамыз, тамақ ішеміз. Мен кір жуамын, қызым үй
гинайды. Түскі асқа кейде манти, кейде палау жасаймыз. Қызым осы
ағамдарға өртүрлі салаттар жасайды.

Бөріміз дастархан басына жиналамыз. Дастархан басында апта бойы
теген жұмыстарымызды әңгімелейміз. Келесі аптада не істеу керек екенін
қылдасамыз.

Түскі астан кейін әркім өз жұмысын істейді. Мен кітап оқимын. Қызым
гузыка тыңдайды. Жолдасым газет оқиды және теледидар көреді. Кешкі
сқа кейде бауырсақ, кейде торт, пирог пісіреміз. Кешкі ас өсіресе қызыма
атты ұнайды.

Кешкі астан соң бірде концертке, бірде театрға барамыз.

апсырма 5. Сол жақ бағанадағы сөйлемдерді оқып. Мағынасы тура
келетін оң жақ бағынадағы сөйлемдермен аяқтаңыз.

Задание 5. Прочитайте предложения из левого столбца и закончите их подходящими по смыслу предложениями из правого столбца:

• Бүгін демалыс, сондықтан ...	балық аулауға кетеді.
• Танертең кеш тұрамыз, сосын ...	қонаққа барамын.
• Мен кітап оқимын, ...	дискотекаға барады.
• Жанұямызбен я тауға шығамыз, я ...	бірге тамақтанамыз.
• Қызым кейде құрбыларымен қыдырады, кейде ...	кеш тұрамыз.
• Жолдасым балық аулағанды ұнатады, сондықтан ...	теледидар көремін.
• Мен үйде боламын, немесе ...	театрға барамыз.

Тапсырма 6. Сөйлемді оқып шығыңыздар және мағынасы тура келетіні өз сөйлемдеріңізбен толықтырыңыздар.

Задание 6. Прочтите предложения и дополните их собственными подходящими по смыслу предложениями.

- Бүгін демалыс, сондықтан ...
 Тенертең кеш тұрамыз, сосын ...
 Мен үйде боламын, немесе ...
 Кешке қарай театрға барам, әлде ...
 Түстен кейін қонаққа барам, немесе ...
 Достарыммен дискотекаға барамын және ...
 Мен достарымен тауға барғым келеді, бірақ ...

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вы обсуждаете различные варианты решения одной проблемы, то можно в разговоре использовать следующие выражения:

- *Мен әлде . . . . . , әлде . . . . . боларымды білмеймін.*
- *Бірісе . . . . . келеді, бірісе . . . . .*
- *Я . . . . . істерімді, я . . . . .*
- *Кейде . . . . . , ... кейде . . . . .*

Задание 7. Составьте ситуацию по цепочке путем добавления каждым студентом одного или нескольких предложений.

Задание 8. Расскажите в повествовательной форме эпизод из Вашей жизни, связанный с трудностью принятия решения в определенной ситуации.

Игра “Повседневные проблемы”. Играющие должны рассказать друг другу о своих повседневных заботах, поделиться тем, как они разрешаются, порассуждать о мелочах жизни, о том, как приходится иногда менять планы, отказываться от чего-либо.

Есте сақтаңыз!

куанышында шек жоқ	—	радости нет предела
жидек	—	ягоды
соң	—	после
жайылды	—	постелили
мейлің	—	пусть
мәз	—	рад(-а)
күндегіден кештеу	—	позже обычного

УРОК 5

■ День 1

Сабақтас құрмалас сөйлем Сложноподчиненные предложения

Сложноподчиненные предложения — сложные предложения, в которых одно простое предложение по структуре и смыслу зависит от другого. СПП может состоять из двух и более простых предложений. В СПП одно простое является главным (**басыңқы сөйлем**), а другое — придаточным (**бағынықылы сөйлем**), оно служит для пояснения содержания главного предложения.

Кейде өте ыстық болады, деміңді алалмай қаласың. — Иногда бывает так жарко, что не можешь дышать.

Средством связи частей сложноподчиненного предложения в казахском языке являются:

– **специфический способ выражения глагола-сказуемого в придаточных предложениях:**

1) **Шартты рай.** (Условное наклонение глагола.)

с аффиксами -са/-се

Бар болса Білім, сен сөйле, тілім. — Если есть знания, ты говори, язык!

- 2) **Көсемше. (Деепричастие)**
с аффиксами -ып/-іп/-п/-а/-й/-е/-ғалы/-гелі/-қалы/-келі.
Классың есігі ашылып, оқушылар тысқа шығып жатты. — Когда открылись двери класса, ученики выбежали наружу.
- 3) **Глагольные формы на-майынша/-мейінше.**
Оқығандарын әбден біліп алмайынша, ол алға жылжи алмайды. — Пока полностью не усвоит изученное, он не продвинется вперед.
- 4) **Глагольная форма на-ысымен//ісімен.**
Үйге келісімен, тез хабар беріңіз. — Срочно сообщите, как только вернетесь домой.
- 5) **Есімше. (Причастия)**
на -ған/-ген, -қан/-кен, -ша/-ше, в формах -дай/-дей, -дықтан/-діктен -мен.
Біз қанша айтқанмен, ол көнбеді. — Несмотря на то, что мы ему говорили, он не согласился.
- 6) **единственным союзом ЕГЕР (если) в придаточных условия:**
Егер сен бірге барсаң, мен саған соғайын. — Если ты пойдешь со мной, я заиду за тобой.

Причастия и деепричастия в роли сказуемых придаточных предложений несамостоятельностью своей грамматической формы определяют зависимость одной части от другой и в то же время обуславливают связь между ними: Одним из элементов структуры сложноподчиненных предложений в казахском языке являются **послелог** и **служебные слова**, употребляемые в сочетаний с теми или иными причастными формами сказуемых придаточного предложения.

Оқу бітітіріп келгеннен кейін, көп уақыт мұғалім болып істедім.

Придаточные предложения в составе сложноподчиненного предложения в казахском языке преимущественно находятся в **препозиции**, или, в редких случаях, причастное предложения может быть **внутри** главного. В то время как в русском языке они могут занимать в составе сложного любую позицию. Основным различием в структуре сложноподчиненных предложений в сопоставляемых языках является особенность связи компонентов.

СПП с придаточными обстоятельственными

Придаточные обстоятельственные уточняют место, время, причину, цель действия, о котором говорится в главном предложении.

Типы придаточных обстоятельственных предложений

	Виды придаточных	Примеры
1	Придаточные времени . (мезгіл бағыныңқылы)	Әкесі кеткелі, Абай үйден шыққан жоқ. — Абай не выходил из дома с тех пор, как уехал отец.
2	Придаточные причины . (себеп бағыныңқылы)	Күз түскенділіктен, ағаштың жапырақтары сарғая бастады. — Листья на деревьях пожелтели, потому что наступила осень.
3	Придаточные условия . (шартты бағыныңқылы)	Сіз қарсылық білдірмесеңіз, кешке келермін. — Если вы не возражаете, зайду вечером.
4	Придаточные цели . (мақсат бағыныңқылы)	Көп білу үшін, көп оқу керек. — Чтобы много знать, надо много учиться.
5	Придаточные уступки . (қарсылықты бағыныңқылы)	Біз қанша айтқанмен, ол көнбеді. — Несмотря на то, что мы ему говорили, он не согласился.
6	Придаточные образа действия . (кимыл амал бағыныңқылы)	Кейде өте ыстық болады, демінді ала алмай қаласың. — Иногда бывает так жарко, что не можешь дышать.

Шартты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем (Сложноподчиненные предложения с придаточными условиями)

В казахском и русском языке они обозначают условие, при котором совершается действие, о котором говорится в главном предложении, и отвечают на вопросы **ҚАЙТСЕ? НЕ ІСТЕСЕ? НЕ ҚЫЛСА? ҚАЙТКЕНДЕ?** — при каком условии? Егер сен дайын болсаң, *біз ертең жүреміз* не істесең?

**Шартты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем
(Модель-схема придаточного предложения условия)**

Бағыныңқылы сөйлем (придаточное предложение)	Басыңқы сөйлем (главное предложение)
Баяндауыш – глагол условного наклонения -са/-се	
(Оқушылар жиналса), – қайтсе? /жиналыс болады/	
Баяндауыш – деепричастие отрицательной формы – МА+Й, - МЕ+Й, ҚА+Й, КЕ+Й	
(Сын түзелмей), – қайтсе? /мін түзелмейді/.	
Баяндауыш – глагол в отрицательной форме с аффиксом -йынша, -йінше.	
(Сен болмағанда), – не істемегенде? /біз адасушы едік/. (Қонақтар қайтпайынша), – не істемейінше? /мен ұйықтай алмаймын/.	
Баяндауыш – причастие прошедшего времени -ған //-ғанда	
(Сен келмегенде), – не істемегенде? /мен өзім баратын едім/.	

Придаточные условия в сложноподчиненном предложений присоединяются к главному предложению при помощи.

В русском языке	В казахском языке
Когда, когда бы, если, если бы, как бы (союзы и союзные слова)	егер (союз)

Тапсырма1. Мәтінді оқыңыз. Шартты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлемді көрсетіңіз.

Задание1. Прочитайте текст выделите все придаточные условия.

Гүлдарияның арманы

Мен қазір сегізінші класта оқимын, мектепті бітіруге төрт жыл бар. Мен болашақта дәрігер болсам деймін. Мамам маған химия мен биологияны терең түсініп оқысаң, медицинаның негізі неден тұратынын білесің, — дейді. Әрине, сонымен қатар ағылшын тілінде еркін сөйлесем, компьютерде жұмыс істеуге үйренгім келеді. Сол үшін курстарға барып жүрмін. Дәрігерлік университетке түссем, көп оқып, көп іздену керек екенін түсінемін. Дәрігер болсам, қарт адамдарды, қаріп адамдарды ақысыз емдесем деп ойлаймын. Дәрігерге ағылшын тілі, компьютер неге керек дейсіз ғой? Білімімді көтеріп тұруға шетелдерге барып тұрсам деп армандаймын.

Тапсырма 2. Мәтінді үшінші жақта әңгімелеп беріндер.

Задание 2. Перескажите текст от 3-го лица.

Тапсырма 3. Сұраққа жауап беріңіз.

Задание 3. Ответьте на вопросы.

- Гүлдария болашақта кім болуды армандайды?
- Қай пәндерді түсініп оқыса, медицинаның негізі неден тұратынын біледі?
- Ол тағы нені үйренсем дейді?
- Сол үшін ол қайда барып жүр?
- Гүлдария қайда оқыса, көп іздену керек екенін түсінеді?
- Ол дәрігер болса, кімдерді ақысыз емдегісі келеді?
- Білімді көтеріп тұру үшін қайда барып тұрғысы келеді?

Тапсырма 4. Шартты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлемді құраңыздар.

Задание 4. Составьте сложноподчиненные предложения с придаточными условия.

Химия мен биологияны жақсы оқысаң,	дәрігерлік университетке түсесің.
Ағылшын тілін еркін сөйлесек,	қарттарды, көріптерді ақысыз емдейсің.
Компьютерде жұмыс істей алсаң,	шет елдерге барсам деймін.
Дәрігерлік университетке түссең,	шет елдерге білім көтеріп тұруға барасың.
Дәрігер болсаң,	көп оқу керек.
Білімімді көтеріп тұруға,	

Тапсырма 5. Сөйлемді дұрыс құраңыз.

Задание 5. Составьте предложения.

Сен не істесен?	Қайтеді?
Жатып оқысаң Жолдан абайлап өтпесең Жас кезінде уақытты босқа өткізсең, Ата-ананды сыйласаң, Көп оқысаң, Жақсылық жасасаң	көзің ауырады. машина басып кетеді. үлкейгенде өкінесің. балаларың сені сыйлайды. көп білесің. алдыңнан шығады.

Тапсырма 6. Сөйлемді аяқтаңыз.

Задание 6. Закончите предложения.

Күн суық болса,.....

Жаңбыр жауса,.....

Қонақ келсе,.....

Оқытушы айтса,.....

Үй ыстық болса,.....

Кітапханаға барсаң,.....

Тапсырма 7. Мәтінді оқып шығып, бағыныңқы сөйлемге сұрақ қойыңыздар.

Задание 7. Прочитайте тексты. Задайте вопросы к придаточным предложениям.

Уақытты босқа өткізбегенде, емтиханды жақсы тапсыратын едім.

Жауынның астында қалмағанда, ауырмайтын едің.

Мамама көмектеспегенде, дискотекаға жібермейтін еді.

Дискотекаға бармағанда, сені кездестірмейтін едім.

Тапсырма 8. Екі жай сөйлемнен бір шартты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем құраңдар.

Задание 8. Из двух простых предложений составьте сложноподчиненное предложение с придаточным условия.

Сен көп жүрсең, Дүкенге барсаң, Кітап оқысаң, Ауылға барсаң,	іс бітпейтін еді. пойыздан қалатын еді. туыстарға сәлем айт. аяғың ауырады.

Ол бармаса, Ол жүгірмесе, Балалар бармағанда, Мұғалім айтпағанда Шам жағылмағанда	маған да нан әкел. қызықты жерлерін есінде сақта балалар ескермейтін еді. жұмыс бітпейтін еді. балалар қорқатын еді.

Тапсырма 9. Қазақ тіліне аударыңыздар.

Задание 9. Переведите на казахский язык.

Если ты пойдешь в библиотеку, Гулмира, апай тебе даст большой альбом. Если воду долго нагревать, то она превратится в пар. Если хорошо поработаешь, то хорошо отдохнешь. Если летом хорошо отдохнешь, то силу наберешь.

Тапсырма 10. Екі жай сөйлемнен бір шартты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем құраңыздар.

Задание 10. Из двух простых предложений составьте сложноподчиненное предложения с придаточным условия.

Үлгі: Бастық келсе, жиналыс басталады.

Бұлт болады. Жаңбыр жауады. Жер көгереді. Сабақ бітеді. Студенттер үйлеріне тарайды. Қыс болады. Балалар сырғанақ тебеді. Жаз шығады. Күн жылынады. Жазда күн ыстық болады. Балалар көлге шомылады.

Тапсырма 11. Сіздің болашаққа қандай жоспарыңыз бар? Сол туралы жолдасыңызға айтып беріңіз.

Задание 11. Расскажите другу о Ваших планах на будущее.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если вы обсуждаете с другом условия выполнения каких-либо обязательств по делу, то можно сказать:

– Егер сіз .....ңыз/ ніз, мен.....мын/ мін

- Алло! Бұл “Алтын дән” корпорациясы ма?
- Иә, тыңдап тұрған комерциялық директоры Оспанов.
- Бұл Талдықорғаннан Асқар Әлібекұлы сізді 15-ші қарашада болатын кеңеске шақырамыз. Келсеңіз хабар беріңіз, қарсы аламыз.
- Мен таңертең поездбен шықсам, кеңеске үлгеремін бе?
- Поездбен шықсаңыз үлгермейсіз, ұшақпен келгеніңіз дұрыс болар.
- Рахмет. Көріскенше!
- Кездескенше!

Тапсырма 12. Берілген ойлардың қандай жағдайда айтылатынын елестетіңіз. Мүмкін болатындай сұқбат құраңыз.

Задание 12. Представьте ситуации, в которых могли быть использованы данные клише.

- ..... шақырсақ қайтеді?
- ..... айтсаңыз жақсы болар еді.
- ..... қарсы алсаңыз жақсы болар еді.
- ..... ойлансаңыз қайтеді?
- ..... басқарсаңыз дұрыс болар еді.
- ..... рұқсат етсеңіз, жақсы болар еді.
- ..... көмектессең, жақсы болар еді.
- ..... бармасаң қайтеді?
- ..... жазып алсаңдар, дұрыс болар еді.
- ..... қайталап оқысаңдар, дұрыс болар еді.

Сөздік!

түзелмей	—	не исправить
сын	—	критика
мін	—	недостаток
адасу	—	потеряться
терең түсініп	—	глубоко изучить
еркін	—	свободно
іздену	—	поиск
көріп	—	инвалид
ақысыз	—	бесплатно
білімді көтеру	—	повышение квалификации
армандайды	—	мечтает
негізі	—	основы
абайлау	—	осторожно
сыйлау	—	уважение
жақсылық	—	добро
өкінесің	—	пожалеешь, будешь сожалеть
алдыңнан шығады	—	к тебе же вернется
өткізу	—	проводить
іс	—	дело
туыстар	—	родственники
есінде сақта	—	запомни

корку	—	пугаться, бояться
ескермеу	—	незамечать
бұлт	—	туча
көгереди	—	зазеленеет
тарайды	—	расходятся

■ День 2

Қарсылықты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем Сложноподчиненные предложения с придаточным уступки

СПП с придаточным уступки состоят из 2-х простых противоположных по значению предложений, отвечают на вопросы: **ҚАЙТСЕ ДЕ? НЕ ЕТСЕ ДЕ? НЕ ЕТКЕНМЕН?**

Мен үйгіне барсам да, (не істесем де?) ол далаға шықпады. — Хотя я и пришел к нему домой, он не вышел на улицу.

Модель-схема придаточного предложения уступки

Бағыныңқылы сөйлем — придаточное предложение	Частицы	Басыңқылы сөйлем главное предложение
Баяндауыш (сказуемое) глагол условного наклонения. — СА//СЕ	ДА/ДЕ, ТА/ТЕ.	
<i>Көп жыл өмір сүрсем де, (не істесем де?) аз секілді білгенім. (Хотя я много прожил, мне кажется, что мало знаю.)</i>		
Баяндауыш (сказуемое) бола тұра, бола тұрса (соотв. рус. хотя, несмотря на, пускай, как, сколько ни ...)	ДА/ДЕ ТА/ТЕ	
<i>Күн түс БОЛЫП ҚАЛСА ДА, (қайтсе де?) келушілер өлі сиреген жоқ. (Хотя уже был полдень, число приходящихне уменьшилось.)</i>		
Баяндауыш (сказуемое) — при- частия в (Барыс и көмектес септік) на: - ҒАНМЕН / - ГЕНМЕН Соотв. русским союзам хотя .	ДА//ДЕ ТА//ТЕ	
<i>Аспан ашық болғанымен, (қайткенмен?) жаңбыр жауып кетті. Түс болғанмен (қайткенмен?) ол өлі ояңған жоқ.</i>		

Тапсырма 1. Нүктенің орнына тиісті сөздерді қойып жазыңыздар.

Задание 1. Вместо точек вставьте подходящие по смыслу слова.

Қоңырау соғылса да, ...

Біз қанша сұранғанмен, ...

Күн суық болғанмен, ...

Біз келсек те, ...

Қар жауғанмен, ...

Көйлегің арзан болғанмен, ...

Керекті сөздер: ол жеңіл киінді, өдемі екен, күн жылы, сабақ басталмады, дискотекаға жібермеді, күтіп алмады.

Тапсырма 2. Мәтінді оқыңыз. Қарсылықты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлемдерді көрсетіңіз.

Задание 2. Прочитайте текст. Укажите предложения с придаточными уступки.

Біздің топта өте бір білімді жігіт бар. Оның аты Андрей. Андрейдің жасы 17-де. Ол бізбен бірге екінші курста оқиды. Андрей мектепті жедел бітірген. Ол арнайы мектепте оқымаса да, ағылшын тілінде еркін сөйлеп, сауатты жазады. Компьютер курсында оқымағанмен интернетке шығып, өртүрлі бағдарлама құрастыра береді. Оның тағы бір қасиеті көркемсурет мектебінде оқымаса да, суретті өдемі салады. Университетке өзінің салған үлкен пейзажын сыйлады. Арнайы музыка мектебін бітірсе де, музыканы онша ұната бермейді. Андрейдің ең әлсіз жері, қыздармен танысқысы келгенімен, сөйлесуге ұялады. Қанша ұялшақ болғанымен, қыздар оны сыйлайды.

Тапсырма 3. Екі жай сөйлемнен бір қарсылықты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем құраңдар.

Задание 3. Из двух простых предложений составьте сложноподчиненное предложения с придаточным уступки.

1) Андрей арнайы мектепті бітірмесе де,	қыздар оны сыйлайды.
2) Компьютер курсында оқымағанмен,	сөйлесуге ұялады.
3) Арнайы музыка мектебін бітірсе де,	ағылшын тілінде еркін сөйлеп, сауатты жазады.

4) Көркем сурет мектебінде оқымаса да,	музыканы онша ұната бермейді.
5) Қыздармен танысқысы келгенмен,	суретті әдемі салады.
6) Қанша ұялшақ болғанмен,	интернетке шығып, әр түрлі бағдарлама жасай береді

Тапсырма 4. Қарсылықты бағыныңқылы сабақтасты пайдаланып, ойды анықтаңыз.

Задание 4. Завершите высказывания, подбирая подходящие по смыслу придаточные уступки.

Үйден ерте шықсам да, ...

Сенбілікке келмесең де, ...

Тілді жақсы білмесең де, ...

Мен оны көрмесем де, ...

Мамам қатты шаршап тұрса да, ...

Сабақты оқысам да, ...

Тапсырма 5. Қарсылықты бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлемнің бірінші жартысын ойлап жазыңыздар.

Задание 5. Восполните часть сложноподчиненного предложения придаточным уступки.

..... өте қарапайым.

..... мінезі жақсы.

..... үй жылы.

..... ұйқым келмейді.

..... концерт басталды.

..... әңгімелері жарасады.

Тапсырма 6. Әр сөйлемге дұрыс аудармасын тауып, қарсылықты бағыныңқылы сөйлемдердің бөлігін толтырыңыз.

Задание 6. Восполните часть сложноподчиненного предложения с придаточным уступки, подбирая правильный перевод к каждому высказыванию.

1.	ағылшын тілінде еркін сөйлеп, сауатты жазады.
2.	суретті өдемі салады.
3.	музыканы онша ұната бермейді.
4.	сөйлесуге ұялады.
5.	қыздар оны сыйлайды.

Тапсырма 7. Сөйлеу модельдерін пайдаланып, “Егер мен ... да” деген тақырыпта өңгіме құраңыз.

Задание 7. Используя речевые конструкции, составьте рассказ на тему “Даже если я ...”.

Мен ренжісем де,	.... кешіремін. .... ұмытамын. .... сағынамын. .... түсінемін.
Мен қуансам да	.... сездірмеймін. .... көрсетпеймін. .... білдірмеймін. .... жасырамын.
Мен айтсам да	... түсінбейді. .... тыңдамайды. Ол ..... ұқпайды. ... үйренбейді.
Мен тырыссам да	... түсіндіре алмадым. .... үйрете алмадым. .... ойын білмедім.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

1. Если вы намерены, желаете, готовы совершить какие – либо действия, но завершить начатое дело. Вам мешают непредвиденные обстоятельства, то об этом можно сказать так:

.....ғандықтан ....., ...алмайтын.

.....гендіктен ....., ...болдым

- а) – Құрлысты бітірмепсің – ау!?
- Ия, ауырып қалғандықтан, үйімнің құрлысын биыл бітіре алмайтын болдым.
- ө) – Есепті неге шығармайсың?
- Сабақта мұғалімді дұрыс тыңдамағандықтан, есептерді шығара алмайтын болдым.

Сөздік

жедел	–	скорый, быстрый
арнайы	–	специальный, специализированный
еркін	–	свободно
сауатты	–	грамотно
қасиет	–	качество
көркемсурет	–	изобразительное искусство
онша емес	–	не очень
әлсіз	–	слабый
ұялады	–	стесняется
ұялшақ	–	стеснительный человек
сыйлайды	–	уважают
құрылыс	–	строительство
ауырып қалу	–	заболеть
есеп шығару	–	решать пример (задачу)

■ День 3

Қимыл-сын бағыныңқылы сабақтас сөйлем СПП с придаточными образа действия

Придаточное образа действия раскрывает образ, характер, способ действия, названного в главной части сложноподчиненного предложения, и отвечает на вопросы: **ҚАЛАЙ? (как?) ҚАЙТПП? (каким образом).**

Мен қанша тіл білсем, (қалай?) соншалықты мен адаммын. – Сколько я знаю языков, столько раз я человек.

Модель-схема придаточного предложения образа действия

Бағынқылы сөйлем. Придаточное предложение.	Басынқылы сөйлем. Главное предложение.
Баяндауыш(сказуемое)- деепричастия на: -ып// -п// -іп -а// -е// -й	
<i>Түні бойы ұйықтамай, (қайтіп?) жолаушылар ұзақ жолға жүріп кетті.</i>	
Баяндауыш (сказуемое): отрицательная форма болжалды келер шақ в Шығыс септік.	
<i>Кірген бетте директор өз орнына отырмастан, (қайтіп?) сөзін түрегеп тұрып бастады.</i>	

Тапсырма 1. Мәтінді оқыңыздар. Амал бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлемдерді табыңыз.

Задание 1. Прочитайте текст. Укажите придаточные образа действия.

Демалыс күні қызыммен екеуіміз паркке бардық. Қызым қуанып, біз паркте ұзақ жүрдік. Парктің іші өте қызық, өрі көңілді. Қарттар орындықтарға өдемі жайғасып, ұзақ өңгімеге кіріскен. Көрші атай шахматты беріліп ойнап, ешкімді байқайтын емес. Парктің би алаңында сызылып музыка ойнап, кішкене балалар секіріп билеп жүр. Парктің іші өте өсем.

Алматының ауа — райы өте құбылмалы емес пе? Таңертеңнен шайдай ашық тұрған күннің көзін қара бұлт қаптап, жаңбыр сіркіреп жауа бастады. Қол шатырлары жоқтар ағаштардың астында жасырынып тұр. Кейбіреулер қолшатырларын ашып, асықпай қыдырып жүр. Біз қызымыз екеуіміз бір шатырдың астында қысылып, айналадағы көрністерге қарап тұрмыз.

Сәл уақыттан кейін ештеңе болмағандай, күннің көзі жарқырап шыға келді. Адамдар да күннің көзіндей жадырап, көңілденіп қалды. Парктің іші бұрынғыдан да құлпырып кетті. Гүлдердің иісі аңқып мұрнынды жарады. Өткеншекте сыңғырлап күліп, тербетіліп жатқан қызыма қуана қарап тұрмын.

Тапсырма 2. Сұраққа жауап беріңіздер.

Задание 2. Ответьте на вопросы.

1. Демалыс күні қызыммен екеуіміз қайда бардық?

2. Парктің ішінде қарттар қайтіп отыр?
3. Би алаңында музыка қайтіп ойнап тұр?
4. Көрші атай шахматты қайтіп ойнап отыр?
5. Бір кезде не болды?
6. Қол шатырлары жоқтар не істеді?
7. Сәл уақыттан кейін ауа — райы қандай болды?
8. Мен қызыма қайтіп қарап тұрмын?

Тапсырма 3. Сөйлемдерге сұрақтар қойыңыз.

Задание 3. Задайте вопросы к высказываниям.

Сұрақтар	Жауаптар
	1. Демалыс күні қызым екеуміз паркке бардық.
	2. Парктің ішіндегі орындықтарға.
	3. Би алаңында музыка сызылып ойнап, кішкене балалар секіріп билеп жүр.
	4. Көрші атай шахматты беріліп ойнап, ешкімді байқайтын емес.
	5. Бір кезде аспанды қалың бұлт қаптап, жаңбыр сіркіреп жауа бастады.
	6. Сәл уақыттан кейін ештеңе болмағандай, күннің көзі. жарқырап шыға келді.
	7. Әткеншекте сыңғырлап күліп, тербетіліп жатқан қызыма қуана қарап тұрмын.

Тапсырма 4. Үлгіге қарап, екі жай сөйлемнен бір қимыл-сын бағыныңқылы сабақтас сөйлем құрастырыңыз.

Задание 4. Из двух простых предложений составьте по образцу одно сложное предложение с придаточными образа действия.

Үлгі: Сені көрдік. Қуанып қалдық. — Сені көріп, қуанып қалдық.

Пётр алдық. Риза болдық. Ерсұлтан мақтау қағазын алды. Бөріміз қуандық. Мұражайға бардық. Көп нәрсені көрдік. Жүгіріп кірді. Сүйінші сұрады. Жиналыс бітті. Біз демалдық. Рамсторды көрдік. Та қалдық.

Тапсырма 5. Төмендегі көсемшелерді қатыстырып қимыл - сын бағыныңқылы сабақтас сөйлемдер құрастырыңыз.

Задание 5. Со следующими деепричастиями составьте по одному сложно подчиненному предложению с придаточным образа действия.

Салып, беріп, бітіп, жетіп, тез жүріп, айтып, оқып, жауап беріп, жазып, аударып.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вас спросят о том какие чувства Вы испытывали при....., то можно ответить так:

..... -ып// -in, ... қалдық.
n//

- Рамсторды көріп, таң қалдық
- Сыйлық алып, риза болдық.
- Сені көріп, қуанып қалдық.

Задание 6. Представьте, что Ваша семья переезжает в новую, красивую, просторную квартиру. Расскажите другу (подруге) об испытанных чувствах при переезде на новое место.

Задание 7. Представьте, что Вы недавно побывали в новом супермаркете. Составьте 2-3 микродиалога на заданную ситуацию.

Сөздік

ерсілі-қарсылы	— туда-сюда, вперед-назад
қыдырушылар	— прогуливающиеся
кейбіреулер	— некоторые
сызылып музыка ойнап тұр	— медленно играла музыка
қоюланып	— сгустились тучи
сіркіреп	— накрапывая
жауа бастады	— начал капать
зымырап	— быстро, мгновенно
саскалақтап	— суется
тығылып	— прячась
жарқырап	— ярко освещая
исі аңқып	— распространяя аромат
мұрнынды қытықтайды	— шекочет ноздри
өткеншекте	— на качелях
сыңғырлап	— звонкий, залиvistый смех
тербетіліп	— качаясь
би алаңы	— танцевальная площадка
риза болдық	— остались довольны
нәрсе	— что-то
сүйінші сұрау	— за радостную весть просить подарок
таң қалдық	— удивились

■ День 4

Мезгіл бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлем Сложноподчиненные предложения с придаточным времени

Придаточные предложения со значением времени уточняют время действия, о котором говорится в главном предложении, и отвечают на вопросы: **ҚАШАН?** (когда?) **ҚАШАННАН БЕРІ?** (с каких пор?) **ҚАШАНҒА ДЕЙІН?** (до каких пор?)

Соғыс басталғанда, (қашан?) мен жас бала едім.

Модель-схема придаточного времени

Бағынқылы сөйлем Придаточное предложение	Басынқылы сөйлем Главное предложение
Баяндауыш (сказуемое) причастия на: -ҒАНДА/-ҒАНША -КЕН/-ГЕН, - ҚАН/-ҒАН КЕЗДЕ + УАҚЫТТА – аффиксы -ША/-ШЕ, ШАҚТА, СОҢ, САЙЫН -ҒАЛЫ, - ҒАНҒА ДЕЙІН -ГЕЛІ, -ГЕНГЕ – ГЕННЕН СОҢ – ҒАН САЙЫН – ҚАННАН КЕЙІН – КЕННЕН	
Әсел оқудан қайтқанда, (қашан?) апасы жұмыста еді. – Когда Асель вернулась с учебы, ее мама была на работе. Мектепте оқу бітіріп келГЕННЕН КЕЙІН), (қашан?) мен университетке түстім. – После того, как окончил школу, поступил в университет. Қараңғы түсКЕН кезде, (қашан?) ағам келді. – Когда было уже совсем темно, пришел старший брат. Ауылдан қайтҚАННАН КЕЙІН (қашаннан бері?) сені көрген жоқпыз. – После того, как вернулся с аула, тебя еще не видел. Шешемді көрмеГЕЛІ (қашаннан бері?) көп уақыт болды. – Много времени прошло с тех пор, когда я в последний раз видел маму.	

Тапсырма 1. Мезгіл бағынқылы сөйлемдердің дайын үлгілерін пайдаланып, “Мен келгенде...” деген тақырыпқа өңгіме құраңыз.

Задание 1. Используя готовые модели придаточных времени, составьте рассказ на тему “Когда я пришел(-ла)”.

Мен келгенде,	... үйде ішкім болған жоқ. ... телефон шылдырлады. ... көршім кірді. ... итім мені қуана қарсы алды.
Мен келгенде,	... үйде бөрі өзгерді. ... жұмысты бөрі көңілденіп істей бастады. ... көршілер көмекке кеді. ... жұмыс тез бітті.
Мен келгелі,	... бөрі көңілді. ... жеңгеммен өзілдесіп жүр. ... көршілерге қонаққа барып жүр. ... бірімізбен – біріміз өте тату өмір сүріп жатырмыз.

Есте сақтаңыз!

Причастия на **-ҒАН** в именительном падеже, только сочетаясь с послелогоми **СОҢ, КЕЗДЕ, УАҚЫТТА, САЙЫН**, образуют сказуемое придаточного предложения времени.

Данные послелогии соответствуют конструкциям в русском языке:

В то время.... – кезде, уақытта

После того, как... – соң, кейін

Каждый раз.... – сайын

Тапсырма 2. Әңгімені ІІІ жақта айтып беріңіз. Мәтіннен мезгіл бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлемді табыңыз.

Задание 2. Перескажите рассказ от 3-го лица. Укажите и используйте в рассказе придаточные времени.

Таняның ақылы

Мен Әселге үйленгеніме ертең бір жыл болады. Үйленген соң бір айдан кейін мен әскерге кеттім. Әскерден келгелі, қалаға бүгін шығып тұрмын. Қалада сұлу қыздар қалай көбейіп кеткен! Алдымда келе жатқан қыздың жүрісі қатты ұнады. Қуып жетіп, таныстым. Аты Таня екен. Үйіне шығарып салдым. Ол үйіне жеткенше, көп сөйлеген жоқ. Мен әскердегі әңгімелерді айтып, аузым бір тынбады. Танямен қоштасарда, ертеңге “Искра” кинотеатрына киноға шақырдым. Ол келісті.

Мен үйге келгенде, Әсем телефонмен сөйлесіп отыр екен. Маған да керегі сол, тез жатып қалдым. Таңертең тұрғанда, үйленгенімізге бір

жыл толғанын ұмытып кетіппін. Киноға барғанға дейін, асығып жүрмін. Мен кинотеатрдың алдына келгенде, ешкім жоқ екен. Кино басталғанға дейін әлі 15 минут бар. Барып гүл сатып алдым. Бір кезде қарап қалсам, аққудай қалқып, құшағын жайып, өзімнің әйелім Әсел келе жатыр.

Не істеу керек! Бір құшақ гүлді Әселге ұсына салдым. Ол мәз. Сен неге мені Таня арқылы шақырдың, өзіме айтпадың ба? – деп бұртиып қояды. Сөйтсем, Таня, Әселдің курстас құрбысы екен. Рахмет саған Таня! Мен ақымақ жанұямнан айырылып қала жаздадым.

Тапсырма 3. Сұраққа жауап беріңіз.

Задание 3. Ответьте на вопросы.

- 1) Мен әскерге қашан кеттім?
- 2) Қашаннан бері қалаға бірінші рет шығып тұрмын?
- 3) Таня қашанға дейін сөйлеген жоқ?
- 4) Әсел телефонмен қашан сөйлесіп отыр екен?
- 5) Қашанға дейін асығып жүрмін?
- 6) Қай кезде кинотеатрдың алдында ешкім жоқ?
- 7) Кино басталғанға шейін неше минут бар?
- 8) Қашан үйленгенімізге бір жыл толғанын ұмытып кетіппін?

Тапсырма 4. Жақшаның ішіндегі сөздерді қазақшаға аударып жазыңыздар.

Задание 4. Переведите слова, расположенные в скобках

Мен (с тех пор, как женился) ертең бір жыл болады. Үйленген соң бір айдан кейін мен (ушел в армию). Қалада (красивые девушки) көбейіп кетіпті. Алдымда келе жатқан қыздың (походка) қатты ұнады. (До дома) шығарып салдым. Мен әскердегі әңгімелерді айтып, (рот не умолкал). Танияны “Искра” кинотеатрына киноға (пригласил). Бір кезде қарап қалсам, (плывет как лебедь) өзімнің әйелім – Әсел келе жатыр. Мен ақымақ (семья) айырылып қала жаздадым.

Тапсырма 5. Сұқбатты оқыңыздар. Қандай жағдайда айтылатынына қарап, жағдайға ой құрастырыңыз.

Задание 5. Прочитайте диалог. Проиграйте ситуации, в которых они могли быть сказаны.

- Клара, көйлегің қандай әдемі.
- Рахмет. Жараса ма?
- Ия, Қашан алдың?
- Францияға барғанда.
- Көрініп тұр.

- Нәзира, саған Света сәлем айтты.
- Сен оны қайдан көрдің?
- Рамстордан келе жатқанда.
- Рамсторға қашан бардың?
- Кеше.
- Не сатып алдың?
- Қонақтар келгенде қояйын деп өртүрлі шараптар алдым.
- Клара, Франциядан әкелген көйлегінді кимейсің бе?
- Тойға да кие беремін бе?
- Мен қонаққа да, театрға да кие берер едім.

Тапсырма 6. Сөйлемдерді толықтырып жазыңыз.

Задание 6. Закончите предложения.

Үлгі. Ауылға барғанда, қымыз ішеміз.

Сен қалаға келген..., театрға барамыз. Москваға бара жатқан..., Ақтөбеге соқтым. Қонаққа бар..., ән салып, би билейміз.

Емтихан тапсырған..., қатты толқимын. Әжеміз келген..., бөріміз қуанамыз. Кеш болған..., ешқайда барма.

Тапсырма 7. Сөйлемнің екінші бөлімін қарап жазыңыз.

Задание 7. Закончите предложения.

Үлгі. Тауға шыққанда, жақсы демалдық.

....., кең үйге қатты қуандық.
 ..... , сені көп күттік.
 ..... , танымай қалды.
 ..... , сенің бойың кішкентай еді.
 ..... , анам өбден қуанды.

Тапсырма 8. Сол жақ бағандағы бағыныңқыларға оң жақтағы басыңқыларды байланыстырып, мақсат бағыныңқылы сабақтас сөйлемдер құрастырыңыз.

Задание 8. К придаточным предложениям в столбике слева подберите подходящие по смыслу главные предложения из столбика справа и составьте сложноподчиненные предложения.

Қоңырау соғылғаннан кейін. Күн батқан соң. Ән айтылған сайын. Күн батқанша. Баласы келген соң. Сағат бір болғанда. Сен келгенше. Мен келген кезде. Күн ашылғанда.	Қараңғы түсе бастады. Ол тыңдай береді. Сабақ басталды. Анасы қуанды. Шам жағылмайды. Мен кетпеймін. Үзіліс басталды. Біз жолға шықтық. Сен үйде болатын бол.

Тапсырма 9. Сөйлеу моделдерін пайдаланып, “Мен .... ғанда, ... генде” тақырыбына әңгіме құрастырыңыздар.

Задание 9. Используя речевые модели составьте рассказ на тему: “Когда я ....”.

Мен сағынғанда, _____

_____

_____

Мен сені ойлағанда _____

_____

_____

Мен сені күткенде _____

_____

_____

Мен саған ғашық болғанда _____

_____

_____

Задание 11. Вы встретили подругу (друга), которую (-ого) давно не видели, узнаете, что у нее (него) есть семья. О чем бы Вы поговорили?

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если Вы хотите спросить, с какого времени Ваш собеседник находится в....., то нужно сказать ...

- *Қашаннан бері.....да//де жүрсің?*
- *Сен қашаннан бері Алматыда жүрсің?*
- *Сіз қашаннан бері демалыста жүрсіз?*
- *Көп болды.*

Сөздік

қуана қарсы алды	— радостно встретил
көңілденіп	— с радостью
өзілдесіп	— шутя
бірімізбен-біріміз	— друг с другом
өскерге кеттім	— ушел в армию
көбейіп кеткен	— увеличилось
жүрісі	— походка
аузым бір тынбады	— рот не умолчал
қоштасарда	— во время прощания
аққудай қалқып	— плывет как лебедь
құшағын жайып	— раскрыл объятия
асығып жүрмін	— спешу, тороплюсь
әлі	— еще
қарап қалсам	— неожиданно, оглянулся
ұсына салдым	— вручил
бұртиып қалды	— по-детски надуть щеки, надуться
айырылып қала жаздадым	— чуть не линиялся
көрініп тұр	— видно
кие берер едім	— я бы одевала
Ақтөбеге соқтым	— заехал в ...
толқимын	— волнуясь
танымай қалдым	— не узнал
күн батқанша	— до заката
күн ашылғанда	— когда рассвело
сағынғанда	— скучая
ғашық болу	— влюбиться

Себеп бағыныңқылы сабақтас сөйлем

Сложноподчиненное предложение с придаточным причины

Придаточные причины уточняют причину действия, о котором говорится в главном предложении, и отвечает на вопросы: **неге?** (почему?), **неліктен?** (отчего?), **не себепті?** (по какой причине?)

*Күз түскендіктен, (неліктен?) ағаштың жапырақтары сарғая бастады.
— Листья на деревьях пожелтели, потому что наступила осень.*

Модель-схема придаточного причины

Придаточное предложение Бағыныңқыл сөйлем	Главное предложение Басыңқы сөйлем
баяндауыш (сказуемое) причастие на: -дықтан// -діктен	
<i>Өз күшіміз аз болғандЫҚТАН, (не ліктен?) сендерден көмек сұрауға келдік. — Из-за нехватки собственных сил, пришли просить Вас о помощи.</i>	
баяндауыш (сказуемое) причастие на: -ған// -ген в отрицательной форме + соң, себепті	
<i>Жаңа келГЕН адам болғаң соң, (не себепті?) Есен өз білгенін айтып берді. — Поскольку он был человеком вновь прибывшим, Есен рассказал то, что знал.</i>	
баяндауыш (сказуемое) причастие на: -й// -ып// -іп// -п	
<i>Кешегі концерт өте қызық болып (неліктен?) көрермендер үйіне ерте қайта қоймады. — Поскольку вчерашний концерт был очень интересным, зрители не спешили домой.</i>	

Тапсырма 1. Мәтінді оқыңыз. Себеп бағаныңқы сабақтас сөйлемдерді тауып олардың жасалуын түсіндіріңіздер.

Задание 1. Прочитайте текст. Укажите сложноподчиненные предложения с придаточными причины, объясните способ образования.

Тойға дайындық

Жақында ұлымыз үйленетін болғандықтан, бәріміз қуанып жүрміз. Келінге құда түсіп алатын болған соң, дайындық жұмыстарына кірісіп кеттік. Бәр іске басшылық жасайтын қайнағам болғандықтан, ол кісіні елден шақырттық. Қайнағам келген соң, достарымызды, жақындарымызды шақырып кеңесуге отырдық. Мен ақ дастарханымды жайып, үстіне барымды қойдым. Дастархан кеңесуге келгендерге жайылғандықтан, “кеңес асы” деп аталады. “Кеңес асына” жиналғандар ұзақ ақылдасты. Келінге сырға салуға қайнағам, жолдасым, ұлым “күйеу жігіт” баратын болып келістік.

Қалыңдыққа сырға алатын болғандықтан, ұлым екеуміз зергерлік дүкеніне келдік. Әдемі сырғалар өте көп. Ұлыма да, маған да қатты ұнағандықтан, маржан көзі бар алтын сырға сатып алдық.

Қалыңдықтың үйі біздің келетінімізді білгендіктен, жылы шыраймен қарсы алды.

Біраз отырғаннан кейін болашақ келінімді көргім келгендіктен, есік жаққа қарай беріппін. Бір кезде қалыңдықты көрсетуге, жеңгесі алып келді.

Міне тамаша! Менің өмір бойы армандап, түсіме кіріп жүрген “келінім” ғой! Қалыңдыққа сырға салғым келгендіктен, жақындап мандайынан сүйдім. Қалыңдықтың анасының да, менің де көзімнен жас шығып кетті. “Бақыт жасы” болар деп бәрі күліп жатыр.

Тапсырма 2. Жақшаның ішіндегі сөздерді қазақшаға аударып, жазыңыздар. Аудармасын есте сақтаңыздар.

Задание 2. Переведите на казахский язык слова, данные в скобках.

Жақында ұлымыз (потому что решил жениться) бәріміз қуанып жүрміз. Келінге (потому что решили посвататься), дайындық жұмыстарына кірісіп кеттік. Бәр іске (потому что руководил старший брат), ол кісіні елден шақырттық. (После того, как приехал старший брат мужа), достарымызды, жақындарымызды шақырып, кеңесуге отырдық. Дастархан кеңесуге келгендерге, (так как он был накрыт), “кеңес асы” деп аталады. Қалыңдыққа (так как нужно было купить серьги) ұлым екеуміз зергерлік дүкеніне келдік.

Тапсырма 3. Сөйлемдерді аяқтыңыздар.

Задание 3. Завершите предложения.

Балам үйленетін болғандықтан, ...

Той болатын болғандықтан, ...

Алтын сырға іздеп, ...

Бөріміз ақылдасқан соң, ...

Қалыңдыққа сырға салмақ болып, ...

Тапсырма 4. Көп нүктенің орнына себеп бағыныңқыларды қосып жазыңыздар.

Задание 4. Закончите предложения, присоединяя к главным придаточные предложения.

....., мен оған үйлендім.

....., сырға салдым.

....., құда түстік.

....., той болды.

....., бізге қатты ұнады.

Тапсырма 5. Берілген сөйлемдердегі іс әрекеттердің не себепті болғанын түсіндіріңіз.

Задание 5. Объясните причину того, о чем говорится в главном предложении.

... бөріміз қуанып жүрміз.

... дайындық жұмыстарына кірісіп кеттік.

... ол кісіні елден шақырттық.

... достарымызды, жақындарымызды шақырып кеңесуге отырдық.

... “кеңес асы” деп аталады

... ұлым екеуіміз зергерлік дүкеніне келдік

... маржан көзі бар алтын сырға сатып алдық

... жылы шыраймен қарсы алды.

... есік жаққа қарай беріппін.

... жақындап маңдайынан сүйдім.

Тапсырма 6. Сол бағанадағы мағынасы тура келетін сөйлемдермен аяқтаңыздар.

Задание 6. Подберите логическое завершение для фраз.

Кездесуге баратын болғандықтан, ...	аудармашымен келдім.
Ауырып қалған соң, ...	ол тез ұйықтап қалыпты.
Таңертең ұйықтап қап, ...	мәселені дұрыс шешпеді- ніздер
Тапсырылған жұмысты уақтылы орындай алмай, ...	сіз ерте ояныңыз
Ақылдасып істемегендіктен, ...	сен жұмысқа келмей-ақ қоймадың ба?
Қатты шаршағандықтан, ...	өріптесім қатты қысылып тұр.
Түсінбейтін болған соң, ...	сен жұмыстан кешігіп қалма.

РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКУМ

Если в ситуации спора, разговора с собеседником, Вам необходимо пригласить его к размышлению, то нужно сказать:

- *Бірге ойлап көрейік*
- ..... *ақылдасып* .....
- ..... *келісіп* .....
- ..... *ой пікір алмасып* .....
- ..... *сөйлесіп* .....
- Қайда оқуға түсерімді білмей жүрмін
- Кешке кел ақылдасып көрейік
- Астанаға қызметке шақырып жатыр не істерімді білмеймін.
- Бірге ойланып көрейік, кешке келемін.

Задание 7. Выполните просьбы учителя, соблюдая их последовательность; назовите свои действия.

Задание 8. Объясните причину Вашего отсутствия на .....; объясните причину Вашего опоздания на встречу, свидание.

Сөздік

басшылық	—	руководство
қайнаға	—	старший брат мужа

шақыру	—	пригласить
жақындарымыз	—	близкие люди
кеңесуге отыру	—	сели советоваться
дастархан жаю	—	накрыть стол
барын қою	—	ставить все, что есть
ұзақ	—	долго
күйеу бала	—	жених
қалыңдық	—	невеста
маржан	—	жемчуг
болашақ	—	будущее
есік жаққа	—	в сторону двери
міне	—	вот
арман	—	мечта
түске кіру	—	видеть во сне
келін	—	невестка
мандай	—	лоб
сүю	—	целовать
бақыт жасы	—	слезы счастья

Задание 9. Данные словосочетания распределите по типам грамматических связей.

- 1 — существительное + существительное (зат есім + зат есім)
- 2 — существительное + прилагательное (зат есім + сын есім)
- 3 — числительное + существительное (сан есім + зат есім)
- 4 — причастие + существительное (есімше + зат есім)
- 5 — местоимение + существительное (есімдік + зат есім)

қазіргі жастар	☐	қызық кештер	☐
он жас	☐	көрнекті ғалымдар	☐
жаңа пәтер	☐	төртінші үй	☐
жиырма бірінші ғасыр	☐	үш бала	☐
білім берген	☐	алпыс жаста	☐
Айшаның даусы	☐	досымның әкесі	☐
ағамның құрбылары	☐	келген қонақтар	☐
қойылатып сұрақтар	☐	сүйкімді қыз	☐

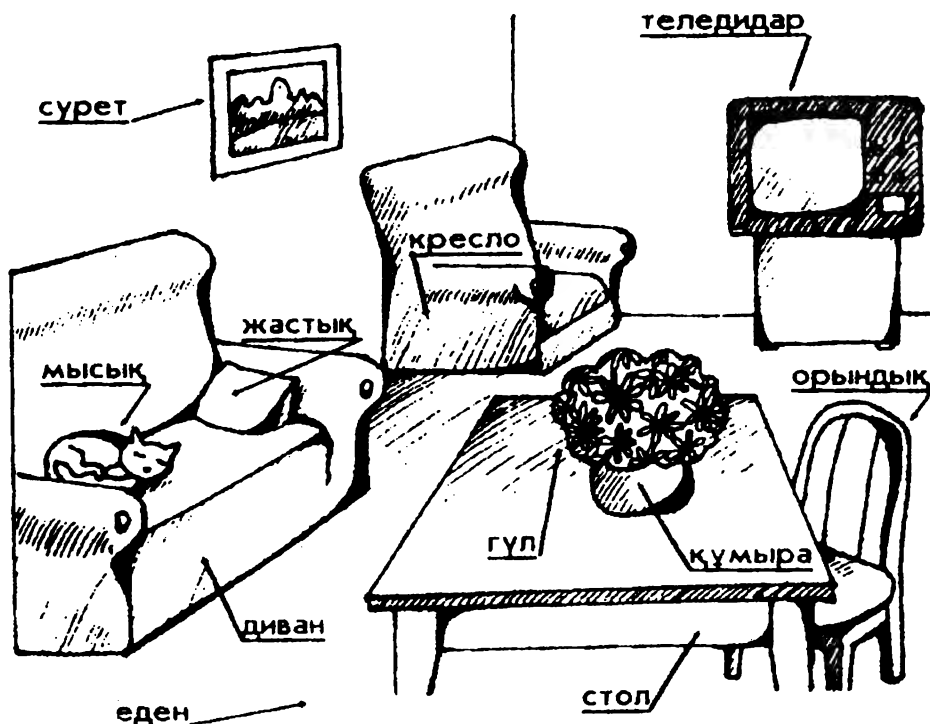
бақытты ана
інімнің қолы
тәрде отырған
жайылған дастархан
айтқан сөз
әрбір жұмыс
екінші топ
өдемі көйлек
олар студенттер

☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐

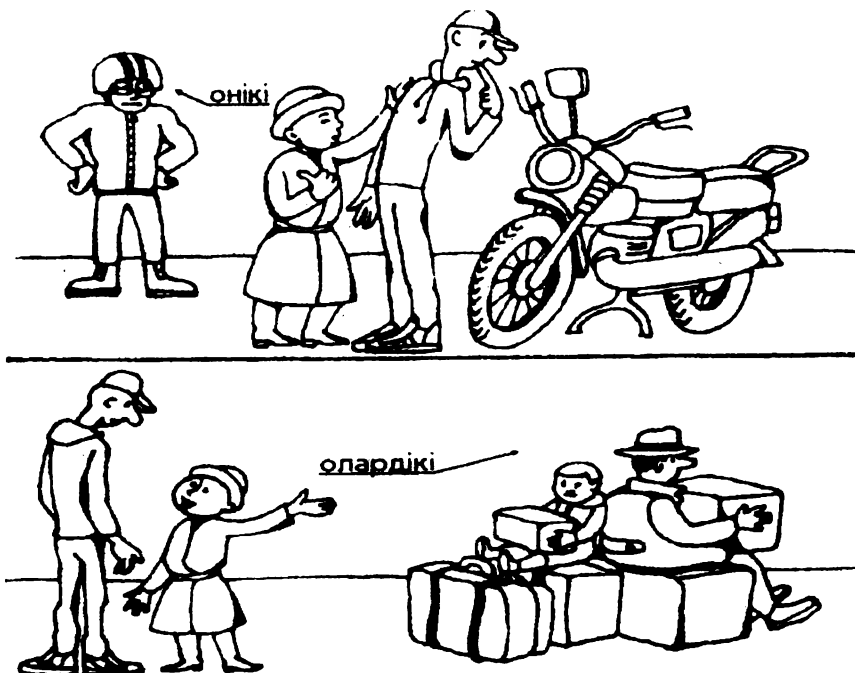
дәмді тағам
университеттің кітапханасы
отырған кісілер
ол адам
бұл сабақ
бірінші рет
қараған адам
бұл күн

☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐

Задание 10. Опишите комнату, используя различные виды словосочетаний.

Задание 11. Представьте, что произошла “криминальная” история. Расскажите ее, приведите диалоги участников.

Задание 12. Расскажите о прогнозе погоды на территории Казахстана.

Задание 13. Данные словосочетания распределите в таблицу по типам грамматических связей.

Согласование	Управление	Взаимоподчинение	Примыкание

Әсеттің дәптері, ақ қар, есікті аш, жақсы бала, ақ құс, кітапты оқимыз, өленді айтамыз, киімді өпересіз, оларды тыңдайды, үйге кір, оқушыға айт, жұмысқа кетемін, базарда отыр, университеттен шықты, қаламмен жазады, менің сөзім, сіздің апаңыз, қуанышты күн, біздің киіміміз, бақытты адам, жүз жыл, төменде отыр, сыртта жүр, жоғарыда тұрады, артта келе жатыр, алыс жол, айтып қал, қатты сөйлеу, жақсы оқиды, кейбір адамдар.

Задание 14. Подберите примеры и заполните таблицу.

Бастауыш	Баяндауыш	Анықтауыш	Толықтауыш	Пысықтауыш

Задание 15. Заполните таблицу собственными примерами.

Виды	Вопросы	Примеры
1. Мекен пысықтауыш	қайда? қайдан? қалай?	
2. Мезгіл пысықтауыш	қашан? қашаннан бері? қашанға шейін?	
3. Қимыл-сын пысықтауыш	қалай? қалайша? қайтіп? қанша рет? неше рет?	
4. Мақсат пысықтауыш	не үшін? не мақсатпен? неге бола?	
5. Себеп пысықтауыш	неліктен? не үшін? не себепті? неге?	

Задание 16. Данные словосочетания распределите в таблицу в соответствии с задаваемым вопросом.

ҚАШАН?					
қай сағатта?	қай күні?	қай аптада?	қай жылы?	қай уақыттан бері?	қай уақытқа дейін?

Күндіз, танертен, кешке, кеше, бұрыннан, жақында, әр аптада, жақында, ертен, түнде, демалыста, жұмыс күні, мейрамда, бейсенбіде, былтыр, келесі жылы, өткен жылы, биыл, осы аптада, кешеден бері, ертеден кешке дейін, сағат алты жарымда, жұма күні, сағат бесте, өткен аптада, мына аптада, сәрсенбіден сенбіге дейін.

Қай уақытқа?	Қанша уақыттан кейін?

Он жылға, бір көктемге, бір кешке, бір аптадан кейін, бір жарым сағаттан соң, екі күннен кейін, жиырма төрт сағатқа, бір айға, үш аптаға, бес күнге, бір қысқа, жарты жылғы, бір жылдан кейін, жарты күнге.

Задание 17. Составьте минидialogи к заданным ранее ситуациям.

Задание 18. Заполните таблицы примерами. Объясните разницу в употреблении данных конструкции.

Бастауыш	Баяндауыш

Анықтауыш	Баяндауыш

Задание 19. Из предложенного текста выберите сложноподчиненные предложения, обоснуйте свой выбор.

Задание 20. Из предложенного текста выберите придаточные и распределите их в таблицу.

Придаточные образа действия	Придаточные уступки	Придаточные времени

Задание 21. Из предложенного текста выберите придаточные и распределите их в таблицу.

Придаточные причины	Придаточные условия	Придаточные цели

Задание 22. Используя средства связи придаточного с главным предложением, составьте сложноподчиненные предложения, охарактеризуйте тип придаточного.

Средства связи	Примеры
1. Союз ЕГЕР	

2. Условное наклонение глагола с аффиксами СА//СЕ	
3. Послелог ҮШІН	
4. Причастие на -ДЫҚТАН// -ДІКТЕН	
5. Причастие на -ҒАНДА// -ҒАНША	
6. частицы ДА // ДЕ	

Задание 23. Составьте 2-3 микродиалога на заданные ситуации:

- А)** Вы мечтаете, строите смелые планы на будущее и говорите: “Если бы я был ..... , то я бы .....”.
- Б)** Вы – родители своих “будущих” детей, отправляя их в школу, во двор, в гости, наставляете их быть внимательными, осторожными, дисциплинированными и говорите:
- В)** Вы с другом долго спорили о чем-то, но все же необходимо найти компромиссное решение. Вы говорите: “Хотя ты ....., но я .....”.
- Г)** Вспоминая какое-либо событие, вы говорите:
“А ты помнишь, когда ....., то я .....”;
“Когда я был ....., то я .....”.

**Казахский язык
Базовый курс
Синтаксис
Юнита 3**

Редактор Ш.Д. Абдиева
Оператор компьютерной верстки В.С.Левшанов

Изд. лиц. ЛР № 071765 от 07.12.1998
НОУ “Современный Гуманитарный Институт”
Тираж 4000

Сдано в печать
Заказ 5057

1

1

1

1

1

1

1

1

Воскресенская типография Комитета по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли
Московской области: 140200, г. Воскресенск Московской области,
ул. Центральная, д. 30